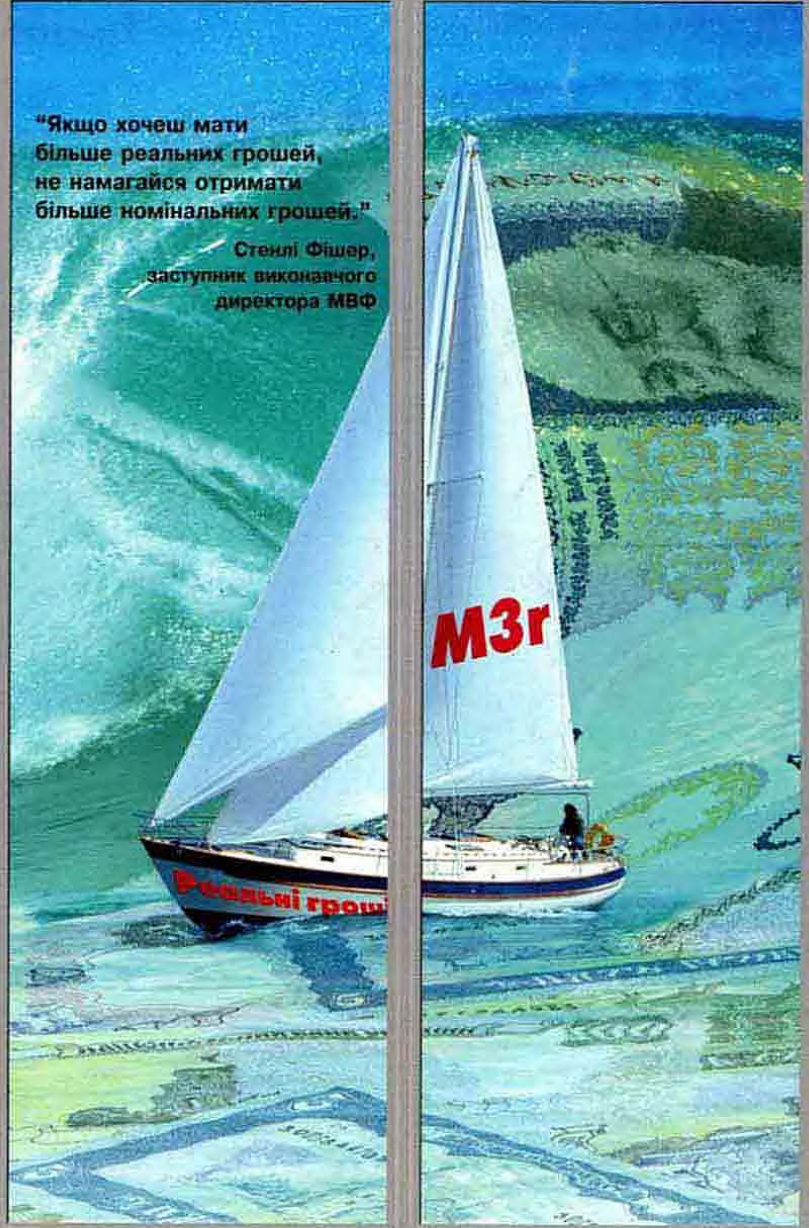


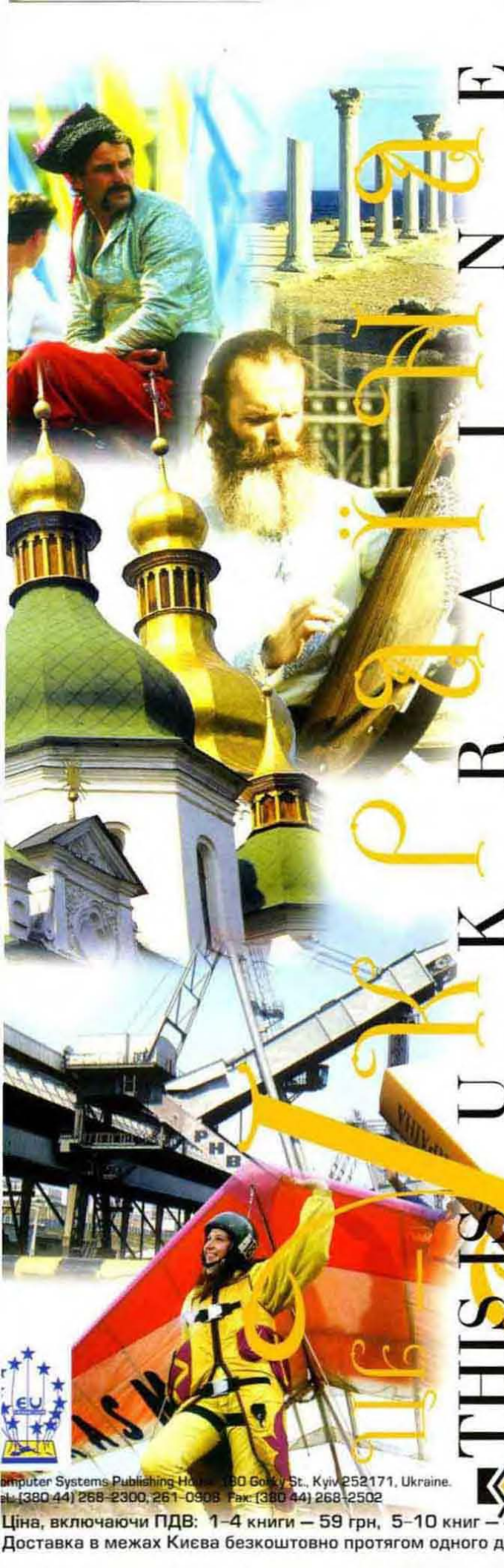
ВІСНИК 8/97

НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

“Якщо хочеш мати
більше реальних грошей,
не намагайся отримати
більше номінальних грошей.”

Стенлі Фішер,
заступник виконавчого
директора МВФ





Найкращий подарунок для зарубіжних партнерів та друзів

Унікальна книга про оновлену Україну

352 сторінки, 1000 слайдів, вишуканий дизайн, італійський друк.

- Історія від давніх цивілізацій до сьогодення.
- Музика, Театр і кіно. Література, Книгодрукування.
- Образотворче і декоративне мистецтво, Архітектура.
- Релігія і церква.
- Наука, Освіта.
- Економіка.
- Преса, Спорт, Туризм.

Ukraine's past and present — in one book!

Illustrated souvenir encyclopedia

THIS IS UKRAINE, an illustrated souvenir encyclopedia, will tell you all there is to say about this young independent state in the heart of Europe. 352 pages, some 1000 color slides, parallel Ukrainian and English texts, excellent print, and original design combine to build a penetrating image of this country, its history, culture, religion, science, education, and the economy.

*Discover Ukraine
for yourself!*

Нагорода «Euromarket-96» за вклад в розвиток добросусідських відносин з країнами ЄС та високу якість

Диплом переможця Всеукраїнського форуму видавців 1996 р.
Номінація «Україніка, українознавство, історія»

Єдина книга від України — учасник Всесвітнього конкурсу кращих книг на Пейтцігській ярмарці «Book Messe — 97»

Computer Systems Publishing House, 30 Gorky St., Kyiv 252171, Ukraine.
Тел.: (380 44) 268-2300, 261-0908 Факс: (380 44) 268-2502

Видавничий дім "Комп'ютерні Системи" Україна, 252171, Київ, вул. Горького, 180
Тел.: (044) 268-2300, 261-0908 Факс: (044) 268-2502

Ціна, включаючи ПДВ: 1-4 книги — 59 грн, 5-10 книг — 49 грн, 11-20 книг — 43 грн, більше 20 книг — 39 грн.
Доставка в межах Києва безкоштовно протягом одного дня.

Редакційна колегія:

ВЕСЕЛОВСЬКИЙ О.О.
(голова)

ВОРОНОВА Л.В.

ГЕТЬМАН В.П.

ГРЕБЕНІК Н.І.

КАНДИБКА О.М.

КИРЕЄВ О.І.

КРАВЕЦЬ В.М.

КРОТЮК В.Л.

МАТВИЄНКО В.П.

ПАТРИКАЦ Л.М.

(зав.редакцією — головний редактор)

РАЄВСЬКИЙ К.Є.

СТЕПАНЕНКО А.І.

ЧЕРНІК І.П.

ШАРОВ О.М.

Номер підготовлено редакцією періодичних видань НБУ

Головний редактор

ПАТРИКАЦ Л.М.

Заступник головного редактора

КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ економіки, законодавчого забезпечення, банківського нагляду та комерційних банків

Редактор відділу СОЛОМОНЕНКО С.К.

Відділ монетарної політики

Редактор відділу ПАПУША А.В.

Відділ бухгалтерського обліку, розрахунків та інформаційно-програмного забезпечення

Редактор відділу КОМАНІЄЦЬ С.О.

Відділ валютного регулювання та міжнародних банківських зв'язків

Літературне редагування і коректура

ЧЕРКАЩЕНКО Н.І., ЛЕОНТЬЄВА Л.І.

ГОРБАНЬ Н.В.

Комп'ютерний набір

ЛИТВИНОВА Н.В., СОЛДАТЕНКО Г.В.

Фотокореспондент
НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.

Адреса редакції:

252007, Київ-7, вул. Інститутська, 9

тел./факс: (044) 462-53-47

тел.: (044) 291-01-89

Реєстраційне свідоцтво КВ №691

Передплатний індекс 74132

Дизайн, кольороподіл і друк

Поліграфічного центру АТ

"Видавництво "Бліц-Інформ"

тел.: (044) 441-89-64

(044) 441-87-05

Художній редактор

КОЗИЦЬКА С.Г.

Комп'ютерна верстка

МИРОНЮК В.О., ПАЛЬЧЕВСЬКИЙ Д.О.

Технічний редактор

ПОНОМАРЕНКО Н.І.

Умовн.-друк. арк. 8.0

Підписано до друку 24.07.1997

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на "Вісник Національного банку України" обов'язкове.

Редакція може публікувати матеріали в порядку обговорення, не поділяючи думку автора. Відповідальність за точність викладених фактів несе автор.

Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних матеріалів.

© Вісник Національного банку України, 1997

ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Щомісячний журнал Національного банку України

Видається з березня 1995 року

№8

серпень

1997

ЗМІСТ

ГОЛОВНА ТЕМА

- 3 В.Ющенко**
Формування пропозиції грошей в Україні

БАНКІВСЬКА СТАТИСТИКА

- 13 Л.Воронова, Н.Іванік, Ю.Шамшетдінов**
Інформаційно-статистична діяльність НБУ

БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД

- 17 Гленн Таскі**
Резерви на покриття можливих втрат за позиками і витрати на створення таких резервів: міжнародні аспекти

- 18 Алекс Бараболак**
Проблемні банки: подібність у різних країнах світу

- 19 Джей С.Доден**
Виїзне інспектування банків України

ФОНДОВИЙ РИНОК

- 20 В.Мигашко, Е.Федоров**
Місце і роль Національного банку на ринку державних боргових зобов'язань



■ Реальний ВВП
— Середньозважена частка грошей поза банками, МО/МЗ

ОГЛЯД ЕКОНОМІКИ І ФІНАНСІВ

- 28 О.Петрик, В.Оксимець**
Монетизація як індикатор здоров'я економіки
- Ставка рефінансування НБУ та ефективність банківської системи
- Прогноз реального ВВП в Україні



▶ **БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ:
НОВІ ІНСТРУМЕНТИ**

32 Г.Юрчук

Впровадження банківських пластикових карток міжнародних платіжних систем

▶ **БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК
ТА АУДИТ**

35 О.Ястремська

Невикористаний шанс для боржників та втрачена надія для банків-кредиторів

37 Л.Яковенко

Організація емісійно-касової роботи в установах НБУ

▶ **ФІНАНСОВИЙ РИНОК**

39 Т.Чистякова

Прогресивні форми розрахунків

▶ **ВІТАЄМО!**

40 Блакитна троянда

▶ **КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ**

41 Я.Колесник

Що чекає на банки завтра?

▶ **СЛОВО – РЕГІОНАМ**

43 В.Берегуля

Усім банківським установам — рівні умови

▶ **ІНВЕСТИЦІЇ**

44 Л.Порічка, В.Мартиненко

Інвестиційний процес в Україні: реалії та перспективи



▶ **МІЖДЕРЖАВНІ
ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

47 С.Поліщук

Акредитиви та валютний контроль: як запобігти непорозумінням?

▶ **МАКРОЕКОНОМІКА**

50 М.Савлук

Грошово-кредитна політика як фактор економічної стабілізації в Україні

▶ **ДОВІДКОВЕ БЮРО**

57 Н.Кривошеєва

Запитання—відповідь

▶ **ІНФОРМАЦІЙНЕ
ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

60 С.Компанієць

"Банківські системи та мережі"

▶ **МОНЕТИ УКРАЇНИ**

63 Про введення в обіг пам'ятної монети "Спаський собор у Чернігові"

Про введення в обіг ювілейної монети "Юрій Кондратюк"

▶ **НА ТЕРЕЗАХ – ВАЛЮТА**

64 Інформація за результатами торгів німецькими марками, доларами США, російськими рублями, білоруськими рублями, італійськими лірами, французькими франками, англійськими фунтами стерлінгів на Українській міжбанківській валютній біржі (з 16 червня по 15 липня 1997 року)



ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування пропозиції грошей в Україні



Віктор Ющенко,
Голова Національного банку України.

ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

Уже п'ятий рік в Україні не припиняються спроби "захистити", "підтримати вітчизняного виробника" шляхом надання йому привілейованого доступу до державних коштів. Уголос мало хто говорить про пряму емісію. Однак триває і далі тиск з метою невиправданого розширення грошової пропозиції, для цього застосовуються дедалі витонченіші механізми. Під згаданим "невиправданим розширенням грошової пропозиції" ми розуміємо випуск в обіг грошей, які не мають приросту реального ВВП. Про надання кредитів із належним рівнем гарантованості їх повернення не йдеться, оскільки, зрештою, за рахунок реального зростання економіки, а отже, й реального ВВП вони будуть погашені. У цій статті робиться спроба проаналізувати динаміку формування грошової пропозиції в Україні, її вплив на виробництво та реальне зростання грошей. Сподіваємося, висловлені міркування сприятимуть формуванню ошадливішого ставлення до національної валюти.

КОРОТКИЙ ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ

В Україні перехід до ринкової економіки розпочався в умовах надзви-

чайного розбалансування грошової пропозиції із сукупною пропозицією (товарів, робіт, послуг). Не тільки майже порожні полиці магазинів і тотальний та хронічний дефіцит товарів свідчили про це. Статистичним підтвердженням цієї невідповідності є такий факт: навіть часткова лібералізація ціноутворення, здійснена 2 січня 1992 року, викликала зростання споживчих цін у січні (лише у січні!) з темпом **385.2%**. За перший квартал 1992 року індекс споживчих цін зріс до **497.9%**. Це були рекордні рівні. Надалі в жодному з місяців і кварталів протягом 1992—1996 років не спостерігалося подібного зростання споживчих цін. Таке зростання є дуже показовим, бо 1991 рік Україна завершила з гіперінфляційним підвищенням цін (**390%**), яке, здається, мало б ліквідувати "грошове нависання". Однак результати перших місяців 1992 року свідчать: 1991-й, передуючи початку реформ, все ж був роком придушеної інфляції. Ступінь придушення був дуже високим. Надлишок "гарячих" грошей в обігу не вдалося зв'язати у "негрошових" видах активів для подальшого продуктивного використання, і він вибухнув ривком цін.

Карколомне зростання цін у перші місяці і роки реформ намагалися компенсувати розширенням грошової про-

позиції і без того аж занадто широкої (див. таблицю 1).

Наведені дані свідчать, що грошова пропозиція постійно розширювалася в умовах досить стрімкого скорочення обсягів реального ВВП. Тому вельми поширені звинувачення банківської системи щодо "нестачі" грошей в обігу є просто безпідставними. Надзвичайно високими темпами розширення грошової пропозиції відбувалося протягом усього періоду за винятком, можливо, тільки 1996 року, коли темпи приросту обсягів грошей в обігу знизилися до осяжного рівня у **35% в умовах зниження реального ВВП**.

Існує думка: якщо врахувати неофіційний сектор економіки, то стане очевидним, що зниження реального ВВП відбувалося не такими високими темпами, як показує офіційна статистика, і тому "відрив" темпів зростання грошової пропозиції від реального ВВП не такий різкий. Більше того, професор Жерар Дюшен, наприклад, вважав, що приблизно із середини 1996 року спад реального ВВП з урахуванням неофіційної економіки в Україні припинився. Ми також не виключаємо, що протягом останніх років (наприклад, 1995—1996 роки) реальний ВВП офіційної частки економіки зменшувався, зокрема й під впливом широкого переведення господарської діяль-

Таблиця 1. Реальний ВВП та пропозиція грошей М1 і М3 (дані по грошах на кінець року)

Роки	Реальний ВВП	Пропозиція грошей М1 порівняно з 1991 роком	Пропозиція грошей М1 порівняно з попереднім роком	Пропозиція грошей М3 порівняно з 1991 роком (до 1996 = М2)	Пропозиція грошей М3 порівняно з попереднім роком
1991	100.00%	100%		100%	
1992	90.10%	1203%	1203%	1050%	1060%
1993	77.31%	19879%	1652%	20244%	1909%
1994	59.53%	108139%	544%	135027%	668%
1995	52.50%	272203%	252%	287609%	216%
1996	47.25%	367151%	135%	388272%	135%

Таблиця 2. Кредити, надані банками України (залишки заборгованості на кінець періоду) (млн. грн.)

Роки	Реальний ВВП	Усього	Індекс зростання усього кредитів порівняно з 1991 роком	Річні індекси зростання обсягу кредитів	У т. ч. надані органам державного управління	Питома вага кредитів, наданих органам державного управління
1991	100.00%	1.48	100%			
1992	90.10%	44.38	2999%	2998.6%	17.50	39.4%
1993	77.31%	536.23	36232%	1208.3%	129.20	24.1%
1994	59.53%	2 973.17	200890%	554.5%	1 410.70	47.4%
1995	52.50%	8 471.44	572394%	284.9%	4 393.40	51.9%
1996	47.25%	11 262.76	760997%	132.9%	5 809.20	51.6%

ності в неофіційній, тіньовий сектор. І тому загальне зниження обсягів виробництва, яке фіксується Мінстатом, є перебільшенням.

Про нарощування обсягів виробництва у неофіційній частині економіки свідчить таке спостереження. Приблизно із травня-червня 1995 року по грудень 1996 року темпи зростання обсягів готівкових грошей поза банками досить часто перевищували темпи інфляції. З економічної теорії відомо, що збільшення реальних грошових запасів (залишків) в умовах зниження темпів інфляції може супроводжуватися реальним приростом обсягів виробництва. Ось уже майже півтора року ми спостерігаємо саме таке поєднання тенденцій: знижуються темпи інфляції і збільшуються реальні грошові залишки. Таким чином, не виключено, що зростання реальних готівкових залишків опосередковувало розширення неофіційної частки економіки.

Безумовно, цей процес, який відбувається шляхом переведення оборотів з офіційної частини, викривлює макроекономічні показники і тенденції. Але таке «сповзання» у неофіційну економіку абсолютно не виправдовує розширення грошової пропозиції, яке формується офіційною її частиною. Якщо знижується реальний ВВП офіційної економіки, то цей шлях повинна повторити і її грошова пропозиція. В Україні

розвиток грошової пропозиції відбувається всупереч динаміці реального ВВП.

Ще раз повернемося до таблиці 1. Зазначимо, що у будь-якому випадку розширення офіційної грошової пропозиції за умов зниження обсягів виробництва в офіційній економіці — не що інше, як ігнорування базових аксіом будь-якої економічної теорії. Можна стверджувати: протягом принаймні 1992—1993 років бажана рівновага все більше і більше порушувалася. Україна поплатилася за це надзвичайно високою інфляцією та (скажемо, забігаючи наперед) зниженням реальних грошових залишків (реальної вартості грошей). Слід зауважити, що протягом перших двох років незалежності (1992—1993), як ми гадаємо, неофіційна економіка не встигла зорганізуватися у впливових обсягах. Тому зниження реального ВВП офіційної частини в ці роки більш-менш точно відображає перебіг подій в економіці у цілому. Але і в початковий період абсолютно невиправдане розширення грошової пропозиції відбувалося найвищими темпами, що, зокрема, підтверджують дані таблиці 2.

Обсяги кредитів, наданих банками України за 1992—1996 роки, зросли з темпом 760997%. Таким чином, майже удвоє перевищено темпи зростання грошової пропозиції (388272%). Надзвичайно високі темпи збільшення обсягів кредитування зафіксовані в 1992—1993 роках. Аналізуючи це співвідношення,

можна зробити висновок: розширення пропозиції грошей відбувалося в основному за рахунок прямого кредитування банками суб'єктів господарювання. Менше вплинула активізація господарської діяльності останніх, яка мала привести до реального зростання доданої вартості та забезпечити відповідну безінфляційну мультиплікацію грошей. Висока питома вага кредитів, наданих органам державного управління в загальному обсязі кредитування, свідчить, що вони були надмірними, значна їх частка використана непродуктивно, на підтримання споживання.

Але головне інше: надзвичайно швидке розширення пропозиції грошей за рахунок розвитку банківського кредитування (яка викликала гіперінфляційні процеси) засвідчує деформування уявлення суб'єктів економіки про природу грошей. Аксіому, що джерелом примноження грошей є приріст вартості (додана вартість, ВВП), витіснила швидко розповсюджена хибна надія на те, що саме розширення грошової пропозиції (пільгового кредитування) врятує Україну від економічної кризи. Як видно з таблиці 3, протягом найбільш інфляційної частини періоду (1992 — першого кварталу 1994 року) спостерігалася стрімке зростання грошової пропозиції, хоча реальні обсяги виробництва невпинно знижувалися. Навіть найнижчі темпи зростання грошової пропозиції (перший квартал 1994 року) були просто вражаючими не тільки відносно зниження обсягів виробництва, але й самі по собі. Зростання грошової пропозиції М1 із темпом 146% та М2 із темпом 141% є більш-менш виправданим для значно довших проміжків часу в умовах збалансованого зростання економіки, не кажучи вже про те, що в Україні тривалий час швидко скорочувалися реальні обсяги виробництва.

Зіставлення реального ВВП, який створюється протягом року, з грошовими залишками на кінець року коректне лише в умовах повільного та рівномірного зростання обсягу грошей в обігу. Судячи із даних таблиці 3, ми можемо констатувати інший розвиток грошової

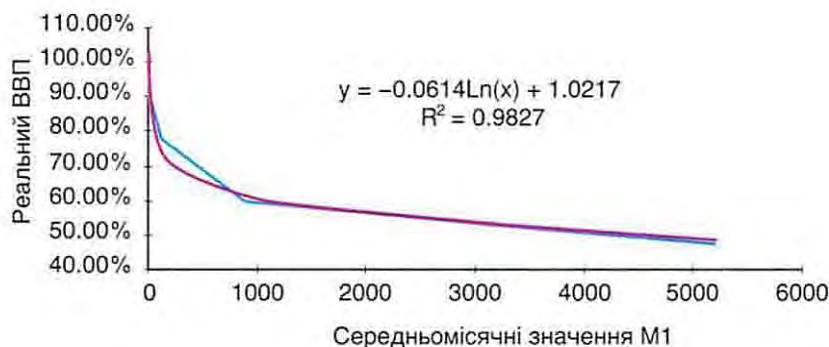
Таблиця 3. Ланцюгові темпи зростання грошової пропозиції в Україні (квартал до кварталу)

	Реальний ВВП (оцінка Євроцентру)	Грошова пропозиція, М1	Грошова пропозиція, М2	Індекс М1 порівняно з індексом реального ВВП	Індекс М2 порівняно з індексом реального ВВП
1992Q1	100%	100%	100%	1.00	1.00
1992Q2	93%	362%	347%	3.91	3.75
1992Q3	93%	202%	206%	2.16	2.21
1992Q4	95%	201%	185%	2.12	1.95
1993Q1	90%	192%	235%	2.13	2.61
1993Q2	87%	163%	187%	1.88	2.16
1993Q3	94%	352%	276%	3.73	2.92
1993Q4	76%	150%	157%	1.99	2.08
1994Q1	73%	146%	141%	1.99	1.93

Таблиця 4. Реальний ВВП та середньомісячні пропозиції грошей М1 і М3

Роки	Реальний ВВП	Середньомісячна пропозиція грошей, М1	Середньомісячна пропозиція грошей, М3	Середньомісячна пропозиція грошей, виходячи з темпів реального ВВП (М1-реал. ВВП)	Фактична середньомісячна грошова пропозиція до значення, виходячи з реального ВВП М1/(М1-реал. ВВП)	Середньомісячна пропозиція грошей, виходячи з темпів реального ВВП (М3-реал. ВВП)	Фактична середньомісячна грошова пропозиція до значення, виходячи з реального ВВП, М3/(М3-реал. ВВП)	Рівень цін (дефлятор)
1991	100.00%	0.888	1.966	0.888	1	1.966	1	1
1992	90.10%	8.964	11.039	0.800	11	1.771	6	19
1993	77.31%	124.500	175.800	0.687	181	1.520	116	641
1994	59.53%	893.900	1344.000	0.529	1 691	1.170	1 148	6 754
1995	52.50%	3216.000	5088.000	0.466	6 898	1.032	4 930	33 676
1996	47.25%	5220.700	7503.400	0.420	12 443	0.929	8 077	56 911

Графік 1. Реальний ВВП як функція від середньомісячної грошової пропозиції М1



маси — вона зростала досить нерівномірно й високими темпами. Наприклад, у другому кварталі 1992 року реальний ВВП знизився порівняно з попереднім на 7%, а грошова пропозиція М1 зростає з темпом 362% (М2=347%). Співвідношення індексів нарощування грошової пропозиції та зниження реального ВВП упродовж аналізованого періоду коливається у широкому діапазоні: по М1 — від 1.88 до 3.91 та по М2 — від 1.93 до 3.75. З огляду на цей факт проаналізуємо динаміку реального ВВП у функції від середньомісячних значень грошової пропозиції (див. таблицю 4).

Зв'язок між реальним ВВП та середньомісячною пропозицією грошей може бути описаний регресивним рівнянням (див. також графік 1):

$$\text{Реальний ВВП} = -0.0614\ln(M1) + 1.0217$$

з параметром $R^2 = 0.9827$

Його значення вказує на наявність дуже щільної статистичної залежності між ВВП та пропозицією грошей. Знак "мінус"

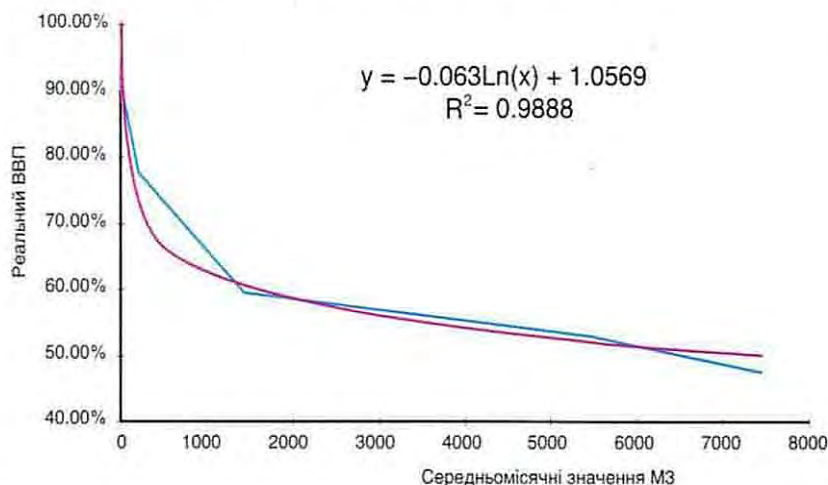
перед першим членом рівняння підтверджує, що зростання грошової пропозиції у номінальному вираженні викликало зниження реального ВВП. Тобто рівняння

статистично вказує: в конкретних умовах України високі темпи розширення грошової пропозиції у номінальному вираженні (агрегату М1) призводили до зниження реального ВВП. Принаймні розширення грошової пропозиції не сприяло зростанню реального ВВП. Напевно, така залежність буде "відкриттям" для людей, які постійно вимагають дешевих грошей і "доступних кредитів" для "підтримки вітчизняного товаровиробника", для борців проти "сліпого монетаризму". Однак факти — вперта річ. Як свідчать подальші дослідження, ці факти непоодинокі.

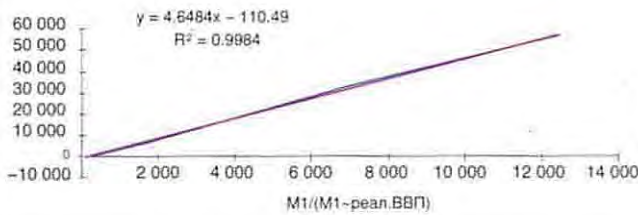
Проте зробимо одне застереження: ми пропонуємо наведене вище рівняння лише для вивчення зв'язків у ретроспективі, а не для прогнозу. Це стосується і всіх інших рівнянь, які наводяться в даній статті. Питання прогнозування розглядатимуться окремо.

Із середньомісячною грошовою пропозицією у вигляді агрегату М3 реальний ВВП має дещо щільніший негативний

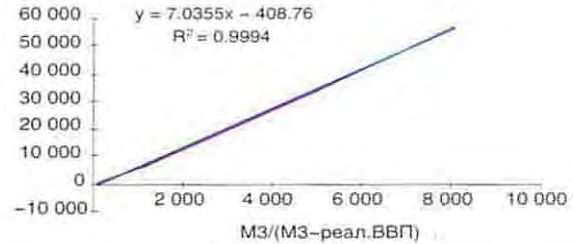
Графік 2. Реальний ВВП як функція від середньомісячної грошової пропозиції М3



Графік 3. Дефлятор ВВП як функція від співвідношення середньомісячної грошової пропозиції М1 і її значення, розрахованого з темпів реального ВВП



Графік 4. Дефлятор ВВП як функція від співвідношення середньомісячної грошової пропозиції М3 і її значення, розрахованого з темпів реального ВВП



зв'язок, який описується таким рівнянням та характеризується відповідним значенням параметра R^2 (див. також графік 2):

$$\begin{aligned} \text{Реальний ВВП} &= \\ &= -0.063 \ln(M3) + 1.0569 \\ R^2 &= 0.9888 \end{aligned}$$

Необхідно звернути увагу на те, що зі збереженням негативного зв'язку між грошми в обігу в номінальному вираженні коефіцієнт при $M3 = -0.063$ більший за модулем, ніж при $M1 = -0.0614$. Це свідчить, що зростання грошового агрегату $M3$ в номінальному вираженні справляло на реальний ВВП більш негативний вплив, ніж зростання $M1$.

Негативний вплив швидкого розширення грошової пропозиції на реальний ВВП, зокрема, підтверджується і такими викладками. Ми розрахували середньомісячну пропозицію грошей, виходячи з фактичних темпів зниження реального ВВП (позначимо її символом $M\text{-реал. ВВП}$). Потім ми розрахували коефіцієнт надлишковості фактичної грошової пропозиції у вигляді відношення

$$K_{\text{надл}} = M / (M\text{-реал. ВВП})$$

і зіставили його значення з дефлятором цін. Числові значення коефіцієнта надлишковості фактичної грошової пропо-

зиції показує перевищення фактичної грошової пропозиції над обсягом, розрахованим, виходячи з темпів зниження реального ВВП та обсягу грошової пропозиції у базовому (1991-му) році. Регресивний аналіз засвідчив надзвичайно шільну і пряму (!!) залежність між $K_{\text{надл}}$ та дефлятором ВВП (див. також графіки 3 і 4).

$$\begin{aligned} \text{Дефлятор ВВП} &= 4.6484 \times \\ &\times (M1 / (M1\text{-реал. ВВП})) - 110.49 \\ &\text{або} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Дефлятор ВВП} &= 4.6484 \times \\ &\times K1_{\text{надл}} - 110.49 \\ R^2 &= 0.9984 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Дефлятор ВВП} &= 7.0355 \times \\ &\times (M3 / (M3\text{-реал. ВВП})) - 408.76 \\ &\text{або} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Дефлятор ВВП} &= 7.0355 \times \\ &\times K3_{\text{надл}} - 408.76 \\ R^2 &= 0.9994 \end{aligned}$$

Отримані рівняння однозначно підтверджують: зростання цін в Україні протягом 1992—1996 років обумовлене перевищенням фактичної середньомісячної грошової пропозиції над її значеннями, розрахованими, виходячи з динаміки реального ВВП.

Важливе зауваження. Вище ми показали, що у реформи Україна вступила із суттєвою незбалансованістю грошо-

вої пропозиції та сукупної пропозиції. Тому 1991 рік був роком зі значним надлишком грошей в обігу. І тому обрання його як базового має певну вагу — тим самим ми переносимо дисбаланс 1991 року в подальші зіставлення. Це певною мірою викривлює коефіцієнти в отриманих рівняннях. Однак навіть за таких умов можна зробити висновок: подальше розширення грошової пропозиції призвело до значно більшої диспропорції між сукупною пропозицією (товарів, робіт, послуг) та грошовою пропозицією.

ПРОПОЗИЦІЯ ГРОШЕЙ ТА РЕАЛЬНІ ГРОШОВІ ЗАЛИШКИ (ЗАПАСИ ГРОШЕЙ У СУБ'ЄКТІВ РИНКУ)

Бурхливе зростання кількості грошей в обігу не зберегло рівень реальних грошових запасів у суб'єктів ринку (див. таблицю 5).

Так, за період із грудня 1991 року по грудень 1996 року агрегат $M1g$ ($M1$, дефльований на індекс споживчих цін) знизився від 1.720 до 0.149 млрд. грн. — у 11.5 раза. Високі темпи падіння і загальних реальних грошових запасів $M3g$ — у 10.8 раза.

Спостерігається досить шільна негативна взаємозалежність між темпами зростання грошової маси в обігу та реальними грошовими залишками (див. таблицю 6).

Найсуттєвіше зниження реальних грошових запасів щодо агрегату $M1g$ припадає на 1992 та 1993 роки (-43% та -84%), протягом яких спостерігався стрибкоподібний приріст грошової пропозиції $M1$ (1103% та 1552%). У 1995—1996 роках зниження реальних грошових залишків не мало обвального характеру (падіння $M1g$ дорівнювало -10% та -3%), бо темпи приросту грошової пропозиції уповільнилися до 152% та 35%. Тільки показники 1994 року відрізняються від загальної тенденції. Регресійне рівняння, отримане

Таблиця 5. Реальний ВВП та реальні грошові запаси $M1g$ та $M3g$ на кінець року

Роки	Реальний ВВП	Реальні грошові запаси (залишки, пропозиція грошей у реальному вимірі) $M1g$, (млрд. грн.)	Реальні грошові запаси (залишки, пропозиція грошей у реальному вимірі) $M3g$, (млрд. грн.)
1991	100.00%	1.720	2.380
1992	90.10%	0.985	1.201
1993	77.31%	0.159	0.224
1994	59.53%	0.172	0.298
1995	52.50%	0.154	0.225
1996	47.25%	0.149	0.220

У розрахунках реальних грошових запасів (пропозиції грошей у реальному вимірі) індекс споживчих цін грудня 1991 р. = 100%. Реальні грошові запаси в цій таблиці розраховані за значеннями грудня відповідного року.

Таблиця 6. Пропозиція грошей та реальні грошові залишки на кінець року

Роки	Пропозиція грошей, М1 (млрд. грн.)	Реальні грошові залишки (пропозиція грошей у реальному вимірі), М1г (млрд. грн.)	Приріст грошової пропозиції М1	Приріст (зниження) реальних грошових залишків М1г
1991	1.72	1.720	0%	0%
1992	20.69	0.985	1103%	-43%
1993	341.90	0.159	1552%	-84%
1994	1860.00	0.172	444%	8%
1995	4681.90	0.154	152%	-10%
1996	6316.00	0.149	35%	-3%

за даними таблиці, має вигляд (див. також графік 5):

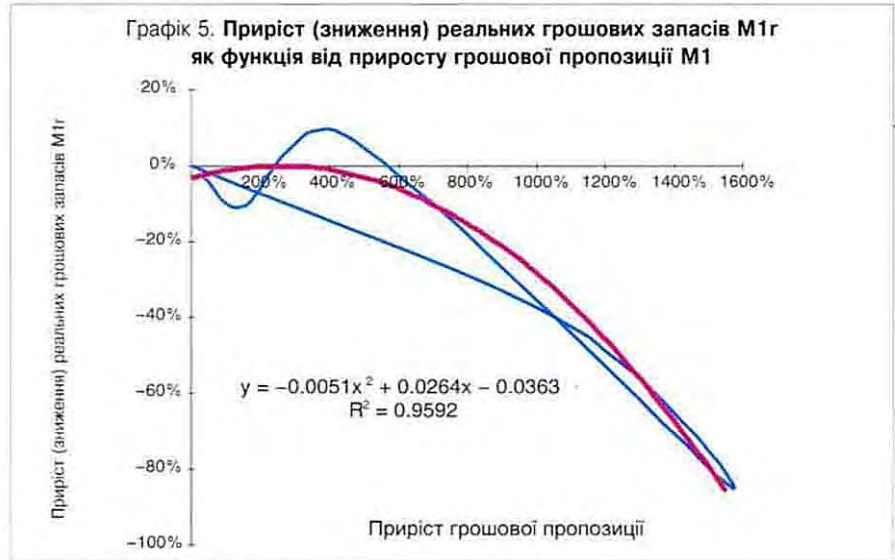
$$\begin{aligned} \text{Приріст М1г} &= -0.0051 \\ \text{приросту М1}^2 &+ 0.0264 \\ \text{приросту М1} &- 0.0363 \\ \text{з параметром } R^2 &= 0.9592 \end{aligned}$$

Гадаємо, що високе значення параметра R^2 має принциповий характер для розуміння макроекономічних процесів в Україні. Отже, ми отримали певне підтвердження правильності припущення, що надзвичайно бурхливе зростання грошової пропозиції зруйнувало реальні грошові запаси. Якщо воно знайде досить переконливе статистичне підкріплення, то це означатиме, що ми впритул наблизилися до відповіді на два взаємопов'язаних запитання:

❶ Чому так гостро постала проблема взаємних неплатежів?

❷ Чому триває зниження реального ВВП?

Однак спочатку зробимо ще одне важливе методичне уточнення. Як ми вже раніше зазначали, грошова маса протягом року суттєво нерівномірно зростає. Гранично велика диференціація темпів її зростання спостерігалася протягом 1992—1994 років, хоча і протягом 1995 та 1996 років гроші наростали неоднаковими темпами. Надзвичайною була нерівномірність темпів збільшення споживчих цін. Зрештою, темпи змін реальних грошових залишків місяць до місяця були дуже нерівно-



мірними. Тому знов-таки постає питання коректності зіставлення реального ВВП, який створюється протягом усього року, з реальними грошовими залишками, зафіксованими на кінець року. Абсолютно очевидно, що вплив цих показників однаковим не буде. Суб'єкт економіки, який на початку періоду отримує зростання реальних грошових залишків (не будемо поки що розглядати, з яких джерел воно забезпечується), має більше можливостей для активізації своєї діяльності. Щоправда, не завжди вона спрямовується на нарощування реального ВВП.

У будь-якому випадку момент приросту (або зниження) реальних грошових залишків є суттєвим для обсягу реального ВВП, який створюється протягом певного періоду. Саме тому доцільно зіставити цей реальний ВВП зі значеннями реальних грошових залишків, які безпосередньо використані для його виробництва. Отож, для розв'язання цього питання потрібно визначення часових лагів між змінами реальних грошових запасів та відповідними змінами реального ВВП. Розрахунки цих лагів, спираючись на виробничо-технологічні моделі, теоретично ймовірні, але прак-

Таблиця 7. Реальний ВВП та середньомісячні реальні грошові залишки

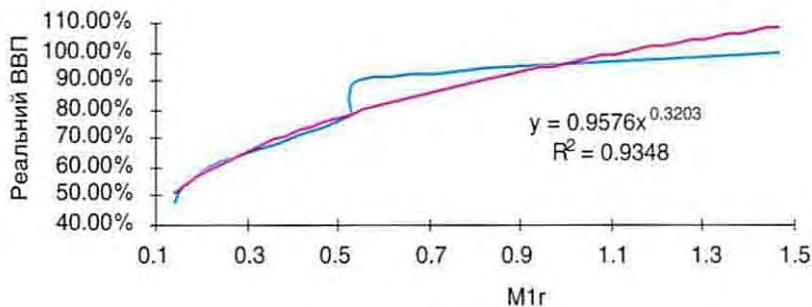
Роки	Реальний ВВП	Середньомісячні реальні грошові залишки (пропозиція грошей у реальному вимірі), М1г	Індекс середньомісячних реальних грошових залишків, М1г	Середньомісячні реальні грошові залишки (пропозиція грошей у реальному вимірі), М3г	Індекс середньомісячних реальних грошових залишків, М3г
1991	100.00%	1.468	100.00%	1.966	100.00%
1992	90.10%	0.541	36.85%	0.716	36.42%
1993	77.31%	0.520	35.42%	0.761	38.71%
1994	59.53%	0.213	14.51%	0.310	15.77%
1995	52.50%	0.154	10.49%	0.248	12.61%
1996	47.25%	0.137	9.33%	0.196	9.97%

У розрахунках реальних грошових запасів індекс споживчих цін грудня 1991 р. = 100%.

Таблиця 8. Швидкість зниження реального ВВП як функція від реальних грошових залишків

Роки	Реальний ВВП	Середньомісячні реальні грошові залишки (пропозиція грошей у реальному вимірі), M1r	Середньомісячні реальні грошові залишки (пропозиція грошей у реальному вимірі), M3r	Швидкість зниження реального ВВП як функція від M1r	Швидкість зниження реального ВВП як функція від M3r
1991	100.00%	1.468	1.966	0.113	0.079
1992	90.10%	0.541	0.716	0.212	0.180
1993	77.31%	0.520	0.761	0.215	0.175
1994	59.53%	0.213	0.310	0.265	0.236
1995	52.50%	0.154	0.248	0.276	0.246
1996	47.25%	0.137	0.196	0.279	0.254

Графік 6. Реальний ВВП як функція від середньомісячних грошових залишків M1r



тично неосязні. Тим більше в умовах перехідної економіки. Останнє за порядком, але дуже важливе для опрацювання методичних підходів для вивчення взаємозв'язку між реальним ВВП та реальними грошовими залишками, — розширення протягом останніх років неофіційної, необлікованої економіки. Зменшуючи реальний ВВП офіційної частини економіки, воно також не може не вплинути на характер взаємозв'язків.

Методика обліку доданої вартості (валового внутрішнього продукту) за певні проміжки часу не суперечить безперервності товарно-грошового обігу, в процесі якого невинно створюється цей обсяг ВВП. Хоча питання врахування ВВП неофіційної частини економіки залишається відкритим. З огляду на те, що скорочення обсягів неофіційних обо-

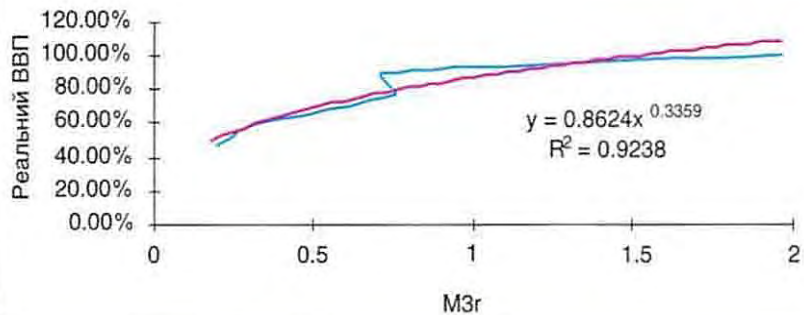
ротів ітиме досить повільними темпами, можна вважати, що нас не очікують істотні, переломні зміни у макроекономічних тенденціях. Тому можна ска-

зати, що офіційно зафіксований ВВП є інтегральним показником діяльності всіх суб'єктів економіки за певний період. Однак офіційні широковживані монетарні показники фіксуються лише на кінець місяця. Тому подальше поглиблення аналізу проводитимемо, зіставляючи середньомісячні реальні грошові запаси з динамікою реального ВВП.

Аналіз свідчить, що реальні грошові залишки у середньомісячному обчисленні знижувалися значно швидше, ніж реальний ВВП (див. таблицю 7).

За період, що розглядається, середньомісячні реальні грошові запаси (залишки) знизилися більш як у **10 разів**, тоді як реальний ВВП впав "лише" трохи більш як у **2 рази**. Обвальне зниження середньомісячних реальних грошових залишків відбулося одразу ж після лібералізації цін ще 1992 року. Реальний ВВП знизився до 90.10%, у той час як ре-

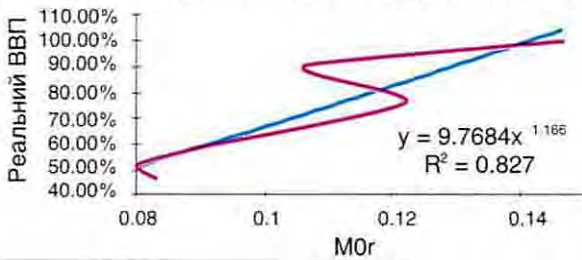
Графік 7. Реальний ВВП як функція від середньомісячних грошових залишків M3



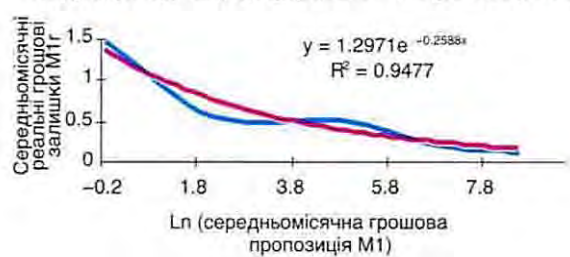
Таблиця 9. Швидкість зниження реального ВВП як функція від M0r, M1r, M3r

Роки	Реальний ВВП	Швидкість зниження реального ВВП як функція від M0r	Швидкість зниження реального ВВП як функція від M1r	Швидкість зниження реального ВВП як функція від M3r
1991	100.00%	11.671	0.113	0.079
1992	90.10%	11.592	0.212	0.180
1993	77.31%	11.623	0.215	0.175
1994	59.53%	11.563	0.265	0.236
1995	52.50%	11.542	0.276	0.246
1996	47.25%	11.548	0.279	0.254

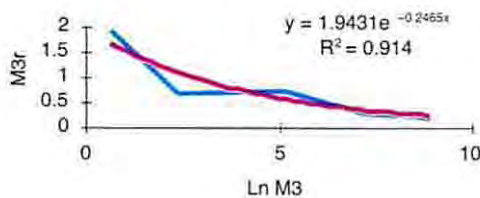
Графік 8. Реальний ВВП як функція від середньомісячних реальних грошових залишків поза банками M0r



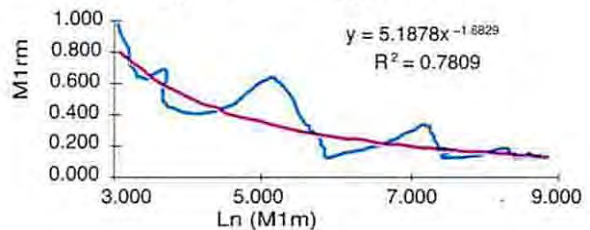
Графік 9. Середньомісячні реальні грошові залишки M1 як функція від Ln (середньомісячної пропозиції M1)



Графік 10. Середньомісячні реальні грошові залишки M3r як функція від Ln (середньомісячної грошової пропозиції в нормальному вираженні M3)



Графік 11. Реальні місячні грошові залишки M1r як функція від Ln (місячної грошової пропозиції M1) грудень 1992 – грудень 1996



альні грошові залишки у середньомісячному обчисленні — значно більше: M1r — до 36.85%, а M3r — до 36.42% порівняно з рівнем 1991 року. Швидше зменшення реальних грошових запасів (залишків) відносно зниження реального ВВП знову таки підтверджує, що грошова пропозиція 1992 року була надмірно великою. Кількість грошей в обігу значно перевищувала обсяги сукупної пропозиції (товарів, робіт, послуг), яка знижувалася, що призвело до знецінення грошей. Надмірні номінальні гроші “з’їли” реальні гроші. Якби темпи зміни грошової пропозиції були близькими до динаміки реального ВВП, то “самознищення” грошей у таких обсягах не відбулося б. Зокрема, ця впевненість ґрунтується на розрахунках наведеної вище таблиці 4 та виявленого впливу надмірної пропозиції на дефлятор. Крім того, цей аналіз підштовхує до висунення такої, на перший погляд, мало не абсурдної гіпотези: зниження реальних грошових залишків справило суттєвий (якщо не визначальний) вплив на зниження реального ВВП.

Додаткові дані для перевірки. Регресивний аналіз показує дуже високий ступінь залежності реального ВВП від середньомісячних реальних грошових запасів: агрегату M1r та агрегату M3r. Виходячи з уже наведених даних, динаміка реального ВВП може бути описана рівняннями (див. також графіки 6, 7):

$$\text{Реальний ВВП} = 0.9576 (M1r)^{0.3203} \\ R^2 = 0.9348$$

$$\text{Реальний ВВП} = 0.8624 (M3r)^{0.3359} \\ R^2 = 0.9238$$

На що вказує аналіз отриманих аналітичних взаємозалежностей?

Реальні грошові залишки знаходяться в позитивних ступенях, значно менших від одиниці (0.3203 та 0.3359). Це означає, що швидкість зниження реального ВВП (ідеться про першу похідну від реального ВВП за середньомісячними реальними грошовими залишками) прискорюється в міру зниження реальних грошових залишків: меншим реальним грошовим залишкам відповідає вища швидкість зниження реального ВВП (див. таблицю 8).

Виявлений високий ступінь взаємозалежності реального ВВП та реальних грошових запасів (залишків) відповідає логіці економічних процесів (знижується реальний ВВП — знижується попит на гроші — знижуються реальні грошові запаси). Історична та національно-культурна неповторність України не заважає її економіці “вписуватися” у визнані економічні теорії.

Прискорене зниження реальних грошових запасів відносно реального ВВП означає наявність впливу якоїсь “третьої” сили. Неокласики, базуючись на кількісному рівнянні Ірвінга Фішера, пояснюють цей феномен прискоренням швидкості обороту грошей. Надмірне зростання грошової пропозиції, яке поглиблює розбалансованість пропозиції грошей та сукупної пропозиції, стимулює суб’єктів ринку до обміну грошей на інші види активів.

Певне занепокоєння викликає прискорення зниження реального ВВП в умовах останніх років, коли було забезпечено уповільнення інфляції. Спробуємо з’ясувати це явище пізніше.

Продовжимо аналіз. Ми не можемо не відзначити більшу чутливість реального ВВП від реальних залишків готівки поза банками. Так, реальний ВВП як функція від реальних грошових залишків поза банками, M0r, може бути поданий рівнянням (див. також графік 8):

$$\text{Реальний ВВП} = 9.7684 (M0r)^{1.166} \\ R^2 = 0.827$$

Швидкість зниження реального ВВП як функція від M0r вища від інших агрегатів (див. таблицю 9).

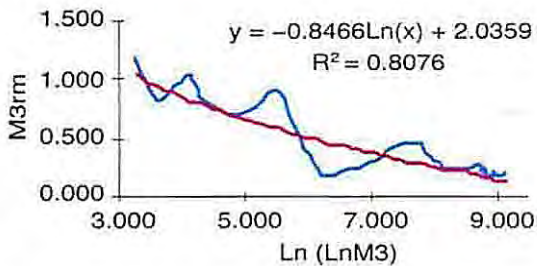
Можна стверджувати, що зниження середньомісячних реальних залишків готівкових грошей поза банками шляхом “підняття” їх у офіційний обіг є досить потужним фактором зростання реального ВВП.

Подальший аналіз посилює впевненість у тому, що в середньомісячному розрахунку саме стрімке зростання грошової пропозиції у номінальному вираженні мало суттєвий негативний вплив на реальні грошові залишки. Так, реальні грошові залишки M1r як функція від Ln (пропозиції M1 у номінальному вираженні) надзвичайно надійно апроксимуються рівнянням (див. також графік 9):

$$M1r = 1.2971e^{-0.2588 \times \text{Ln}(M1)} \\ R^2 = 0.9477$$

Від’ємне значення коефіцієнта у ступені (-0.2588) вказує на те, що значення M1r — середньомісячні реальні грошові залишки — монотонно спадають у міру зростання Ln середньомісячної

Графік 12. Реальні грошові залишки M3_{гг} як функція від грошової пропозиції M3_{гг} (грудень 1992 – грудень 1996)



пропозиції M1 у номінальному вираженні. Причому швидкість (перша вихідна) зменшення середньомісячних реальних грошових залишків поступово знижується. В кінці періоду, що розглядається, швидкість падіння менша, ніж на початку періоду (1991 рік = -0.35). Це збігається з поступовим розгортанням із кінця 1994 року оздоровчих процесів та їх посиленням у 1996 році.

Середньомісячні реальні грошові залишки M3_{гг} як функція від Ln середньомісячної грошової пропозиції в номінальному вираженні M3 описуються аналогічним рівнянням також із досить високою надійністю апроксимації (див. графік 10):

$$M3_{гг} = 1.9431e^{-0.2465LnM3}$$

$$R^2 = 0.914$$

Стосовно агрегату M3 спостерігається досить упевнене уповільнення швидкості зниження його реального значення, що підтверджує розгортання стабілізаційних процесів, починаючи з кінця 1994 року.

Додатково перевіримо свої твердження. З метою забезпечення більшої надійності висновків були проаналізовані місячні пари спостережень. Досліджені місячних реальних грошових залишків

M1_{гг} та M3_{гг} як функція від Ln місячних грошових залишків M1_{гг} та M1 (відповідно) у номінальному вираженні за період із грудня 1992 року по грудень 1996 року підтверджує отриманий вище характер взаємозв'язку. Реальні грошові залишки M1_{гг} у функції від грошової пропозиції M1_{гг} описуються рівнянням (див. також графік 11):

$$M1_{гг} = 5.1878(Ln M1_{гг})^{-1.6829}$$

$$R^2 = 0.7809$$

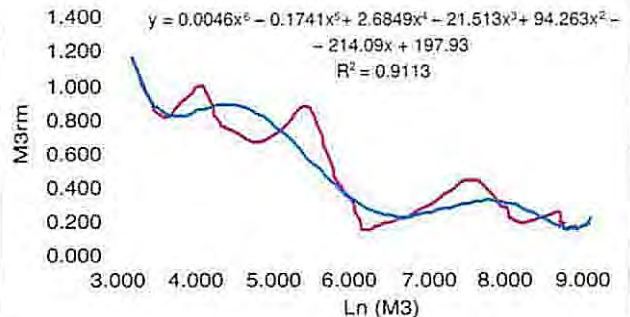
Реальні грошові залишки M3_{гг} як функція від грошової пропозиції M3_{гг} мають таку аналітичну форму (див. також графік 12):

$$M3_{гг} = -0.8466Ln(M3_{гг}) + 2.0359$$

$$R^2 = 0.8076$$

Менші значення параметра R² у цих рівняннях, ніж у моделях, які спираліся на річні дані, пояснюються сезонними коливаннями з періодом, який дорівнює приблизно року. Зокрема, це підтверджується таким дослідженням: ми зробили спробу апроксимувати спостереження поліномом шостого ступеня з огляду на те, що шість місяців – це півроку. Вийшло таке рівняння (див. також графік 13):

Графік 13. Реальні грошові залишки M3_{гг} як функція від грошової пропозиції M3_{гг} (грудень 1992 – грудень 1996)



$$M3_{гг} = 0.0046Ln(M3_{гг})^6 - 0.1741Ln(M3_{гг})^5 + 2.6849Ln(M3_{гг})^4 - 21.513Ln(M3_{гг})^3 + 94.263Ln(M3_{гг})^2 - 214.09Ln(M3_{гг}) + 197.93$$

$$R^2 = 0.9113$$

Значні апроксимуючі якості цього рівняння (R² = 0.9113), яке враховує і сезонні коливання, ще раз підтверджують: високі темпи зростання грошової пропозиції об'єктивно сприяли зниженню реальних грошових залишків.

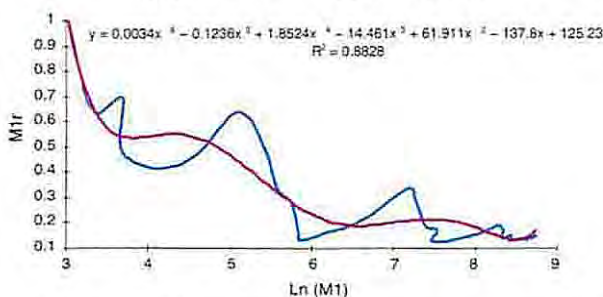
Аналогічний взаємозв'язок спостерігається й щодо агрегату M1. Реальні грошові залишки M1_{гг} як функція від Ln (середньомісячні грошові залишки M1) за період із грудня 1992 року по грудень 1996 року описуються таким поліномом шостого ступеня з досить надійним рівнем достовірності апроксимації (див. також графік 14):

$$M1_{гг} = 0.0034Ln(M1_{гг})^6 - 0.1236Ln(M1_{гг})^5 + 1.8524Ln(M1_{гг})^4 - 14.461Ln(M1_{гг})^3 + 61.911Ln(M1_{гг})^2 - 137.8Ln(M1_{гг}) + 125.23$$

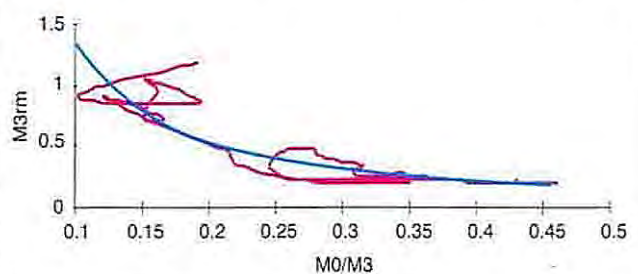
$$R^2 = 0.8828$$

Підсумовуючи дослідження взаємодії формування реального ВВП та грошової пропозиції, можна зробити такий принциповий висновок. Як відомо, класична дихотомія визнає незалежність реальних

Графік 14. Реальні грошові залишки M1_{гг} як функція від Ln (середньомісячні грошові залишки M1); (грудень 1992 – грудень 1996)

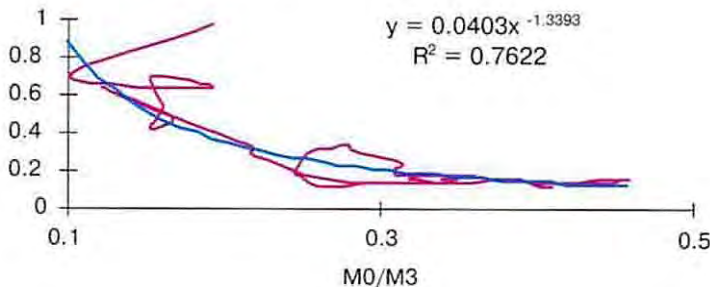


Графік 15. Реальні грошові залишки M3_{гг} як функція від частки грошей поза банками в загальній грошовій пропозиції M0/M3 (грудень 1992 – грудень 1996)



Таблиця 10. Реальний ВВП та середньозважена частка грошей поза банками, М0/М3

Роки	Реальний ВВП	Середньозважена частка грошей поза банками, М0/М3
1991	100.00%	12.6%
1992	90.10%	18.6%
1993	77.31%	18.9%
1994	59.53%	28.3%
1995	52.50%	32.9%
1996	47.25%	42.4%

Графік 16. Реальні грошові залишки М1_{гм} як функція від частки грошей поза банками

економічних показників від номінальних показників. Із цього виходить, що реальні грошові залишки, реальний ВВП, безробіття не залежать від номінальної грошової пропозиції. І це твердження поділяють більшість макроекономістів. Однак у конкретних умовах перехідної економіки України цей принцип не витримувався. Принаймні протягом 1992–1996 років спостерігався дуже потужний вплив номінальної грошової пропозиції на реальні грошові залишки і через них — на реальний ВВП. Ця відмінність є чи не найважливішою монетарною рисою економіки України. Далі ми розглянемо більш уважно зміни макроекономічних тенденцій протягом останніх місяців, коли зростання грошової пропозиції у номінальному вираженні суттєво уповільнилося, і спробуємо з'ясувати перспективи поліпшення макроекономічних тенденцій та визначитися з механізмами впливу.

ОКРЕМЕ ЗАУВАЖЕННЯ СТОСОВНО ВПЛИВУ ЧАСТКИ ГРОШЕЙ ПОЗА БАНКАМИ

Повертаючись до зазначеної вище більш помітної ролі грошового агрегату М0 у макроекономічних тенденціях в Україні (порівняно з М1 та М3), простежимо вплив частки грошей поза банками на реальні грошові залишки щомісячно. Реальні грошові залишки як функція від частки грошей по-

за банками у загальній грошовій пропозиції (М0/М3) з грудня 1992 року по грудень 1996 року описуються таким рівнянням (див. також графік 15):

$$M3_{гм} = 0.058(M0_{гм}/M3_{гм})^{-1.3658}$$

$$R^2 = 0.8282$$

Від'ємне значення ступеня при змінній вказує на те, що реальні грошові залишки М3_{гм} монотонно спадають у міру зростання частки грошей поза банками (М0/М3). Цей факт має абсолютно чітке економічне пояснення: "втеча" грошей за межі банківської системи знижує мультиплікатор і звужує можливість зростання грошей у взаємодії пари "банк—товаровиробник". Це також підтверд-

Графік 17. Реальний ВВП та середньозважена частка грошей поза банками, М0/М3



жується аналогічною залежністю реальних щомісячних залишків агрегату М1, який найістотніше впливає на мобільність розрахунків, від частки грошей поза банками (див. графік 16).

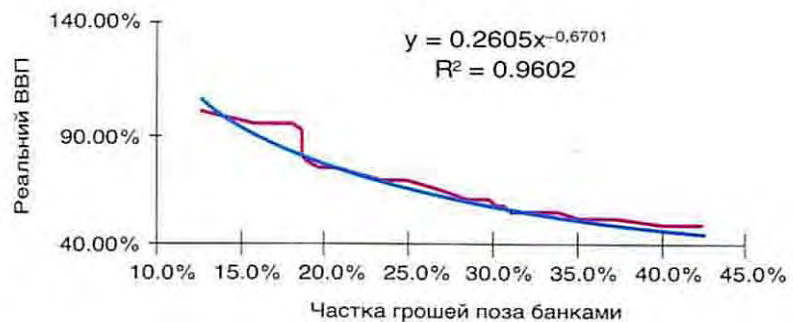
$$M1_{гм} = 0.0403(M0/M3)^{-1.3393}$$

$$R^2 = 0.7622$$

Вивчимо, як впливає зростання частки грошей поза банками на реальний ВВП за відсутності впливу інших факторів (див. таблицю 10).

Аналітично зв'язок між часткою грошей поза банками (М0) у загальній грошовій пропозиції (М3) з реальним ВВП може бути описаний таким регресивним рівнянням (див. також графік 18):

Графік 18. Реальний ВВП як функція від частки грошей поза банками



Таблиця 11. Використання грошової маси на фінансування дефіциту консолідованого бюджету

	грудень 1992	грудень 1993	грудень 1994	грудень 1995	грудень 1996
Грошова маса (МЗ)	25.22	481.5	3 215.7	6 929.96	9 365.0
Кредити НБУ та комерційних банків на покриття дефіциту зведеного бюджету наростаючим підсумком	3.30	120.8	1 441.9	4 384.70	5 730.3
Частка кредитів бюджету в грошовій масі	13.1%	25.1%	44.8%	63.3%	61.2%
Приріст грошової маси МЗ за рік	22.84	456.2	2 734.2	3 714.3	2 435.0
Кредити НБУ та комерційних банків на покриття дефіциту зведеного бюджету	3.30	117.5	1 321.1	2 942.8	1 345.6
Частка кредитів бюджету в прирості грошової маси	14.4%	25.8%	48.3%	79.2%	55.3%

$$\text{Реальний ВВП} = 0.2605(M0/M3)^{-0.6701}$$

$$R^2 = 0.9602$$

Розрахунки свідчать, що зростання частки грошей поза банками на 1% призводить до зниження реального ВВП на -0.66%.

Ми дослідили згубний вплив бурхливо-го розширення грошової пропозиції на реальні грошові залишки та реальний ВВП. Необхідно підкреслити ще й таке: як видно зі статистики, стрімке розширення грошової пропозиції протягом 1992—1993 років аж ніяк не було обумовлене нагальними потребами "рятування" держави від кризи. Спочатку грошову масу на кінець року зіставимо з банківськими кредитами бюджетам, розрахованими наростаючим підсумком. Такий підхід дає змогу визначити підсумкове відволікання грошей із суспільного виробництва для фінансування дефіциту бюджету. Потім проаналізуємо відволікання річних приростів грошової маси для фінансування річних дефіцитів. Цей аналіз допоможе оцінити поточну напруженість грошових відносин суспільного виробництва та держави (див. таблицю 11).

Наростаючим підсумком частка кредитів Національного банку та комерційних банків зведеному бюджету

(усім гілкам та рівням влади!) становила на кінець 1992 року всього 13.1%! від грошової пропозиції МЗ. Тобто для фінансування загальнодержавних потреб та потреб регіональних органів влади розширення грошової пропозиції мало б бути приблизно в 7 разів меншим. У наступному 1993 році частка кредитів усім органам влади в грошовій пропозиції помітно зросла — до 25.1%. Але і в даному випадку можна сказати, що розширення грошової пропозиції було приблизно в 4 рази більшим відносно потреб фінансування дефіциту зведеного бюджету. Розширення грошової пропозиції понад потреби зростаючого дефіциту бюджету пояснюється лише одним — розширенням кредитування суб'єктів економіки, які не забезпечували нарощування обсягів виробництва. Проте, як показано вище, відбулося суттєве зниження обсягів виробництва. Фактично з 1995 року обсяги відволікання грошей для фінансування дефіциту бюджетів перетнули межу 50%.

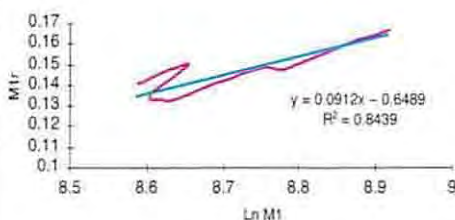
Оцінка поточної напруженості грошових відносин бюджету та суспільного виробництва принципово не впливає на попередні висновки: в 1992 році 14.4% приросту грошової маси було поглинуто фінансуванням дефіциту бюджету, а в 1993 році — 25.8%.

Трохи оптимізму насамкінець. Протягом останніх дванадцяти місяців, із червня 1996 по травень 1997 року, ми спостерігаємо досить упевнене зростання реальних грошових запасів. Високими темпами, зокрема, зростають реальні грошові запаси, агреговані в показник М1 (див. графік 19). На нашу думку, це початок реального піднесення економіки України. Напевно, такі зміни у тенденціях стали можливими тому, що за останні 12 місяців Україна мала найнижчі темпи приросту номінальної грошової пропозиції, які в середньому за місяць становили 3.1%. Під час останнього візиту до України заступник виконавчого директора МВФ Стенлі Фішер зауважив, що часто-густо не всі розуміють досить тривіальну істину: "Якщо хочеш мати більше реальних грошей, не намагайся отримати більше номінальних грошей". Економіка України це підтверджує такою діаграмою (див. графік 20).

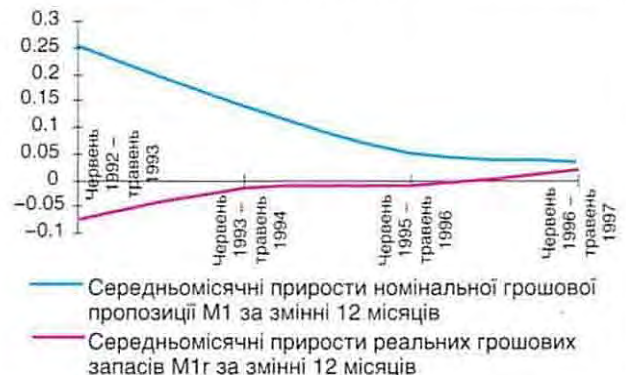
Як видно з графіка 20, зниження приростів номінальної грошової пропозиції до рівня приблизно 3% на місяць створило умови для поступового зростання реальних грошових запасів.

Стаття надійшла до редакції 23 червня 1997 р.

Графік 19. Реальні грошові залишки М1 у функції від грошової пропозиції М1 (червень 1996 — травень 1997)



Графік 20. Середньомісячні прирости номінальної грошової пропозиції М1 та реальних грошових запасів М1r за змінні 12 місяців





Юрій Шамшетдінов,
начальник управління грошової
і банківської статистики еко-
номічного департаменту НБУ.



Наталія Іванік,
начальник управління статисти-
ки та аналізу платіжного балан-
су економічного департаменту
НБУ.



Лідія Воронова,
директор економічного департа-
менту НБУ.

ДУМКИ З ПРИВОДУ...

Інформаційно-статистична діяльність НБУ

Як уже повідомлялося у попередньому номері журналу, 20—21 травня цього року в м.Києві відбулося Спільне засідання з питань технічного співробітництва з Україною у галузі статистики, організоване Керівним комітетом з координації технічної допомоги у сфері статистики країнам колишнього СРСР і Міністерством статистики України. У засіданні взяли участь велика група представників статистичних органів міжнародних організацій, країн-донорів, представники міністерств і відомств України — головних користувачів та розробників статистичних даних, фахівці Національного банку України на чолі із заступником Голови Правління НБУ, членом Національної ради з питань статистики при Президентові України О.Киреєвим. Серед них — автори статті, яку пропонуємо вашій увазі.

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ ЯК РОЗРОБНИК СТАТИСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Керуючись Законами України “Про інформацію”, “Про статистику”, “Про банки і банківську діяльність” та іншими, Національний банк здійснює інформаційну діяльність, спрямовану на задоволення власних потреб, потреб органів законодавчої і виконавчої влади, міжнародних фінансових організацій, посольств, центральних банків інших країн, регіональних управлінь НБУ, комерційних банків, фінансових установ та науково-дослідних організацій, засобів масової інформації, фізичних осіб тощо.

Із чотирьох макроекономічних систем даних, які є основою прогнозування та аналізу економічного розвитку країни, дві, а саме: грошово-кредитна та банківська статистика і статистика платіжного балансу, розробляються і розповсюджуються Національним банком України. Ці дані необхідні НБУ як центральному банку держави для виконання регулюючих і наглядових функцій. Вони

також використовуються органами законодавчої і виконавчої влади, банками усіх видів і форм власності, для яких грошово-кредитна та валютна політика НБУ і застосування відповідних принципів банківського нагляду є важливими передумовами діяльності. Серед користувачів інформації з питань грошово-кредитної і банківської статистики та статистики платіжного балансу — науковці, економісти, бізнесмени і підприємці, пересічні громадяни, яких цікавить політика Національного банку. Достовірної інформації про грошовий обіг, банківську діяльність, розвиток зовнішнього сектора економіки в Україні звичайно потребують і такі міжнародні фінансові організації, як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, членами яких є Україна, Банк міжнародних розрахунків у Базелі, центральні та комерційні банки інших держав, іноземні посольства тощо.

Оскільки Україна стала на шлях побудови демократичного суспільства із ринковою економікою відкритого типу, створення передумов для оцінки ситуації в країні, зіста-

влення її економіки з економіками інших країн світу сьогодні вкрай необхідно. Отже, прямими обов'язками Національного банку є своєчасне надання об'єктивної інформації монетарного та банківського характеру користувачам, роз'яснювальна робота щодо інструментів грошово-кредитної та валютної політики, контроль за діяльністю комерційних банків.

Як член Міжнародного валютного фонду Україна взяла на себе зобов'язання, згідно з якими, починаючи із грудня 1992 року, **НБУ щомісяця надає МВФ зведені балансів звіти Національного банку та комерційних банків**, які агреговані за методологією МВФ, а також інформацію щодо процентних ставок і валютних курсів.

Із січня 1993 року видається щомісячний статистичний “**Бюлетень Національного банку України**”, який став основним джерелом відкритої статистичної інформації центрального банку держави. На початку 1996 року НБУ значно скоротив перелік відомостей, опублікування яких обмежується. Окрім статистичної інформації, “Бюлетень НБУ” вміщує аналітичні огляди основних сфер

Із чотирьох макроекономічних систем даних дві розробляє і поширює центральний банк країни. Це грошово-кредитна та банківська статистика і статистика платіжного балансу

фінансово-банківської діяльності, загально-економічних процесів розвитку країни. Постійно удосконалюється структура бюлетеня, зростає питома вага інформації, що подається у формах, передбачених міжнародними стандартами.

Із квітня 1996 року розпочато видання шоквартального додатка до «Бюлетеня НБУ» «Платіжний баланс України», в якому подаються дані платіжного балансу та всебічний аналіз розвитку зовнішнього сектора економіки.

Ці інформаційні видання НБУ доступні широкому загалу читачів.

Удосконалення монетарної статистики та статистики платіжного балансу, перехід їх на міжнародні стандарти дали змогу започаткувати у липні 1996 року публікацію сторінки даних України у збірнику МВФ «Міжнародна фінансова статистика» (МФС), де, починаючи із грудня 1992 року, вміщуються показники грошово-кредитної та банківської статистики, а починаючи з I кварталу 1994 року — показники статистики платіжного балансу.

СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОЇ СТАТИСТИКИ

Дуже важливим кроком у побудові національної системи статистики, в тому числі монетарної і статистики платіжного балансу, було прийняття 4 травня 1993 року Кабінетом Міністрів України Державної програми переходу України на міжнародну систему обліку і статистики. Національний банк розробив і прийняв ряд документів, які стали організаційною основою становлення цих важливих макроекономічних систем даних. Серед них провідне місце посідає затверджена Правлінням Національного банку України у травні 1994 року Концепція побудови банківської і грошово-кредитної статистики та статистики платіжного балансу. У ній визначено цілі, принципи і методи добору статистики та інформаційної діяльності НБУ, зорієнтовані на міжнародні стандарти.

За останні шість років Національний банк у галузі грошово-кредитної і банківської статистики досяг відчутних успіхів у розвитку системи розробки та публікації даних відповідно до міжнародних стандартів, створення

якісної інформації, яка характеризує стан грошово-кредитного ринку та діяльність банківської системи України.

Формування статистичної інформації монетарного характеру сьогоденні базується в основному на даних бухгалтерського обліку та розгорнутих балансах Національного і комерційних банків.

Відомо, що Україна, як і інші республіки колишнього Радянського Союзу, отримала у спадок таку систему бухгалтерського обліку і звітності в банках, яка відповідала потребам планової економіки і централізованої банківської системи. Після створення в Україні у 1991 році дворівневої банківської системи виникла нагальна потреба в інформаційному забезпеченні наглядових та регулюючих функцій Національного банку України, передбачених Законом України «Про банки і банківську діяльність». За допомогою експертів Міжнародного валютного фонду з питань грошово-кредитної і банківської статистики було розпочато формування даних грошово-кредитної статистики відповідно до Системи національних рахунків 1993 року на базі реформування діючого Плану рахунків бухгалтерського обліку в банках, до якого внесено всі необхідні зміни. Це забезпечило розподіл статей балансу за ознаками резидентності, секторів економіки, форм власності, видів валют.

Крім розробки показників для потреб монетарної статистики та статистики платіжного балансу, такий розподіл статей балансу був зумовлений необхідністю:

- надання звітів міжнародним фінансовим організаціям (МВФ, Світовому банку та іншим) відповідно до прийнятих зобов'язань у зв'язку із членством у них;
- надання даних Міністерству статистики України для розробки фінансового рахунка Системи національних рахунків за затвердженою ООН методологією;
- дотримання вимог стандартної класифікації Міжнародного валютного фонду при підготовці публікацій даних із грошово-кредитної статистики та статистики платіжного балансу у виданнях міжнародних фінансових організацій, зокрема, у збірнику МВФ «Міжнародна фінансова статистика» та виданнях Світового банку;
- підготовки даних із грошово-кредитної і банківської статистики та статистики платіжного балансу для відкритих публікацій Національного банку України;
- забезпечення кореляції даних монетарної статистики та статистики платіжного балансу.

Національний банк постійно прагне над запровадженням та вдосконаленням форм звітності комерційних банків. У травні 1994 року розроблено Тимчасові правила організації статистичної звітності в банківській системі України, які у березні 1996 року було доповнено з урахуванням удосконалення обліку і звітності в банках. Вони вміщують зразки

форм звітності комерційних банків перед НБУ, інструкції щодо їх складання, таблиць форм банківської бухгалтерської та статистичної звітності, а також таблиць форм державної статистичної звітності, що надсилаються комерційними банками Міністерству статистики України. Із травня 1992 року НБУ щомісяця отримує балансові звіти всіх комерційних банків, розташованих на території України, включаючи Ошадбанк, який до цього керувався окремим Планом рахунків і свій балансовий звіт Національному банку не надавав.

Створення Національної платіжної системи з використанням новітніх комп'ютерних технологій дало змогу збирати і компілювати щоденний баланс НБУ і всієї банківської системи в цілому для оперативного відстеження ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках країни. Цьому передувала робота з визначення і розробки системи показників банківської і грошово-кредитної статистики, необхідних для виконання центральним банком держави регулюючих і наглядових функцій та забезпечення потреб макроаналізу.

Була започаткована методологія Міжнародного валютного фонду з агрегування статей балансу НБУ і консолідованого балансу комерційних банків, що є основою для складання монетарної статистики. Це дало змогу:

- аналізувати стан та перспективи розвитку банківської системи і здійснювати нагляд за банками;
- оперативно відстежувати та прогнозувати розвиток грошово-кредитної і валютної політики НБУ з метою забезпечення фінансової стабілізації в державі;
- розпочати роботи, які у перспективі мають забезпечити взаємозв'язок банківської і грошово-кредитної статистики з такими макроекономічними системами даних, як система національних рахунків, платіжний баланс і статистика державних фінансів, з метою розробки фінансових програм розвитку держави та макроекономічного аналізу;
- порівнювати економічний розвиток України у зіставленні з розвитком інших держав, що перебувають у стані перебудови соціально-економічного устрою;
- розпочати відкрите публікування показників монетарної статистики і статистики платіжного балансу не лише в «Бюлетені НБУ» та додатку «Платіжний баланс України», а й у щомісячному збірнику МВФ «Міжнародна фінансова статистика» і його щорічнику «Платіжний баланс».

Треба зазначити, що у проекті Закону України «Про Національний банк України» чіткіше визначені повноваження центрального банку держави щодо збору даних, розробки показників монетарного характеру, їх розповсюдження серед користувачів, прогнозування та аналізу макроекономічних систем даних.

У галузі статистики платіжного балансу, відповідальним за складання якого є Національний банк України, для практичної реалізації функцій розробника цієї системи даних прийнято спільну постанову Національного банку України і Кабінету Міністрів України № 737 від 17 вересня 1993 р., нею встановлено порядок координації дій міністерств і відомств щодо формування інформаційної бази платіжного балансу. Національний банк на базі методології МВФ розробляє методичну базу складання платіжного балансу України, фактично акумулює всю наявну статистичну інформацію щодо зовнішньоекономічної діяльності за статтями платіжного балансу в розрізі країн і валют.

До 1993 року в Україні платіжний баланс не складався, і відповідного методологічного досвіду місцеві фахівці банківської справи не мали. Національний банк започаткував складання платіжного балансу в січні 1993 року, базуючись на голландській (так званій замкнутій) системі збору інформації на основі банківських даних. Оскільки банківська статистика не дає повного уявлення про всі аспекти зовнішньоекономічної діяльності, на сьогодні Національний банк акумулює інформацію з більш як 25 різних джерел.

Потреба докорінної перебудови інформаційної діяльності НБУ органічно випливає із сучасної концепції банківської системи України

Методологія і технічні засоби збору інформації постійно удосконалюються. У 1994 році розроблено електронну систему перевірки показників звітів за допомогою програмного забезпечення "ASPLA".

Хоча зауважимо, що жодна із наявних баз даних, які стосуються експорту/імпорту товарів та послуг, не може бути використана повністю для складання платіжного балансу без аргументованих поправок та доповнень. Тому Національний банк України нині розробляє спеціальний комплекс програм для максимальної автоматизації процесу складання платіжного балансу, що дасть можливість вийти на новий рівень контролю якості наявних баз даних. Зокрема, база даних торговельної статистики в електронній формі дозволить робити аналіз щодо середніх цін на окремі групи товарів, змін умов торгівлі та сезонних коливань.

Розпочато складання географічних платіжних балансів із країнами — основними торговельними партнерами України, вста-

новлюються двосторонні зв'язки з відповідними установами цих країн для обміну інформацією та узгодження двосторонніх платіжних балансів.

У рамках Державної програми переходу України на міжнародну систему обліку і статистики Національний банк визначено головною в Україні організацією, що складає баланс міжнародних інвестицій. Виявлено джерела отримання даних для побудови цього балансу, розроблено схему надходження інформації. Проведено експериментальний розрахунок балансу міжнародних інвестицій в агрегованій формі за 1995 рік, який був поданий на розгляд чергової місії Міжнародного валютного фонду.

Для аналізу прогнозування платіжного балансу розроблена методика та проводиться робота з формування інформаційно-аналітичної бази за основними макроекономічними показниками України у рамках фінансового програмування.

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ ЯК КОРИСТУВАЧ СТАТИСТИКИ

Для проведення аналітичних та дослідницьких робіт, а також виконання прогнозних розрахунків окремих монетарних показників, деяких показників реально-го розвитку економіки, її зовнішнього сектора економічний департамент НБУ налагоджує партнерські відносини з іншими міністерствами і відомствами — розробниками статистичних даних. Планується отримувати від них детальнішу інформацію з таких показників:

1. Від Міністерства статистики:

- обсяги валового внутрішнього продукту, визначені за трьома методами в номінальних та порівняльних цінах за місяць і квартал (а не лише наростаючим підсумком із початку року);

- дефлятори ВВП;

- обсяги валового випуску товарів та послуг у розрізі галузей економіки в номінальних та порівняльних цінах;

- таблиці даних, що стосуються системи національних рахунків у повному обсязі та за попередні роки розробки;

- міжгалузеві баланси виробництва та розподілу продукції і послуг;
- вичерпну інформацію про складові індексів інфляції споживчих цін помісячно і в середньому за той чи інший період;

- дані про зміну оптових цін у основних галузях економіки (а не лише у промисловості);

- детальнішу статистичну інформацію щодо окремих галузей економіки, включаючи їх фінансовий стан;

- структуру собівартості в експортних галузях;

- розширення охоплення за окремими видами товарів (зокрема, енергоносіїв та

спеціальних товарних груп);

- оцінні дані про неформальну торгівлю (за методом екстраполяції даних одноразових обстежень спеціально визначених митних пунктів та за методом обстежень споживчих товарних ринків);

- шоквартальні дані про товарооборот;

- шоквартальні дані про імпорт товарів за сіф- та фоб-оцінкою у географічному розрізі;

- подання зведених статистичних даних щодо зовнішньої торгівлі у спеціальному форматі;

- розширення охоплення даних з імпорту послуг;

- дані про взаємозаборгованість підприємств у поквартальному розрізі;

- для побудови балансу міжнародних інвестицій є потреба в удосконаленні статистичної звітності з обліку прямих та портфельних інвестицій, у розширенні джерел цієї інформації.

2. Від Міністерства економіки:

- прогнозні розрахунки реального розвитку економіки;

- інформацію про розвиток економіки в цілому та окремих її галузей, яка розробляється міністерством.

3. Від Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі:

- довідкові ціни на основні товари та послуги, що експортуються (імпортуються);

- дані про зміни умов торгівлі;

- дані про введені чи відмінені обмеження на експорт/імпорт товарів.

4. Від Держмиткому:

- оцінку гуманітарної допомоги, дані про неформальну торгівлю.

Особливо болюче питання — використання сучасних засобів телекомунікаційного зв'язку, відповідної комп'ютерної техніки та програмного забезпечення для обміну статистичною інформацією (в електронній формі) між її розробниками і користувачами. Враховуючи те, що розробники статистичної інформації в Україні мають різний рівень технічного забезпечення, у вирішенні цієї проблеми зацікавлені усі учасники інформаційного обміну.

ТЕХНІЧНА ДОПОМОГА УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ СТАТИСТИКИ

Деякі підсумки технічної допомоги, наданої Національному банку України у 1991—1997 роках у сфері статистики

Технічна допомога Національному банку України в галузі статистики протягом останніх шести років надавалася в основному з боку Міжнародного валютного фонду. Починаючи з 1992 року, з питань грошово-кредитної і банківської статистики було здійснено дев'ять місій, а з питань складання платіжного балансу — п'ять місій представ-

ників статистичного управління МВФ. Вони надали значну технічну та методологічну допомогу у формуванні даних грошово-кредитної статистики та статистики платіжного балансу. Це сприяло прискоренню процесу становлення статистики, без якої неможливе прийняття будь-яких управлінських рішень.

Значну допомогу у вирішенні низки питань, особливо щодо координації роботи, надавали і продовжують надавати постійні радники від МВФ з питань статистики пан Етчерлі (працював два терміни в Україні) і пан Блекберн, який плідно працює нині. Безперечно, такий інститут радників себе виправдовує. Цю думку поділяють також Міністерство статистики і Міністерство фінансів України.

Розвитку монетарної статистики і статистики платіжного балансу сприяло також і те, що за кілька років багато співробітників Національного банку України пройшли курси навчання в Інституті МВФ у Вашингтоні та в Об'єднаному віденському інституті. Семінари з питань обслуговування зовнішнього боргу, які проводилися Світовим банком, дали поштовх до створення Національним банком України автоматизованого обліку зовнішнього боргу для складання платіжного балансу. Дуже корисним та цікавим є курс "Прогнозування макроекономічних показників", що проводиться Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) в Об'єднаному віденському інституті.

Досить тісні і різнобічні ділові контакти склалися із фахівцями з Німеччини. Плідна робота проводиться радником із Дойче Бундесбанку паном Елерсом. Фахівцями цієї поважної фінансової установи організовано серію семінарів з питань монетарної статистики та статистики платіжного балансу. Дуже корисною для України є і програма уряду Німеччини з підготовки викладачів банківської справи.

Важко переоцінити технічну допомогу, надану Нідерландами для становлення в Україні системи збору інформації для складання платіжного балансу. Це й участь нідерландських фахівців у проведенні семінарів, і організація відвідин українськими фахівцями Банку Нідерландів. Вагомий внесок у становлення статистичної системи НБУ, зокрема, у сфері бухгалтерського обліку та статистики зроблено різними організаціями з Фінляндії.

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ
ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ
У СФЕРІ СТАТИСТИКИ**

Із 1 січня 1998 року в зв'язку з переходом на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку передбачається запровадити нові Пла-

ни рахунків для Національного банку України і для комерційних банків, що потребує внесення відповідних змін до бухгалтерської та статистичної звітності.

Бухгалтерський облік має подвійне призначення. З одного боку, це облік операцій для визначення фінансових результатів діяльності, а з другого — джерело різноманітної статистичної інформації, вкрай необхідної для виконання центральним банком держави своїх функцій.

Нова система обліку базується на міжнародних стандартах обліку і пристосована для оцінки банківської діяльності в ринкових умовах, де центральною проблемою є використання ресурсів банку, а асигнування коштів у різні сектори економіки відбувається лише за принципом їхньої прибутковості. На відміну від стандарту колишнього Держбанку СРСР, новий План рахунків ґрунтується на принципі прибутковості і чітко визначає активи і пасиви банків, капітал власників та надає прозору інформацію щодо результатів діяльності банків.

Для підвищення ефективності реформи бухгалтерського обліку в банківській системі необхідно доповнити її змінами в банківському регулюванні та реформою бухобліку на підприємствах України. Адже фрагментарне запровадження міжнародних стандартів обліку лише в банківській системі може супроводжуватися проблемами, що виникатимуть під час обліку операцій, якими займаються і банки, й інші суб'єкти господарювання. Для вирішення цих проблем потрібне відповідне законодавче забезпечення для всіх секторів економіки, а не лише для банків (наприклад, порядок нарахування іншими суб'єктами господарювання амортизації, визначення прибутку тощо).

Реформа бухгалтерського обліку банківської системи супроводжується реформуванням статистичної звітності банків. Тому доцільним було б проведення Міжнародним валютним фондом експертизи нових Планів рахунків бухгалтерського обліку для Національного і комерційних банків, а також нових форм звітності на відповідність їх міжнародним стандартам, продовження надання технічної допомоги в реформуванні бухгалтерського обліку та звітності у банківській системі.

Крім того, бажано було б продовжити надання технічної допомоги з монетарної статистики за напрямками:

- забезпечення взаємозв'язку грошово-банківської статистики як складової частини фінансової статистики з іншими макроекономічними системами даних: системою національних рахунків, платіжним балансом, статистикою державних фінансів (Мінстат, Мінфін, Мінекономіки тощо); створення умов для роботи в єдиній інформаційній системі;

- макроекономічний аналіз і моделювання регулюючих функцій НБУ;

- приєднання України до Загального, а згодом і до Спеціального стандартів МВФ щодо розповсюдження фінансових та економічних даних.

Можливі напрями технічної допомоги у сфері статистики платіжного балансу:

- координація роботи основних постачальників інформації, потрібної для складання платіжного балансу та балансу міжнародних інвестицій;

- методика зіставлення інформації, одержаної з різних джерел, та напрями удосконалення інформаційної бази;

- удосконалення статистичної звітності щодо прямих та портфельних інвестицій (деталізація, охоплення, структуризація інформації);

- вивчення зарубіжного досвіду складання балансу міжнародних інвестицій та платіжного балансу;

Нині Національний банк України докладає зусиль для збільшення кількості різноманітних джерел достовірної фінансово-економічної інформації. Планується відповідне співробітництво із рядом міністерств і відомств країни

- методика формування макроекономічних показників для прогнозування платіжного балансу в рамках фінансового програмування;

- методика складання географічних платіжних балансів.

Бажаним було б надання допомоги в поліпшенні аналітичної роботи. Значення об'єктивного аналізу фінансового стану держави в цілому та окремих регіонів важко переоцінити. Джерелом для такого аналізу може бути баланс фінансових ресурсів та розрахунки фінансових потоків як у державі, так і за межами України. Технічна допомога, пов'язана з одержанням цієї інформації, є вельми бажаною. Ще один напрям технічної допомоги, призначеної для поліпшення аналітичної роботи, може стосуватися проведення окремих видів аналізу діяльності та розвитку банківської системи.

У перспективі економічний департамент разом із департаментом інформатизації та іншими підрозділами НБУ планує створити спільний банк даних статистичної інформації НБУ, визначити склад показників для сторінки України в Інтернеті, що також потребує відповідної технічної допомоги.

ДУМКА ЗАРУБІЖНИХ РАДНИКІВ

Проблеми, з якими стикаються комерційні банки різних країн світу, дуже схожі: як їх вирішити, спрогнозувавши завтрашній день того чи іншого банку? Як визначити обсяг капіталу, оцінити розмір активів, розрахувати, які резерви необхідно створити, аби повністю покрити можливі втрати за позиками? Безліч запитань, відповіді на які може підказати, зокрема, й зарубіжний досвід.

У департаменті банківського нагляду НБУ працюють 6 постійних зарубіжних радників. Сьогодні слово — трьом із них.

Резерви на покриття можливих втрат за позиками і витрати на створення таких резервів: міжнародні аспекти

У 1997 році банки проводилимуть радикальні зміни, згідно з якими поліпшиться якість фінансової інформації, що надається інвесторам та НБУ. Перш за все розпочинається процес переходу на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, які містять рекомендації стосовно оцінки активів та визначення доходів і витрат банків та істотно відрізняються від діючих нині. Ми сподіваємося також, що завдяки сприятливішому податковому законодавству банки прискорять процес створення резервів на покриття можливих втрат за позиками.

ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГУ КАПІТАЛУ БАНКУ

Одна з головних відмінностей міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, які використовуються в комерційних банках нині, полягає у визначенні обсягу капіталу. Згідно з існуючою системою бухгалтерського обліку капітал — це сукупність коштів, наданих акціонерами, на відміну від залучених коштів, які були надані іншими сторонами. Рівень капіталу залежить від рівня активів або залучених коштів, але не визначається ними повністю.

За міжнародними стандартами бухгалтерського обліку капітал визначають активи та зобов'язання банку. Активи банку є статтями, які контролюються банком і приносять йому дохід (наприклад, цінні папери або позики), або можуть обмінюватися на статті, що приносять дохід (наприклад, готівка або основні засоби). Обсяг вимог до таких активів або доходу, який вони приносять, дорівнює вартості активів. Якщо ці вимоги фіксовані, тобто сплачується визначена сума коштів протягом певного часу, вони називаються зобов'язаннями. Власники цих зобов'язань є кредиторами банку (в тому числі вкладники). У разі ліквідації банку його активи розподілятимуться перш за все відповідно до вимог кредиторів.

Капітал складається з вимог щодо активів, які залишилися. На відміну від кредиторів, власники капіталу не мають фіксованих визначених вимог щодо активів банку. Такі власники отримують

прибуток після виплати відповідних коштів кредиторам, якщо взагалі щось отримують. Під час ліквідації банку власники капіталу одержують активи лише після повного задоволення вимог кредиторів. Тому капітал вважається вимогою, яка залишилася, щодо активів банку, і його розмір цілком визначається різницею між активами та зобов'язаннями. Беручи до уваги те, що вартість активів банку, як правило, змінюється набагато більше і може змінюватися більш непередбачувано, ніж вартість зобов'язань, можемо стверджувати: розмір капіталу банку великою мірою залежить від вартості його активів. Від зростання вартості активів вирають перш за все власники капіталу, і вони ж першими знають збитків при зменшенні їх вартості. Таким чином, капітал захищає кредиторів від непередбачуваного зменшення вартості активів банку.

РЕЗЕРВИ НА ПОКРИТТЯ ВТРАТ ЗА ПОЗИКАМИ: КОНСЕРВАТИВНИЙ МЕТОД ОЦІНКИ РОЗМІРУ АКТИВІВ

Якщо розмір капіталу банку завищений, відповідно збільшується вартість активів. Це суперечить інтересам кредиторів банку та органам нагляду, тому що захист кредиторів виглядає надійнішим, а загроза неплатоспроможності — меншою, ніж насправді. При не поверненні кредитів вартість активів банку також зменшується. Тому виникає необхідність у коригуванні його



Гленн Таксі,

постійний радник із питань безвізного нагляду Національного банку України (USAID/Barents Group, LLC).

Закінчив університет у місті Чикаго, магістр економіки.

Тривалий час працював в Управлінні нагляду за ощадно-кредитними установами США. До України прибув у березні 1996 року з Казахстану, де обіймав посаду радника Національного банку Казахстану з питань безвізного нагляду. Нині — радник департаменту з питань роботи з проблемними банками НБУ.

капіталу за допомогою витрат.

Отже, витрати — це зменшення активів банку без відповідного зменшення його зобов'язань. Якщо обсяг усіх інших доходів та витрат утримується на одному рівні, визнання кредитних збитків призводить до меншого збільшення або більшого зменшення капіталу, ніж те, що було б зафіксовано, якби цього не зробити. За міжнародними стандартами бухгалтерського обліку кредитні збитки повинні визначатися як витрати, навіть якщо банк є неприбутковим.

Потрібно знати відповідь на такі запитання:

- Коли кредитні збитки повинні визнаватися?
- Чи повинні вони визнаватися одразу, лише-но банк запідозрив, що по-

зичальник не поверне кошти?

● Чи банк повинен чекати, доки позичальника визнають банкрутом?

Щоб запобігти завищенню вартості активів, банк мусить передбачати можливі кредитні збитки, зважаючи, наприклад, на несплату процентів, зменшення вартості застави або погіршення фінансового стану позичальника. Таким чином банк визначить суму коштів, які позичальник найімовірніше не поверне, і створить резерв на покриття можливих втрат за такими позиками.

Резерв на покриття можливих втрат за позиками створюється за рахунок витрат і відображається у балансі банку як негативний актив, або "контрактив". У разі подальшого погіршення стану кредиту розмір резерву може бути збільшений за рахунок витрат, тобто методом визначення можливих кредитних збитків на різних стадіях до визнання позичальника банкрутом. Це консервативний метод оцінки активів, який не дає змоги завищувати розмір капіталу.

ХИБНЕ УЯВЛЕННЯ ПРО РЕЗЕРВИ НА ПОКРИТТЯ МОЖЛИВИХ ВТРАТ ЗА ПОЗИКАМИ

Треба зауважити, що резерви на покриття можливих збитків за позика-

ми не є фондом для розподілу прибутку. Вони не можуть компенсувати кредитні збитки банку. Вспереч думці деяких спостерігачів банки не повинні тримати цінні папери або інші ліквідні активи в розмірі, що дорівнює обсягам резервів. Резерви на покриття можливих збитків за позиками є просто коригуванням вартості активів банку, щоб показати: банк вважає, що позичальник не поверне всю суму кредиту, зафіксовану на балансі банку.

Спостерігачі не вважають, що і витрати на створення резервів на покриття можливих втрат за позиками є легітимними комерційними витратами, тому що вони не спричиняють грошових витрат. Але згідно з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку витратами вважається будь-яке зменшення вартості активів банку, незалежно від того була виплачена готівка чи ні.

НЕОБХІДНІСТЬ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ ВИТРАТ НА СТВОРЕННЯ РЕЗЕРВІВ НА ПОКРИТТЯ МОЖЛИВИХ ВТРАТ ЗА ПОЗИКАМИ

Отже, витрати на створення резервів на покриття можливих втрат за

позиками є легітимними комерційними витратами, відповідно до яких реально зменшується вартість активів банку, і вони повинні звільнитися від оподаткування. Якщо ці витрати не звільнити від оподаткування чи звільнити частково, банки сплачуватимуть повну вартість визнаних кредитних збитків, як тільки з'явиться інформація про їх достовірність. У такому разі банки будуть зацікавлені в заниженні обсягу резервів на покриття можливих втрат за позиками і таким чином завищуючи розмір капіталу. Банки визнають кредитні збитки тільки після фактичного оголошення позичальника банкрутом, тому що лише тоді вони не оподатковуватимуться. Таким чином, рестрикційна політика стосовно звільнення від оподаткування призведе до завищення розміру капіталу банку.

Знов-таки банки програють, сплачуючи податок на завищений розмір прибутку, а також дивіденди із завищеного прибутку. Відповідно потенційні інвестори, фінансуючи капітал або боргові цінні папери банку, не матимуть бажання вкладати кошти в такі банки, а отже, банківська система країни працюватиме неефективно.

Проблемні банки: подібність у різних країнах світу



Алекс Бараболак,
постійний радник із питань проблемних банків Національного банку України (USAID/Barents Group, LLC).

Закінчив університет імені Джорджа Вашингтона (місто Вашингтон). Працював в Управлінні контролю за ощадно-кредитними установами. До України прибув у квітні 1997 року. Нині — радник департаменту з питань роботи з проблемними банками НБУ. Займається методологічними питаннями ліквідації банків-банкрутів та роботою з проблемними банками.

До приїзду в Україну я працював у федеральному офісі нагляду за ощадними закладами США. Ця робота була дуже складною, але досить цікавою. Протягом певного періоду (наприкінці 1980-х і початку 1990-х років) справи банку Лінкольна у Феніксі (штат Арізона) символізували банківську кризу, яка, зрештою, коштувала американським платникам податків сотні мільярдів доларів і стала головною темою американської преси.

Для Ощадного банку Лінкольна були характерними всі проблеми, які тільки можуть виникнути в банківській установі. Проте одне з провідних американських фінансових видань висвітлює діяльність цього банку як найбільш могутньої фінансової установи країни. Лише після виїзнього інспектування банку з'ясувалося, яке серйозне у нього становище. Голова Ощадного банку Лінкольна пан Чарлз Кітінг залучав кошти до банку головним чином шляхом переуступки боргу в штаті Каліфорнія. Він часто орієнтувався на клієнтів

похилого віку, яких приваблював високими відсотковими ставками. Перевірка засвідчила, що кошти, залучені від цих людей, були використані на видачу кредитів інсайдерам, здійснення сумнівних міжнародних інвестицій тощо. Також сплачувалася надмірна заробітна плата юристам, бухгалтерам і консультантам. Врешті-решт факти, виявлені під час виїзної перевірки, були незаперечними. Пана Кітінга було ув'язнено згідно з рішеннями федерального суду і суду штату.

Отже, без виїзної перевірки і негайного вживання відповідних заходів, можливо, ще сотні мільйонів доларів було б втрачено. Громадянам похилого віку, які мали незастраховані вклади в Ощадному банку Лінкольна, таким чином все ж вдалося повернути значну частину їхніх грошей через суди.

Як бачимо, кваліфіковане і вчасне втручання в діяльність окремих банків є запорукою успіху на шляху усунення багатьох фінансових проблем.

Виїзне інспектування банків України



Джей С. Доден,

постійний радник із питань виїзного інспектування банків Національного банку України (USAID/Barents Group, LLC).

Закінчив університет Північної Айови. Починав свою діяльність на ниві банківського нагляду в Управлінні кураторів грошового обігу регіонального офісу в Чикаго (штат Іллінойс). В Україні працює із квітня 1995 року за програмою вдосконалення банківського нагляду. Брав активну участь у проведенні навчально-методичних семінарів і конференцій, в організації та реалізації перевірок ряду комерційних банків України в січні—березні 1996 року.

Розробка і втілення в життя дійової програми виїзного інспектування Національного банку України є важливим компонентом реформування української банківської системи. Як постійний радник із питань виїзного інспектування я працюю в тісному контакті з управлінням інспектування департаменту банківського нагляду НБУ над методикою перевірки українських банків за умов переходу до ринкової економіки. Хоча є ще певні проблеми, але вже створено базову систему комерційних банків, яка дає змогу застосовувати більш комплексний підхід до здійснення виїзного інспектування.

Кваліфікована служба виїзного інспектування — майбутнє банківської системи. Перевірка дотримання банками економічних нормативів НБУ становить лише незначну частину процедури інспектування. Мета інспекторів — здійснювати всебічне дослідження, перевіряючи адекватність внутрішньої системи контролю, внутрішній/зовнішній аудит, доходність і капітал, практику кредитування, якість кредиту, управління активами і пасивами, валютні

операції та, зрештою, компетентність і професіоналізм правління і наглядової ради банку. Кульмінацією повинні бути висновки інспекторів на основі фактів і професійного підходу до справи.

Без співробітництва НБУ із системою комерційних банків неможливо поліпшити процес виїзного інспектування. Банкіри — важливе джерело цього процесу, оскільки саме вони надають бригаді інспекторів інформацію про щоденні банківські операції. Комерційні банки повинні постійно працювати у тісному контакті з інспекторами НБУ, заздалегідь (згідно із запитом інспекторської бригади) готуючи відповідну інформацію. І, ознайомившись із інспекційним звітом, на підставі його рекомендацій вживати необхідних заходів.

Отже, вчасне реагування правління і ради банку на кваліфіковані рекомендації служби виїзного інспектування допоможе підтримувати здоровий фінансовий стан банку зокрема, а також сприятиме створенню стабільного банківського середовища в Україні загальною.

Скорочений баланс акціонерного банку "Південний"

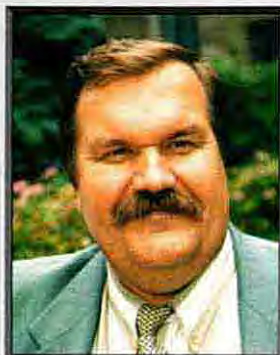
за станом на 01.06.1997 року

АКТИВ

1. Каса і коррахунок у НБУ	2 174 136.86
а) у національній валюті	1 384 952.30
б) в іноземній валюті	789 184.56
2. Коррахунки в інших банках	3 882 615.22
а) у національній валюті	0.00
б) в іноземній валюті	3 882 615.22
3. Кредити, видані банком (усього)	9 182 289.02
у тому числі:	
а) короткотермінові	6 023 752.38
б) довготермінові	0.00
в) кредити, видані банком в іноземній валюті	3 158 536.64
4. Міжбанківський кредит	316 200.00
5. Цінні папери, паї, акції, придбані банком	21 649 876.29
6. Основні засоби і капіталовкладення	1 644 615.63
7. Дебітори	8 480 060.55
8. Інші активи	2 542 299.38
у тому числі:	
а) міжфіліальні обороти	848 712.28
б) валютна позиція банку	923 187.47
в) відвернені кошти за рахунок прибутку	372 905.41
г) витрати майбутніх періодів	43 012.95
г) нараховані, але не оплачені витрати	0.00
9. Збитки	0.00
УСЬОГО	49 872 092.95

ПАСИВ

1. Статутний фонд	4 318 000.00
2. Резервний фонд	125 633.00
3. Інші фонди банку і кошти, прирівняні до них	1 430 026.03
4. Коррахунки інших банків	122 009.96
у тому числі:	
а) у національній валюті	106 785.40
б) в іноземній валюті	15 224.56
5. Розрахункові і поточні рахунки клієнтів	11 472 252.23
у національній валюті	
6. Депозити юридичних осіб	10 770 487.98
7. Вклади громадян	552 284.15
8. Кошти клієнтів у іноземній валюті	3 028 294.78
9. Міжбанківський кредит	8 392 000.00
10. Кредитори	3 297 536.36
11. Інші пасиви	5 990 663.05
у тому числі:	
а) доходи майбутніх періодів	0.00
б) міжфіліальні обороти	848 712.28
в) власна валюта	923 187.47
г) доходи, не одержані банком	119 207.88
12. Прибуток	372 905.41
УСЬОГО	49 872 092.95



Едуард Федоров,
заступник начальника управління
— начальник відділу державних
цінних паперів емісійно-кредит-
ного департаменту НБУ.



Віталій Мигашко,
начальник управління ринку
капіталів та бірж емісійно-кре-
дитного департаменту НБУ.



ДЦП: ВІД АЛЬФИ ДО ОМЕГИ

Місце і роль Національного банку на ринку державних боргових зобов'язань

Драматичний розгляд у Верховній Раді України проекту Закону "Про електронний обіг цінних паперів та систему Національного депозитарію України" здобув широкі резонанс у пресі та серед фінансистів і банківських працівників. Однак численні публікації не прояснили, а ще більше заплутали і без того складну ситуацію, що виникла на вітчизняних ринках цінних паперів і державних боргових зобов'язань.

Читачі "Вісника НБУ" мають змогу одержати вичерпну, об'єктивну і достовірну інформацію про це у розгорнутому коментарі, підготовленому спеціально для нашого журналу.

ОВДП ЯК ІНСТРУМЕНТ ГРОШОВОГО РИНКУ

Відродження в Україні ринку державних боргових зобов'язань є важливою ланкою у ланцюгу ринкових перетворень, спрямованих на досягнення фінансової стабілізації та виходу країни із кризового стану. За своїм призначенням цей ринок спрямований на акумулювання тимчасово вільних коштів суб'єктів підприємницької діяльності і населення та їх спрямування на покриття дефіциту державного бюджету, а також інвестування розвитку господарського комплексу та структурну перебудову економіки. Функціонування цього ринку ґрунтується на використанні таких фінансових інструментів, як облігації державних позик та казначейські зобов'язання.

Облігація державної позики — це цінний папір, що засвідчує внесення його власником грошових коштів до державного бюджету і підтверджує зобов'язання уряду відшкодувати власникові номінальну вартість цього цінного папера в передбачений у ньому строк із виплатою доходу, якщо це визначено умовами випуску. Облігації можуть випускатися на пред'явника у купонній та дисконтній формі і на добровільних засадах розмішуватися серед фізичних та юридичних осіб. У той же час відповідно до чинного законодавства казначейські зобов'язання існують у формі цінних паперів на пред'явника, що розмішуються винятково на добровільних засадах серед населення, свідчать про внесення їх власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу. Як видно, наведені законодавчі визначення

облігацій державної позики і казначейських зобов'язань багато в чому повторюють одне одного (казначейські зобов'язання по суті є лише різновидом облігацій державної позики). Цей та інші недоліки чинного законодавства, особливо у сфері оподаткування, які трапляються при докорінній зміні соціально-економічного устрою, значною мірою стримують розвиток ринкових реформ. Однак при поглибленні реформ усунення цих недоліків неминуче.

Для розширення кола використання державних боргових зобов'язань поряд із тими, що спрямовані на залучення коштів для покриття дефіциту державного бюджету, можлива емісія боргових зобов'язань, спрямованих на реструктуризацію державного боргу. Функції такого фінансового інструмента можуть виконати казначейські зобов'язання, які

мають такі характеристики: іменний цінний папір, що розміщується з дисконтом на добровільних засадах серед фізичних та юридичних осіб, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, і який засвідчує факт заборгованості державного бюджету перед власником цього папера, та погашається при здійсненні обов'язкових платежів до державного бюджету. Згідно із чинним законодавством загальний обсяг випуску державних боргових зобов'язань регулює Верховна Рада України в межах визначеного бюджетом на поточний рік граничного розміру внутрішнього державного боргу. Виходячи із цих обмежень, характер та умови випуску даних боргових зобов'язань визначаються Кабінетом Міністрів України за погодженням із Національним банком України. На сьогодні в Україні ринок державних боргових зобов'язань функціонує на базі використання такого фінансового інструмента, як облігації державної внутрішньої позики (надалі — ОВДП) з такими характеристиками особливостями:

- форма випуску дисконтна на пред'явника;
- номінальна вартість — 100 гривень;
- терміни погашення — 3, 6, 9, 12 та 18 місяців;
- вид випуску — записи на рахунках у системі електронного обігу цінних паперів.

За дорученням уряду на Міністерство фінансів України покладаються обов'язки щодо здійснення випуску ОВДП та гарантія своєчасності сплати доходу та погашення облігацій.

За цих умов випуску ОВДП належать до інструментів грошового ринку, що обумовлює необхідність безпосередньої участі Національного банку України у розміщенні, обслуговуванні обігу, сплаті доходу та погашенні цих боргових зобов'язань. Серед інших учасників ринку також:

- комерційні банки;
- юридичні та фізичні особи, що є клієнтами комерційних банків;
- організаційно оформлені торговельні системи.

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ

Функціонування такого ринку неможливе без чіткого розподілу функцій та повноважень його учасників. Як безпосередній учасник ринку ОВДП Національний банк виконує обов'язки:

- генерального агента Міністерства фінансів України з обслуговування розміщення ОВДП та проведення платежів за ними;
- депозитарію за ОВДП, що випущені у вигляді записів на рахунках у системі електронного обігу цінних паперів;
- контролюючого органу;
- ділера на вторинному ринку.

Функції генерального агента з обслуговування випуску ОВДП та проведення пла-

Купівля-продаж державних боргових зобов'язань — одна із ознак ринкової економіки. Це дає змогу акумулювати для бюджетних та інвестиційних потреб тимчасово вільні кошти підприємств і населення

тежів за ними Національний банк виконує на підставі договору з Міністерством фінансів. Умовами цього договору визначаються необхідність спільної розробки та погодження графіка і правил розміщення ОВДП, надання інформаційних повідомлень про продаж цінних паперів та його результати, порядок виконання Національним банком функцій платіжного агента за ОВДП. Організація продажу ОВДП на первинному ринку належить до сфери повноважень Національного банку. Цей продаж проводиться у таких формах:

- аукціон з оголошенням обсягу ОВДП, що виставлені на продаж;
- аукціон без оголошення обсягу ОВДП, що виставлені на продаж;
- продаж з оголошенням обсягу реалізації облігацій за фіксованими цінами, які встановилися на попередньому аукціоні;
- продаж без оголошення обсягу за фіксованими цінами, які встановлювалися на попередньому аукціоні.

Аукціон, що проводиться із попереднім оголошенням обсягу ОВДП, які виставлені на продаж, вважається таким, що відбувся, у разі реалізації 20 відсотків облігацій від загальної їх кількості. Покупцями ОВДП на торгах, які проводяться Національним банком України, виступають комерційні банки, їхні філії та небанківські фінансові установи (надалі — учасники торгів). Комерційним банкам надається право на придбання ОВДП за рахунок:

- власних і залучених коштів за умови дотримання встановлених Національним банком економічних нормативів;
- коштів клієнтів та за їхнім дорученням.

Комерційні банки та їхні філії допускаються до участі в аукціонах за умови укладення договору про депозитарне та інформаційне обслуговування операцій з облігаціями і набуття ними статусу депонента депозитарію Національного банку України.

Придбання комерційним банком облігацій за рахунок коштів та за дорученням клієнтів-нерезидентів, а також за рахунок власних та залучених коштів із метою подальшого перепродажу проводиться за умови:

- наявності дозволу уповноваженого органу на здійснення діяльності, пов'язаної з випуском та обігом цінних паперів;
- виконання встановлених економічних нормативів та задовільного фінансового стану;

● надання комерційному банку (філії) права на ведення рахунків депозитарного обліку за облігаціями, які перебувають у власності його клієнтів;

● наявності договору з клієнтами щодо придбання облігацій на аукціоні, що проводиться Національним банком України.

Вихід нерезидентів на ринок ОВДП потребує запровадження механізмів спільного функціонування різних сегментів фінансового ринку: валютного та державних боргових зобов'язань. Крім цього, слід вирішити проблеми страхування ризиків нерезидентів, що пов'язані зі зміною валютного курсу та діяльності банку, який веде рахунки нерезидента.

Відповідно до цього слід запровадити інститут уповноважених банків, що дасть змогу знизити ризики банку як зберігача цінних паперів, а також — запровадити біржову торгівлю валютними ф'ючерсними контрактами. Але чинним законодавством порядок їх випуску не визначений, що значною мірою стримує розвиток ринкових реформ в Україні.

У разі прийняття рішення щодо запровадження інституту уповноважених банків операції нерезидентів на ринку ОВДП обслуговуватимуть лише ті банки-резиденти, які уклали відповідні угоди з Національним банком України. Ці фінансові установи за дорученням нерезидентів можуть:

- купувати облігації на торгах, що проводяться Національним банком України, здійснювати грошові розрахунки за їх результатами;
- проводити операції з купівлі та продажу облігацій на вторинному ринку;
- вести депозитарний облік облігацій, що перебувають у власності нерезидентів;
- здійснювати платежі за облігаціями при їх погашенні та сплаті доходу.

На підставі угоди з уповноваженими банками Національний банк може обмежувати обсяги придбання нерезидентами ОВДП. При формуванні цих обмежень повинні враховуватися потреби Міністерства фінансів для покриття дефіциту бюджету, розподіл за термінами погашення обсягів платежів за ОВДП, які придбані нерезидентами на попередніх торгах, тенденція зміни валютного курсу, що визначена основними показниками грошово-кредитної політики НБУ. Дані обмеження і будуть відігравати інтегруючу роль при спільному функціонуванні ринків

Вихід нерезидентів на ринок ОВДП потребує запровадження механізмів функціонування різних сегментів фінансового ринку: валютного та державних боргових зобов'язань

валюти та державних боргових зобов'язань.

Розширення кола безпосередніх учасників ринку ОВДП пов'язане з виходом на нього торговців цінними паперами, що не належать до установ банківської системи. З метою недопущення зловживань на ринку ОВДП, запобігання його компрометації право безпосереднього виходу на нього у першу чергу мають отримати торговці, які займають стабільні позиції на фондовому ринку і набули значного досвіду у цій сфері. Таким добром можуть займатися органи державної виконавчої влади, які безпосередньо контролюють діяльність торговців цінними паперами. На підставі рішень таких органів (це може бути Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку або Міністерство фінансів) Національний банк України може укладати окремі угоди з торговцями цінними паперами щодо надання їм програмно-технологічних засобів для участі у торгах ОВДП та ведення депозитарного обліку операцій із ними. Угода може бути укладена за умови придбання програмно-технологічних засобів електронної пошти та пред'явлення копії договору з комерційним банком про розрахункове обслуговування. Відповідно до цієї угоди торговці цінними паперами:

- надається право придбання облігацій за рахунок власних коштів, а також за дорученням та за рахунок коштів клієнтів-резидентів;
- відкривається рахунок депозитарного обліку в депозитарії НБУ та окремий грошовий субрахунок у його операційному управлінні;
- надаються програмно-технологічні засоби для участі у торгах ОВДП та засоби захисту інформації від несанкціонованого доступу;
- надається можливість підключення програмно-технологічних засобів електронної пошти до телекомунікаційної мережі Національного банку.

На відміну від комерційних банків — учасників торгів із первинного розміщення ОВДП торговець цінними паперами, на нашу думку, перед початком їх проведення повинен перерахувати через обслуговуючий комерційний банк на окремий субрахунок в ОПЕРУ НБУ кошти в обсязі не менше 2 відсотків від номінальної вартості облігацій, що містяться у його заявках стосовно придбання облігацій.

Запровадження такого порядку попередньої оплати забезпечує достатні гарантії проведення торговцем цінними паперами платежів за ОВДП ічасного здійснення розрахунків Національного банку з Головним управлінням державного казначейства.

За результатами проведення торгів їх учасникам засобами телекомунікаційного зв'язку надаються повідомлення щодо обсягів придбання облігацій та сум платежів за ними. При отриманні такого повідомлення (у випадку придбання ОВДП у строки, визначені умовами розміщення) торговець цінни-

Повідомлення про проведення торгів та заявки на участь у них є по суті угодою між НБУ та учасниками торгів, якою обумовлюються порядок продажу ОВДП, правила розрахунків, можливі штрафні санкції

ми паперами через обслуговуючий комерційний банк сплачує необхідні кошти, окрім тих, що перед початком проведення аукціону були перераховані до ОПЕРУ НБУ.

Якщо заявки торговця цінними паперами на придбання облігацій не задоволені, на підставі повідомлення, що надається за результатами проведення торгів, кошти із субрахунка ОПЕРУ НБУ перераховуються на розрахунковий рахунок торговця цінними паперами в обслуговуючому комерційному банку. На підставі письмового розпорядження торговця цінними паперами ці кошти можуть не перераховуватися власнику, а використовуватися у подальших торгах.

У разі невчасного перерахування коштів за ОВДП, що придбані на торгах з їх первинного розміщення, на підставі даних ОПЕРУ Національного банку до порушників платіжної дисципліни застосовуються такі штрафні санкції:

- а) тимчасове або цілковите позбавлення права участі у торгах із продажу ОВДП;
- б) сплата пені від простроченої неперерахованої суми коштів у розмірі, що дорівнює подвійній обліковій ставці НБУ, яка діяла у період сплати пені;
- в) перерахування до прибуткової частини державного бюджету коштів, заблокованих перед початком проведення торгів.

ОСНОВНІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ ТОРГІВ

У процесі проведення торгів ОВДП можна виділити кілька організаційних етапів: підготовчий, пов'язаний із формуванням інформаційного повідомлення щодо проведення торгів та його розповсюдження серед учасників ринку; здійснення власне торгів; завершальний етап, який включає в себе проведення платежів за результатами розміщення ОВДП.

Рішення про час, місце і форму проведення торгів, обсяг та умови розміщення ОВДП, що пропонуються на продаж, строк подання заявок на участь у ньому приймається Міністерством фінансів за погодженням із Національним банком у межах загальної суми емісії, визначеної Кабінетом Міністрів України.

Міністерство фінансів до початку проведення торгів надає Національному банку погоджене з ним повідомлення про їх проведення.

У випадку розміщення ОВДП шляхом аукціонного продажу в інформаційному повідомленні вказуються:

- дата і час проведення аукціону;
- кількість ОВДП, що виставляються на продаж (якщо є якісь обмеження);
- термін погашення ОВДП та сплати відсотків за ними. У випадку розміщення дисконтних облігацій дати сплати доходу не вказуються;
- вимоги щодо порядку представлення заявок учасників торгів: кратність заявок, кількість знаків дробної частини у ціні та інше;
- дата і час перерахування коштів за результатами проведення торгів та номер рахунка в операційному управлінні Національного банку, на якому акумулюються кошти;
- перелік штрафних санкцій, що можуть застосовуватися до порушників платіжної дисципліни.

Якщо ОВДП розміщуються за фіксованими цінами, які встановилися на попередньому аукціоні, в інформаційному повідомленні вказуються цінові умови продажу.

Розміщення ОВДП здійснюється у вигляді електронних торгів із використанням телекомунікаційної мережі передачі даних. На підставі угоди з Національним банком учасникам торгів надаються програмно-технологічні засоби системи "Ліга", які забезпечують формування та передачу заявок на участь у торгах та отримання даних за їх результатами. За цією системою учасники торгів надсилають до НБУ заявки щодо придбання:

- вказаної у заявці кількості ОВДП за фіксованими в них цінами (ці пропозиції мають назву конкурентних);
- встановленої у заявці кількості ОВДП за середньозваженими цінами, які визначаються за результатами проведення аукціону (неконкурентні пропозиції).

Заявки на торги засвідчуються підписами (в електронній формі) уповноважених осіб їх учасників.

У разі проведення аукціону заявки можуть вміщувати необмежену кількість конкурентних і неконкурентних пропозицій. У випадку розміщення ОВДП за фіксованими цінами його учасники подають лише неконкурентні пропозиції. Задовольняє ці пропозиції Національний банк України за середньозваженими цінами, встановленими на попередньому аукціоні.

Заявки, що надійшли після зазначеного у повідомленні строку, допускаються до участі в аукціоні (торгах) за рішенням уповноважених працівників Міністерства фінансів та Національного банку України. Таким чином, повідомлення про проведення торгів та заявки учасників (комерційних банків і торговців цінними паперами) є своєрідною фор-

Остаточну ціну відсікання на торгах ОВДП встановлює Міністерство фінансів, надаючи при цьому Національному банкові сертифікат щодо загального обсягу випуску облігацій і доручення на виконання заявок щодо їх придбання

мою договору між Національним банком як генеральним агентом Міністерства фінансів із розміщення ОВДП та юридичними особами, які беруть участь у розміщенні облігацій. Така угода визначає порядок продажу ОВДП, правила здійснення розрахунків, а також штрафні санкції, які можуть бути застосовані до порушників платіжної дисципліни.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТОРГІВ ОВДП

Проведення торгів ОВДП здійснюється за такою схемою.

У день проведення торгів заявки, які надійшли телекомунікаційною мережею, у зазначений у повідомленні час розкриваються, і за допомогою програмних засобів системи "Ліга" формуються дані щодо складу учасників торгів, що подали пропозиції стосовно придбання ОВДП.

На підставі даних довідника, який відображає стан виконання учасниками торгів вимог, визначених в умовах допуску до участі в розміщенні ОВДП, формується перелік учасників, заявки яких не допускаються до участі в торгах. Перелік уміщує інформацію про:

- назву учасника аукціону та його код, введений до системи "Ліга". Для комерційних банків та їхніх філій — це код МФО;
- заявки, що не допускаються до участі в торгах: номер, вид заявки (конкурентна, неконкурентна), вид коштів, які використовуються (власні, кошти клієнтів: резидентів та нерезидентів), цінові умови придбання облігацій та їх кількість;
- причину недопущення заявок до участі в торгах.

Перелік учасників торгів, заявки яких недопущені до участі у них, зберігається у складі документів щодо усіх торгів, які проводяться НБУ. Заявки цих учасників за допомогою програмних засобів системи "Ліга" вилучаються, і вони не беруть участі у розміщенні ОВДП.

За результатами проведення торгів його учасникам засобами телекомунікаційного зв'язку надсилаються повідомлення щодо недопущення їх заявок.

На базі заявок учасників торгів, які допу-

шені до них, складаються аналітичні дані, що характеризують пропозиції з придбання ОВДП та можливі варіанти встановлення ціни відсікання під час їх продажу: ціни, нижчої від якої заявки учасників торгів не задовольняються. Ця інформація, а також дані щодо попередніх торгів, обсягів погашення ОВДП та інші показники подаються уповноваженим особам Міністерства фінансів України. Уповноваженими особами Національного банку України можуть бути подані письмові пропозиції щодо обсягів залучення коштів та встановлення ціни відсікання, виходячи із:

- загального обсягу розміщення ОВДП;
- розрахункової доходності облігацій;
- встановленої облікової ставки НБУ;
- курсу національної грошової одиниці відносно іноземної;
- рівня ставок за депозитами комерційних банків і процентних ставок на кредитному ринку та інших даних.

Остаточне рішення щодо визначення ціни відсікання встановлюється Міністерством фінансів України, яке фактично виконує обов'язки емітента ОВДП. Приймаючи рішення про ціну відсікання, Міністерство фінансів надає Національному банку:

- сертифікат, у якому фіксується загальний обсяг випуску ОВДП;
- доручення НБУ на виконання заявок на придбання ОВДП. У цьому документі вказується ціна відсікання та середньозважена ціна торгів, за якою задовольняються неконкурентні пропозиції.

Сертифікат складається у двох примірниках, один з яких залишається на зберігання у Міністерстві фінансів України.

Відповідно до доручення Міністерства фінансів України формується зведена відомість розподілу ОВДП за їх власниками — учасниками торгів, які згідно із заявками і встановленою ціною відсікання придбали облігації на торгах. Заявки, що не відповідають ціновим умовам торгів, відхиляються і не задовольняються. У разі перевищення попиту над пропозицією (при встановленні обсягу продажу) неконкурентні заявки задовольняються не повністю, а пропорційно до їх обсягів у межах залишку від задоволення конкурентних заявок. На підставі зведеної відомості розподілу ОВДП за учасниками торгів і даних депозитарного обліку визначаються результати торгів. Ці дані у день проведення торгів засобами телекомунікаційного зв'язку надаються учасникам.

КОНТРОЛЬ ЗА РОЗРАХУНКАМИ

Для здійснення контролю за проведенням розрахунків із державним бюджетом ОПЕРУ НБУ надається:

- доручення Міністерства фінансів України на задоволення заявок щодо придбання облігацій;
- сертифікат;

● зведена відомість розподілу облігацій за учасниками торгів;

● клірингова відомість перерахувань коштів від учасників ринку, які придбали ОВДП.

Одночасно засобами телекомунікаційного зв'язку Головному управлінню державного казначейства України подається клірингова відомість, що характеризує загальні обсяги платежів від учасників торгів та за рахунок коштів державного бюджету при погашенні або сплаті доходу за ОВДП.

Таким чином, під час розміщення ОВДП застосовуються різні схеми: аукціон із обмеженням або без обмеження обсягу розміщення ОВДП та продаж за фіксованими цінами. Використання цих схем спрямовано у першу чергу на збільшення обсягів залучення коштів для фінансування потреб державного бюджету з урахуванням ситуації, що складається на ринку ОВДП та інших сегментах фінансового ринку.

Реалізуючи функції платіжного агента щодо ОВДП, Національний банк здійснює контроль за надходженням коштів від учасників торгів та перераховує кошти до прибуткової частини державного бюджету.

Строки та порядок перерахування коштів визначені у повідомленні про проведення торгів, а обсяги коштів — у кліринговій відомості, яка надається учасникам. Згідно із цими даними учасники торгів повинні перерахувати кошти на відповідний рахунок в ОПЕРУ НБУ.

До кінця наступного робочого дня після проведення торгів ОПЕРУ Національного банку України надає повідомлення про неплатників за ОВДП. На підставі цих даних до неплатників застосовуються штрафні санкції, як і до торговців цінними паперами (за винятком пункту "в", оскільки комерційними банками — учасниками торгів не провадяться попереднє блокування коштів).

Повідомлення про застосування штрафних санкцій електронною поштою надсилаються учасникам аукціону, які порушили встановлені строки перерахування коштів. Дані щодо застосування штрафних санкцій фіксуються в довіднику, який відображає стан виконання учасниками торгів встановлених вимог.

В обсязі коштів, що надійшли від учасників торгів, НБУ:

● перераховує кошти до доходної частини державного бюджету України у день їх надходження від власників ОВДП;

● зараховує на рахунки власників у депозитарії Національного банку відповідну кількість облігацій, придбаних учасниками торгів та їх клієнтами.

Після завершення погашення ОВДП чергового випуску заповнюються реквізити відповідного сертифіката у частині, що характеризує обсяги погашення, цінові умови продажу ОВДП та обсяги коштів, залучених до державного бюджету. Погашені сертифікати зберігаються довічно.

Таким чином, механізм проведення торгів ОВДП ґрунтується на чіткому розподілі повноважень між Міністерством фінансів України та Національним банком як його генеральним агентом. НБУ організовує торги ОВДП і здійснює грошові розрахунки за їх результатами, а Міністерство фінансів встановлює цінові умови придбання державних боргових зобов'язань. Необхідно також зазначити, що механізм торгів базується виключно на договірних засадах, що забезпечує добровільність придбання ОВДП та рівність доступу на ринок його учасників.

ДЕПОЗИТАРНА МЕРЕЖА: ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ

Для обслуговування обігу ОВДП необхідна відповідна інфраструктура — депозитарна мережа, яка забезпечує облік та переєстрацію прав власності за цінними паперами. Принципи побудови такої інфраструктури у чинній законодавчій базі остаточно ще не окреслені. Так, Концепцією функціонування та розвитку фондового ринку України, схваленою постановою Верховної Ради України від 22.09.1995 року, визнано доцільним створення ієрархічної системи Національного депозитарію у складі Національного депозитарію та локальних депозитаріїв, які утворюються банками та іншими фінансовими посередниками на ринку цінних паперів. Така структура системи Національного депозитарію знайшла своє відображення у проекті Закону України "Про електронний обіг цінних паперів та систему Національного депозитарію України". Після розгляду у Верховній Раді України проект цього законодавчого акта містив положення, які докорінно змінювали структуру та організаційні аспекти утворення депозитарної системи України. Замість ієрархічної системи передбачається створення розподіленої децентралізованої мережі депозитаріїв. Національний депозитарій може бути утворений як добровільне об'єднання локальних депозитаріїв. Такі "хитання" щодо принципів побудови ланок, які забезпечують обіг цінних паперів, не можуть позитивно вплинути на розвиток цього ринку.

Необхідно також звернути увагу на те, що у попередніх варіантах цього проекту закону, який був поданий на розгляд Національного банку України, депозитарії мали утворюватися винятково як акціонерні товариства

відкритого типу. У цілому погоджуючись із цією вимогою, необхідно зауважити, що вона позбавляє НБУ можливості створити спеціалізований депозитарій для обслуговування розміщення, обігу державних цінних паперів, сплати за ними доходу та погашення. На нашу думку, така вимога не відповідає сучасному стану розвитку ринку державних боргових зобов'язань, якому притаманні:

а) неврегульованість визначальних правових норм (ідеться про функції та компетенцію державних органів, проблеми побудови депозитарної системи й оподаткування операцій із державними цінними паперами тощо);

б) нестабільність фінансового стану учасників ринку державних боргових зобов'язань, що обумовлює необхідність постійного контролю за їх діяльністю;

в) недосконалість механізмів страхування операцій із цінними паперами та захисту майнових прав інвесторів, а також невідпрацьованість системи заходів щодо недопущення зловживань на фінансовому ринку.

Лише на ґрунті правової неврегульованості були можливі махінації трастових компаній та інших фінансових посередників, які підірвали довіру до ринку цінних паперів України. Відновлення такої довіри, особливо до державних цінних паперів, за якими ще не погашені борги колишнього Союзу РСР, можливе лише за умов співпраці державних органів виконавчої влади та суворого дотримання ними умов випуску, обігу та погашення боргових зобов'язань держави. Залучення до цього недержавних структур може, на нашу думку, лише ускладнити таку роботу.

Визначальним у створенні НБУ депозитарію державних цінних паперів є необхідність оперативного використання головним банком країни ОВДП для реалізації грошово-кредитної політики (ломбардне кредитування, операції РЕПО). Запровадження цих інструментів неможливе без повної інформації про власників державних цінних паперів, без її використання при проведенні операцій купівлі-продажу, застави за умов дотримання вимог, що стосуються комерційної таємниці та конфіденційності.

У зв'язку із цим Національним банком був створений спеціалізований електронний депозитарій, який є центральною ланкою дворівневої системи обліку державних боргових зобов'язань та проведення розрахунків за ними. Депозитарії комерційних банків у цій системі займають нижній рівень і виконують функції зберігача за ОВДП.

ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕПОЗИТАРІЮ НБУ

Облік прав власності на ОВДП у депозитарії Національного банку ведеться на спеціальних рахунках депозитарного обліку

(надалі — рахунки ДЕПО), склад яких визначений Положенням про порядок бухгалтерського та депозитарного обліку розміщення, обігу, сплати відсотків та погашення облігацій внутрішньої державної позики в банківських установах, затвердженим постановою Правління Національного банку України № 15 від 26.01.1996 року (зі змінами та доповненнями).

Облік прав власності на ОВДП у депозитарії НБУ здійснюється окремо щодо кожного учасника у розрізі державних боргових зобов'язань, що перебувають у його власності та загалом у власності клієнтів.

Права власності на ОВДП засвідчуються витягами з рахунків ДЕПО депозитарію НБУ, депонентами якого на підставі депозитарних договорів у даний час є установи банківської системи. Філії комерційних банків можуть бути депонентами депозитарію на підставі договору, який укладається між головною конторою комерційного банку і Національним банком. Під час очікуваного нормативного врегулювання питань щодо безпосередньої участі небанківських фінансових установ у торгах із розміщення ОВДП на договірних засадах їм доцільно, на нашу думку, надати статус депонентів депозитарію НБУ.

Депозитарій НБУ обслуговує розміщення, укладення угод купівлі-продажу на вторинному ринку, сплати відсотків та погашення ОВДП у системі електронного обігу цінних паперів шляхом реалізації таких функцій:

- відповідального зберігання ОВДП, включаючи сертифікати щодо випуску цінних паперів;

- ведення рахунків депозитарного обліку депонентів при розміщенні й обігу ОВДП на біржовому та позабіржовому ринках;

- проведення розрахунків з урахуванням вимог поставки цінних паперів проти платежу між депонентами — учасниками угод з ОВДП;

- організації грошового клірингу та перерахування належних коштів на відповідні рахунки учасників ринку ОВДП при здійсненні розрахунків за результатами торгів, а також сплаті доходу та погашенні облігацій.

Функціональні дії депозитарію за результатами проведення торгів провадяться у такому порядку.

На підставі даних про розподіл ОВДП між учасниками торгів облігації зараховуються на блокувальні рахунки депонентів депозитарію Національного банку за напрямом "Заблоковано при розміщенні для наступної сплати".

У день проведення розрахунків за результатами торгів для учасників, які повністю сплатили кошти, ОВДП розблоковуються і зараховуються на рахунки власників у депозитарії Національного банку. Витяги із цих рахунків надсилаються учасникам торгів.

Розблокування ОВДП і надання витягів із рахунків ДЕПО учасникам торгів, які пору-

**Депозитарій ДЦП збільшує
можливості НБУ щодо опера-
тивного використання ОВДП
з метою реалізації грошово-
кредитної політики**

них операцій повідомлення про перерахування покупцем коштів обумовлює необхідність розблокування ОВДП та їх зарахування на рахунки власників у депозитарії НБУ.

Операції з розблокування ОВДП у депозитарії НБУ в разі їх зворотного викупу здійснюються за умови подання покупцем повідомлення про перерахування коштів, а продавцем — депо-розпорядження про передачу облігацій у власність покупця.

При невиконанні умов договору РЕПО до порушників застосовуються штрафні санкції, визначені цією угодою.

ПОГАШЕННЯ ТА СПЛАТА ДОХОДУ

Здійснення Національним банком функцій платіжного агента Міністерства фінансів у процесі погашення ОВДП і сплати доходу за ними нерозривно пов'язане із функціонуванням депозитарію за державними борговими зобов'язаннями. Це обумовлено тим, що кошти за ОВДП перераховуються депонентам, що зареєстровані у депозитарії НБУ. Ці платежі виконуються в такому порядку.

За 2 робочих дні до сплати доходу (погашення) ОВДП блокуються на рахунках депозитарію Національного банку України за напрямом "Заблоковано для сплати доходу та погашення". На підставі цих блокувальних рахунків формується реєстр власників облігацій.

У день проведення платежів, якщо він не збігається зі строком перерахування коштів за результатами торгів із розміщення ОВДП, реєстр сплати за депонентами передається операційному управлінню НБУ. Воно провадить платежі на підставі платіжного доручення Державного казначейства та реєстру сплат за депонентами.

Розрахунки з погашення та сплати доходу, які за строками проведення збігаються з платежами за результатами торгів із первинного розміщення ДЦП, можуть здійснюватися на клірингових засадах. Підставою для проведення цих розрахунків є дані, що характеризують обсяги платежів між учасниками торгів та Державним казначейством України.

У разі погашення кошти за ОВДП, які знаходяться на блокувальних рахунках за угодами на позабіржовому ринку, не перераховуються депонентам, а спрямовуються на окремий рахунок НБУ до вирішення спорів за угодами з облігаціями. Ці кошти перерахову-

ються депонентам на підставі письмової згоди учасників угоди або за рішенням судових органів.

За результатами погашення ОВДП депонентам депозитарію НБУ надається повідомлення про вилучення з обігу цих цінних паперів.

ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

У зв'язку з виконанням функцій контролюючого органу Національний банк України:

- встановлює порядок бухгалтерського та депозитарного обліку, розміщення, обігу, сплати відсотків та погашення облігацій в умовах банківської системи;
 - визначає вимоги до депозитарної мережі, до механізму вторинного обігу облігацій і порядку проведення розрахунків за ними;
 - здійснює контроль за комерційними банками — учасниками ринку облігацій у процесі їх розміщення, обігу та погашення;
 - не допускає до участі на ринку державних облігацій комерційні банки у разі порушення ними вимог чинного законодавства;
 - отримує інформацію за результатами торгів облігаціями на вторинному ринку, про кількість облігацій на рахунках ДЕПО у депозитарній мережі, про рух коштів за облігаціями в умовах банківської системи.
- Центральне місце у реалізації НБУ конт-

Стабільність обігу облігацій на вторинному ринку значною мірою визначається відкритістю цін ОВДП на позабіржовому ринку

ролюючих функцій посідає депозитарій за ОВДП. Він здійснює контроль за співвідношенням обсягу емісії ОВДП та кількістю останніх в обігу, а також за станом виконання угод з облігаціями між депонентами на вторинному ринку. Депозитарій має широкі повноваження, серед яких:

- отримання за запитом на безоплатній основі інформації від депонентів щодо стану рахунків депозитарного обліку ОВДП;
 - видача розпоряджень депонентам щодо усунення недоліків депозитарного обліку ОВДП;
 - застосування штрафних санкцій до депонентів, передбачених угодою про депозитарне обслуговування, у разі порушення вимог чинного законодавства, нормативних документів щодо обліку облігацій та проведення операцій із ними;
 - блокування рахунків депозитарного обліку депонентів за рішенням Правління НБУ та правоохоронних органів.
- Поряд із цим необхідно зазначити, що

дані, які зберігаються у депозитарії НБУ, належать до конфіденційних і не підлягають розголошенню. Ця інформація може надаватися державним органам виконавчої влади у порядку, встановленому чинним законодавством України.

ДІЛЕРСЬКІ ФУНКЦІЇ НБУ

Виконання функцій ділера на вторинному ринку ОВДП, які пов'язані з регулюванням обсягів грошової маси, що знаходиться в обігу, належить до статутної діяльності Національного банку. Такий вплив на обсяги грошової маси здійснюється шляхом укладення угод купівлі та продажу ОВДП на біржовому та позабіржовому ринках. У зв'язку із цим НБУ веде та підтримує на відповідному рівні ліквідності портфель ОВДП, які перебувають у його власності. Ці облігації у разі потреби можуть бути запропоновані до продажу, щоб вилучити з обігу надлишкову грошову масу.

Необхідною умовою здійснення такого регулюючого впливу є досягнення необхідної стабільності цінових умов реалізації угод, що укладаються з ОВДП на вторинному ринку. Ця стабільність у даний час забезпечується за рахунок виходу на біржовий ринок уповноважених осіб НБУ. Їх повноваження визначаються умовами договору між Національним банком та установою, що провадить біржові торги ОВДП. Таким особам надається право:

- подавати заявки на участь у біржових торгах у ролі покупців та продавців ОВДП;
 - призупиняти або припиняти біржові торги у разі відхилення від встановленого рівня цін на ОВДП порівняно з ціновими умовами продажу, встановленими на попередніх торгах;
 - не допускати окремі заявки комерційних банків, що мають незадовільний фінансовий стан, порушують економічні нормативи, не дотримуються вимог чинного законодавства.
- На нашу думку, за умов зростання масштабів купівлі-продажу ОВДП та обсягів укладення угод на позабіржовому ринку його сегменти обумовлять необхідність запровадження інституту "маркет мейкерів". Це можуть бути окремі комерційні банки, яким на підставі угоди з Національним банком надаються окремі переваги (в тому числі щодо придбання ОВДП на первинному ринку) за умови здійснення ними операцій, спрямованих на забезпечення стабільності обігу облігацій на вторинному ринку. Такі зобов'язання банків можуть бути реалізовані при відкритих цінах на ОВДП на позабіржовому ринку. У зв'язку із цим до чинного законодавства з питань функціонування ринку цінних паперів необхідно внести правову норму стосовно надання учасниками біржових систем, на яких провадиться котирування ОВДП, інформації про цінові умови та обсяги укладених угод з облігаціями на по-

Регулювання Національним банком обсягів грошової маси в обігу і стабільність цінових умов реалізації угод з ОВДП на вторинному ринку — явища прямо залежні

забіржовому ринку. Така інформація підлягає розповсюдженню серед учасників ринку та опублікуванню в офіційних виданнях бірж.

Враховуючи все викладене вище, маємо підстави констатувати, що НБУ посідає провідне місце на ринку ОВДП, здійснюючи розміщення, депозитарне та розрахункове обслуговування обігу і погашення облігацій, а також нагляд за діяльністю учасників ринку. Такий обсяг повноважень у першу чергу обумовлений використанням Національним банком ОВДП як інструмента регулювання грошового ринку.

На відміну від ОВДП при запровадженні інших фінансових інструментів, які не можуть бути використані для здійснення НБУ своїх статутних обов'язків, його повноваження зводяться у першу чергу до формування відповідної методично-інструктивної бази, що встановлює порядок випуску, обігу, сплати доходу та погашення цих державних боргових зобов'язань установами банківської системи. Так, при підготовці випуску облігацій внутрішньої державної осядної позики у документарній формі (у вигляді сертифікатів цінних паперів) Національний банк:

- виготовляє бланки цінних паперів та доставляє їх уповноваженим банкам;
- надає пропозиції щодо складу уповноважених банків, які проводять розміщення облігацій серед фізичних осіб, та порядку розрахунку купонного доходу;
- виступає платіжним агентом при сплаті доходу та погашенні цих боргових зобов'язань;
- розробляє нормативні документи щодо порядку бухгалтерського обліку операцій з облігаціями внутрішньої державної осядної позики. Таких повноважень НБУ достатньо для забезпечення випуску та обігу цього фінансового інструмента.

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Як видно із попереднього розгляду, інструменти грошового ринку пройшли перші етапи свого становлення і використовуються як засоби реалізації антиінфляційних заходів. У той же час на ринку капіталу, а саме: фінансових інструментів зі строком погашення 2 роки і більше — державні боргові зобов'язання у даний час не знайшли свого застосування. Цей ринок функціонує переважно у формі корпоративних прав — акцій приватизованих підприємств, що у цілому був сформований шляхом сертифікатної приватизації, якою не передбачалося надходження коштів на інвестування розвитку господарського комплексу України. Щоб розв'язати проблеми формування ресурсів інвестування виробничої сфери, державні боргові зобов'язання ринку капіталів, на нашу думку, повинні відігравати роль стимулятора подальшого розширення обсягів інвестиційної діяльності. У процесі реалізації державою

Державні боргові зобов'язання на ринку капіталів можуть і повинні відіграти роль стимулятора інвестиційної діяльності в Україні

інвестиційної підтримки найбільш привабливих з точки зору потенційних інвесторів підприємств, що мають експортні можливості, а також тих із них, які є базовими у відродженні промислового потенціалу, з'явиться альтернатива: ці підприємства зможуть розвиватися без прямого залучення коштів недержавного сектора економіки, у тому числі нерезидентів. Така альтернатива може бути вагомим фактором у процесі прийняття рішень стратегічними інвесторами. Залучення коштів для розвитку інвестиційної діяльності можливе шляхом випуску облігацій державної внутрішньої позики як у формі записів на рахунках, так і в документарній формі з термінами погашення від 2 до 5 років за таких умов:

- форма випуску — купонна зі сплатою доходу один раз за півроку. У випадку зменшення рівня інфляції дохід може сплачуватися раз на рік;

- доходність — індексована, виходячи із фактичного рівня інфляції.

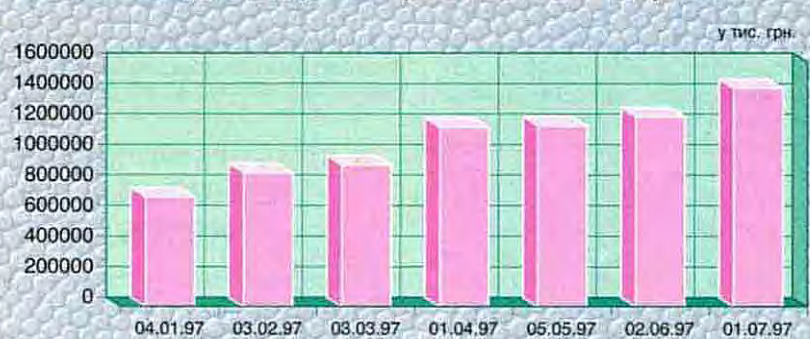
Кошти, що залучаються цим шляхом, повинні спрямовуватися не на розвиток відповідної галузі виробництва взагалі, а під інвестиційний проект конкретного суб'єкта підприємницької діяльності. До складових частин цього процесу інвестування слід віднести:

- державну експертизу проектів розвитку підприємств;
- тендер, згідно з яким визначалися б найефективніші проектні рішення;
- заставу майна підприємств як гарантію повернення коштів для погашення зобов'язань за державними облігаціями;
- процедуру банкрутства щодо підприємства і продаж його майна з аукціону в разі неповернення коштів.

У цій схемі інвестування, на нашу думку, Національний банк України міг би взяти на себе розміщення боргових зобов'язань шляхом аукціонного їх продажу, а також депозитарне обслуговування угод із ними.

Вести в дію запропоновану схему інвестування можна лише за умови створення відповідної законодавчої бази та підготовки ряду нормативних актів, у першу чергу тих, що регламентуватимуть порядок розподілу коштів, залучених шляхом випуску державних цінних паперів.

Вкладення в державні боргові зобов'язання в Україні



Операції з цінними паперами в Україні





Олександр Петрик,
начальник відділу прогнозування та перспективних досліджень Національного банку України.



Валерій Оксимець,
заступник начальника відділу прогнозування та перспективних досліджень Національного банку України.



ДУМКА АНАЛІТИКІВ

Монетизація як індикатор здоров'я економіки

Співвідношення широкого грошового агрегату і номінального ВВП є зворотним до величини швидкості обігу грошей і називається монетизацією. Серед інших факторів воно характеризує ефективність банківської системи як фінансового посередника. Значення цього співвідношення у межах 0.1—0.3 для перехідних економік (у тому числі й України) свідчить про недостатню розвинутість банківської системи та брак довіри до неї з боку населення.

Динамічний ряд даного показника для України (див. графік 3) ілюструє зростання швидкості обігу грошової маси (зменшення монетизації) протягом останнього періоду як підтвердження слабкої довіри до національної грошової одиниці, банківської системи та вказує на нездоров'я економіки в цілому. Почасті це спостерігалось і в Японії, де на початку 1990-х років тривав економічний спад (див. графік 1). А ось Польща, на відміну від України, має

кращі статичні показники монетизації (близько 0.4) і красномовнішу динаміку поступового їх зростання (див. графік 2).

СТРУКТУРА ГРОШОВОЇ МАСИ УКРАЇНИ, ПОЛЬЩІ, ЯПОНІЇ НА КІНЕЦЬ 1995 РОКУ

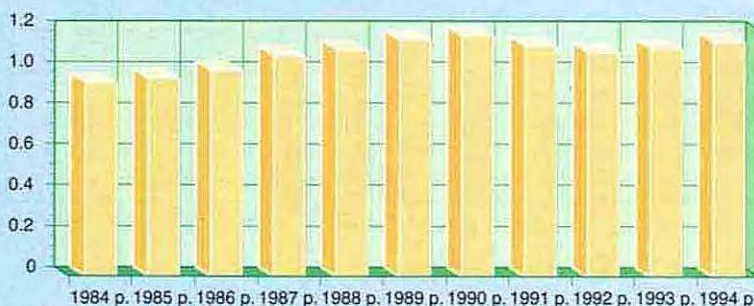
Характерною ознакою структури грошової маси для нестабільних перехідних економік є дуже велика частка M0 у широкому грошовому агрегаті, а також відносно мала — строкових депозитів. (Детальніший аналіз цієї проблеми один із авторів зробив у статті "Зро-

стання частки готівки у грошовій масі: причини і наслідки" ("Вісник НБУ", 1996, №4). У таблиці наводиться структура грошової маси України, Польщі та Японії, обрахована за методикою МВФ¹.

Структура грошової маси України, Польщі, Японії на кінець 1995 року			
	Україна	Польща	Японія
Гроші поза банками	38%	19%	8%
Депозити до запитання	30%	17%	23%
Депозити строкові та в іноземній валюті	32%	64%	69%
Гроші у широкому розумінні	100%	100%	100%

¹ International Financial Statistics, Yearbook, IMF, 1996.

Графік 1. Японія. Співвідношення "широких" грошей і номінального ВВП



Графік 2. Польща. Співвідношення "широких" грошей і номінального ВВП



Графік 3. Україна. Співвідношення "широких" грошей і номінального ВВП



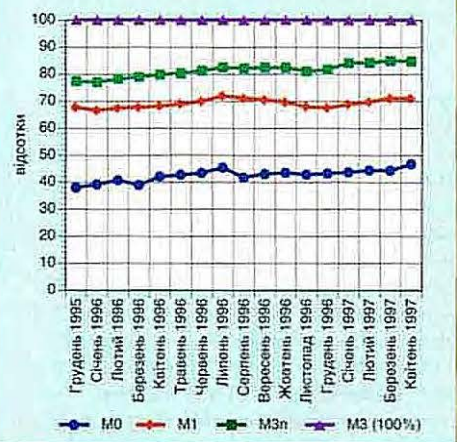
Ставка рефінансування НБУ та ефективність банківської системи

У 1990-ті роки розвиток економічної ситуації в Україні характеризувався відносно високими рівнями інфляції (1993 року — гіперінфляції). Монетарний чинник інфляції був домінуючим, отже, вона значною мірою визначалася діями НБУ (вимушене кредитування

в разі відносно більшого зростання грошової маси у попередній конкретний період. У свою чергу це потребує обережного підходу до послаблення монетарної політики (що включає також і процентну політику) на основі лише поточних і недавніх значень інфляції без урахування накопиченого інфляційного потенціалу, який може бути реалізований пізніше.

При визначенні оптимальної облікової ставки необхідно дотримуватися балансу між рівнем реальної процентної ставки за банківськими кредитами та рівнем реальної процентної ставки за депозитами. При цьому повинен враховуватися реально діючий механізм впливу облікової ставки НБУ на означені вище ставки комерційних банків. Під оптимальністю мається на увазі розмір облікової ставки, який, з одного боку, дає змогу утримувати реальну процентну ставку за депозитами позитивною і такою, що стимулює збільшення депозитів банківського сектора. З другого боку, реальна процентна ставка за кредитами не повинна перевищувати середню норму прибутковості

Графік 3. Структура грошової маси

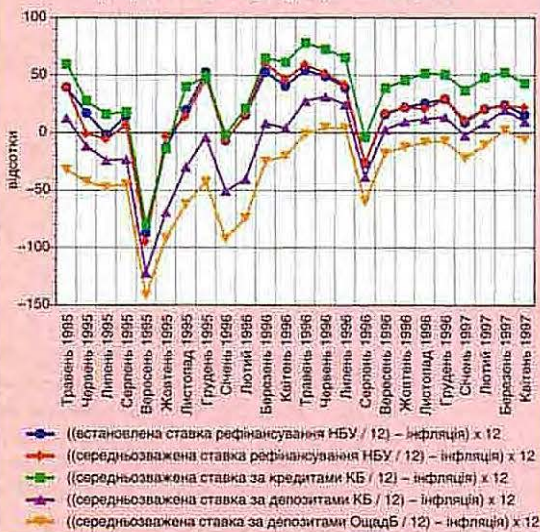


значно вище середньої норми прибутковості в економіці.

Тому метою НБУ у напрямі досягнення більшої ефективності банківської системи як фінансового посередника в ланцюгу "заощадження—інвестиції" поряд з іншими має бути зменшення маржі між реальними процентними ставками за кредитами та депозитами комерційних банків. Протягом останніх 12 місяців маржа знижувалася з 50,5% у травні 1996 року до 32,9% у квітні 1997 року, але є все ще занадто високою (див. графік 4).

Зростання ефективності пруденційного банківського нагляду, створення конкурентного середовища, в якому функціонують комерційні банки, зменшення довіри між усіма кредиторами та дебіторами та ряд інших заходів сприятимуть зменшенню банківської маржі та посиленню основної функції банківської системи як головного фінансового посередника в економіці.

Графік 1. Реальні процентні ставки



уряду). Поточний період дезинфляції відрізняється зростанням відносного впливу на рівень інфляції інших факторів у короткостроковій перспективі. Це утруднює складання точного прогнозу інфляції та робить складнішим взаємозв'язок між монетарними діями НБУ та розвитком інфляційного процесу.

Попередні результати досліджень вказують на певну тенденцію протягом останніх років — збільшення часових лагів кореляції між часовими рядами процентних приростів грошової маси та інфляції. Це свідчить про пізніший прояв накопиченого інфляційного потенціалу

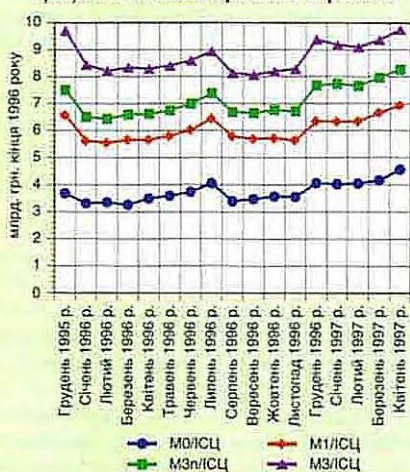
підприємств в економіці і стимулювати інвестиційну діяльність банківської системи в реальний сектор, а не тільки активність на ринку державних цінних паперів та валютному ринку. Необхідною умовою тут є зростання довіри у широкому розумінні між усіма кредиторами та дебіторами.

Нині облікова ставка не може повною мірою служити реальним інструментом одночасно як для залучення значних заощаджень, так і для стимулювання інвестицій у реальний сектор економіки з боку банків. Середня реальна ставка за депозитами банківської системи дорівнює 9,2%

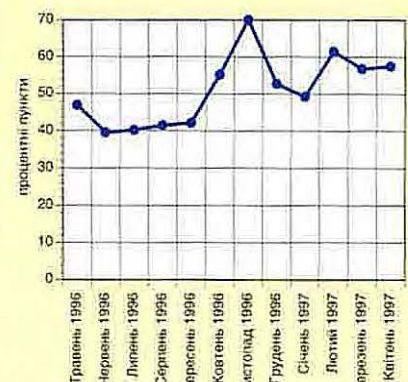
(у річному обчисленні) за останні 12 місяців (травень 1996 — квітень 1997 р.) та 7,6% з початку 1997 року (середня за 4 місяці). Аналогічні показники окремо для Ошадбанку є негативними (див. графік 1).

За існуючих ризиків цього недостатньо для стимулювання заощаджень. Це підтверджується статистичними даними. Так, рівень банківських депозитів, скоригованих на індекс споживчих цін (12.1996=100%), дорівнював на кінець 1995 року 6,0 млрд. грн., на кінець 1996 року — 5,4 млрд. грн., а у квітні 1997 — 5,2 млрд. грн. (див. графік 2). Питома вага депозитів у широкому грошовому агрегаті знижувалася з 75% на кінець 1994 року до 62,2% на кінець 1995 року, до 56,9% на кінець 1996 та до 53,4% у квітні 1997 (див. графік 3). Але середня реальна ставка за кредитами комерційних банків за останні 12 місяців дорівнювала 47,5%, а середня за 4 місяці поточного року — 43,6%. Це

Графік 2. Реальні грошові агрегати



Графік 4. Маржа між реальними процентними ставками за кредитами та депозитами комерційних банків



Прогноз реального ВВП в Україні*

Підрахунок ВВП відповідно до міжнародних стандартів Системи національних рахунків в Україні ведеться, починаючи з 1994 року. При цьому Мінстат надає статистичні дані щодо ВВП наростаючим підсумком: стосовно номінального ВВП — за минулий період року в абсолютному вираженні, стосовно реального ВВП — за минулий період у процентному вираженні порівняно з відповідним періодом попереднього року.

Спочатку звітність щодо ВВП надавалася щоквартально (тобто за перший квартал, за перше півріччя, за дев'ять місяців року, за рік). Починаючи з 1995 року, звітність про відносну зміну реального ВВП, а з 1996 року — і звітність про абсолютне значення номінального ВВП надається на щомісячній основі.

Основними проблемами коректності підрахунку ВВП в Україні є:

- значний тіньовий сектор економіки, який прирівнюється за розмірами до того, що офіційно враховується;
- недосконалість системи обліку, яка пов'язана зі старою системою бухгалтерії, нереально визначеною ціною активів підприємств і запасів, відсутністю правильної оцінки амортизації та інше;
- заниження випуску, що декларується суб'єктами господарювання з метою ухилення від податків та отримання державного субсидування;
- нестійкий і нерівномірний характер економічних процесів;
- відсутність адекватних історичних даних (часові ряди короткі, а щодо деяких індикаторів дані відсутні).

Ці та інші складнощі спричиняють великі

розходження офіційних прогнозів ВВП останніх років в Україні з його фактичними значеннями.

Однак для правильного визначення тенденцій розвитку ВВП і можливостей його прогнозування найістотнішою проблемою є не стільки відносна величина частини ВВП, що офіційно не враховується, скільки її, можливо, непостійний характер. Адже в цьому випадку при будь-яких змінах у частині ВВП, що офіційно враховується, буває важко визначити, пов'язана ця зміна в основному з фактичним зростанням (падінням) усього ВВП чи головним чином із його перерозподілом між офіційно враховуваною та тіньовою складовими.

Крім цього, аналіз і прогнозування часових рядів ВВП утруднені у нас через використання форму звітності (наростаючим підсумком), оскільки значення ВВП для окремих періодів (кварталів або місяців) можна вважати всього-на-всього досить грубими оцінками.

Навіть у країнах із розвинутими ринковими економіками, де підрахунок і прогнозу ВВП приділяється підвищена увага і де над цією проблемою працюють великі колективи висококваліфікованих дослідників (крім того, в цих країнах економіка відносно стабільна, а статистика досить достовірна), існують значні розходження в оцінках і прогнозах ВВП з реальністю. Для ілюстрації сказаного вище в таблиці 1 наводяться результати прогнозу ВВП США, що здійснювався в 1980-х роках фахівцями Федеральної резервної системи на основі узагальнення великої кількості окремих прогнозів (наприклад, для прогнозу 1985 року узагальнювалися результати 43 окремих прогнозів). Прогнози на кожен наступний рік надавалися не

раніш як у листопаді — грудні попереднього року, коли було, здавалося, вже досить багато інформації про тенденції розвитку економіки, що намітилися на майбутній рік. Проте, як видно з таблиці 1, абсолютна середня точність прогнозу за весь наведений період часу

дорівнює 1.2 %, що зіставляно із самою великою приросту ВВП за окремі роки. А для окремих років помилка в абсолютній величині перевершує самі величини приростів.

У нашій роботі прогнозування реального ВВП здійснювалося на основі побудови і статистичного аналізу часових рядів щомісячних, щоквартальних та щорічних значень ВВП у постійних цінах на основі всієї доступної офіційної інформації щодо номінального і реального ВВП, а також ряду деяких оцінок номінального і реального ВВП за попередні роки, виконаних Європейським центром макроекономічного аналізу України. Для отримання неперервних місячних тимчасових рядів реального ВВП, які достатньо тривалі для статистичних досліджень, були використані три альтернативних підходи.

Перший підхід: на основі офіційних даних номінального ВВП (наростаючим підсумком), оцінок Єв्रोцентру за попередні періоди шляхом дефлявання будуються часові ряди реального ВВП. Були використані п'ять різних методів: на базі місячних і квартальних даних із різними дефляторами (№№1—5 у таблицях 2—4).

Другий підхід: для побудови часових рядів абсолютних значень реального ВВП для 1995 і 1996 років були використані офіційні дані про його відносні зміни наростаючим підсумком за відповідні періоди часу (№6 у таблицях 2—4).

Третій підхід: параболічний тренд за три попередні роки (№7 у таблицях 2 і 4).

Практично всі варіанти прогнозу дають відносно близькі результати прогнозних значень зміни реального ВВП за 1997 рік порівняно з 1996 роком. Результати альтернативних прогнозів на 1997 рік наводяться у таблиці 2.

З метою перевірки обґрунтованості даних підходів для прогнозування динаміки реального ВВП в Україні було проведено експеримент щодо умовного прогнозування величини падіння реального ВВП у 1996 році на основі аналізу часових рядів за попередні роки. Середня величина по шести різних методах виявилася близькою до реальної. Результати умовного прогнозування подано в таблиці 3. Найближчі результати до фактичного рівня ВВП дають методи №2 і №5.

З урахуванням того, що середній умовний прогноз на 1996 рік дає занижене значення -10.9% порівняно з офіційним -10%, скоригований середній прогноз на 1997 рік дає -7% порівняно з -7.7% (таблиця 4).

Очевидно, досить непогані результати експерименту з умовного прогнозування на минулий період не можуть вважатися незаперечним доказом точності реального прогнозування на майбутній період, однак вони підвищують ступінь довір'я до достовірності отриманого результату.

Дуже важлива правильна економічна інтерпретація результатів прогнозів, отриманих на основі методів аналізу часових рядів. За своєю

Таблиця 1. Прогноз ВВП США

Рік	Фактичний ВВП (зміна у %)	Прогноз ВВП (зміна у %)	Помилка прогнозу
1980	-0.3	-0.8	-0.5
1981	0.9	2.4	1.5
1982	-1.2	2.8	4.0
1983	3.5	2.5	-1.0
1984	6.5	5.2	-1.3
1985	3.4	3.3	-0.1
1986	2.8	2.9	0.1

Таблиця 2. Альтернативні прогнози реального ВВП в Україні на 1997 рік

Різні методи прогнозування	№1	№2	№3	№4	№5	№6	№7
Прогноз на 1997 рік	0.77%	-4.71%	-12.15%	-9.93%	-9.01%	-11.39%	-7.42%
Середня величина прогнозу реального ВВП на 1997 рік	-7.7%						

Таблиця 3. Умовне прогнозування величини падіння реального ВВП в Україні у 1996 році

Різні методи прогнозування	№1	№2	№3	№4	№5	№6	№7
Прогноз на 1996 рік	-8.23%	-9.68%	-12.45%	-11.18%	-10.77%	-12.79%	(*)
Середня величина прогнозу реального ВВП на 1996 рік	-10.9%						
Офіційне значення зміни реального ВВП у 1996 році	-10.0%						

(*) Параболічний тренд не будується у зв'язку з коротким часовим рядом

природою дані підходять становлять своєрідну складну екстраполяцію динаміки розвитку часового ряду, тобто дають можливість визначити не явно властиві у минулому тенденції розвитку економічного процесу і відобразити їх імовірний розвиток у майбутньому.

Таким чином, результат прогнозу можна інтерпретувати як досить імовірний розвиток показника, що прогнозується в майбутньому за умови збереження у відносно незмінному вигляді всіх обставин, що визначили його розвиток у минулому.

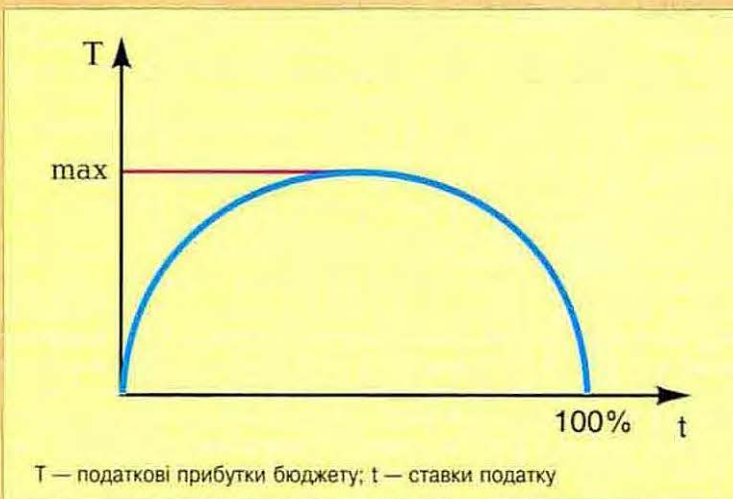
Що стосується умов, які існують у даний момент в Україні, це може означати прогнозу оцінку результатів економічної діяльності у 1997 році при інерційному розвитку економіки, тобто при збереженні незмінними загалом усіх істотних умов здійснення економічної діяльності порівняно з попередніми періодами (наприклад, і далі відкладатимуться податкова реформа, структурна трансформація економіки тощо).

При значній зміні цих умов фактичний результат може істотно відрізнятись від результату формально проведеного прогнозу. Вплив на динаміку розвитку економіки могли б справити, наприклад, істотні зміни у податковому режимі, інвестиційному кліматі в країні, зовнішньоекономічній кон'юктурі (особливо це стосується проведення своєчасної радикальної податкової реформи).

Основними факторами відновлення економічного зростання в результаті проведення податкової реформи могли б бути такі:

- підприємства, отримавши можливість заливати у себе значно більшу частину зароблених коштів за рахунок різкого зменшення податкового тягаря, а також значного збільшення амортизаційних відрахувань, змо-

жуть істотно нарощувати самофінансування основних і оборотних фондів. Це, безсумнівно, дає змогу забезпечити можливість зростання ВВП з боку пропозиції як у відносно більш довгостроковій перспективі (за рахунок того, що зросло самофінансування основних фондів), так і у відносно більш короткостроковій перспективі за рахунок прискореного



поповнення оборотних засобів;

- щодо попиту, то вплив податкової реформи на розвиток ВВП може бути менш однозначним, оскільки в результаті реформи станеться певний перерозподіл агрегованого попиту між його складовими частинами. Однак загалом цей вплив (з урахуванням підви-

щення конкурентоспроможності вітчизняних виробників за рахунок зниження податкового тягаря) повинен бути позитивним.

Багато які фактори фактичного стимулювання економічного зростання можуть виявитися з певними лагами, тобто податкова реформа спрацює не відразу у повному обсязі. Однак у більш короткостроковій перспективі її результатом може стати відносно значне зростання ВВП, що офіційно враховується (при менших змінах усього ВВП) за рахунок певного перерозподілу між тінювим та офіційними секторами економіки на користь останнього. Цьому також сприятиме зменшення податкового тиску, що є однією з важливих причин нинішньої тінізації економіки. І хоча суто статистичне зростання ВВП за рахунок переходу його частини з прихованої (від офіційної статистики і від податкового відомства) форми в яву менш значне, ніж його реальне зростання, це може істотно оздоровити бюджет.

З точки зору наповнюваності бюджету менший загальний рівень податків після проведення податкової реформи (що супроводжується також скасуванням ряду податкових пільг) здатний за певних умов, за рахунок розширення податкової бази (офіційного економічного

зростання, навіть якщо це на перших порах головним чином суто статистичне зростання, пов'язане з поверненням певної частини економічної діяльності з тіні в офіційну економіку), а також підвищення рівня збирання податків (відносного зменшення податкових заборгованостей підприємств перед бюджетом), збільшити загальний рівень надходжень до бюджету.

У термінах кривої Лаффера (див. графік), яка графічно ілюструє гіпотезу пониження загального прибутку бюджету при підвищенні рівня оподаткування вище деякої величини і навпаки, це означало б знаходження України в даний момент у певній точці на правій половині кривої, тобто в ситуації, коли пониження загального рівня оподаткування приводить в абсолютному вираженні не до зменшення прибутків бюджету, а навпаки, до їх збільшення.

Таблиця 4. Скоригований прогноз реального ВВП в Україні на 1997 рік з урахуванням умовного прогнозування величини падіння реального ВВП у 1996 році

Різні методи прогнозування	№1	№2	№3	№4	№5	№6	№7
Прогноз на 1997 рік з поправкою	1.03%	-5.03%	-9.70%	-8.75%	-8.24%	-8.60%	-7.42%
Середня величина прогнозу реального ВВП на 1997 рік	-7.0%						

Цей коментар до Положення про впровадження пластикових карток міжнародних платіжних систем у розрахунках за товари, надані послуги та при видачі готівки, затвердженого постановою Правління НБУ № 37 від 24.02.1997 року, автор не випадково підготувала у вигляді запитань і відповідей. Повсякденно працюючи із суб'єктами підприємницької діяльності та комерційними банками, вона проаналізувала найсуттєвіші аспекти проблеми, якими найчастіше цікавляться клієнти.

Повністю задане положення опубліковане у випуску 5 додатка до "Вісника НБУ" "Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності".



Галина Юрчук,

начальник відділу торговельних операцій департаменту валютно-го регулювання НБУ.

КОМЕНТАР СПЕЦІАЛІСТА

Впровадження банківських пластикових карток міжнародних платіжних систем

Чи не суперечать чинному законодавству розрахунки на території України за допомогою банківських платіжних карток (БПК) міжнародних платіжних систем?

Відповідно до Положення про впровадження пластикових карток міжнародних платіжних систем у розрахунках за товари, надані послуги та при видачі готівки, затвердженого постановою Правління НБУ №37 від 24.02.1997р. (надалі — Положення), уповноважені банки України укладають угоди еквайрингу з юридичними особами-резидентами, які здійснюють свою діяльність у сфері продажу товарів та надання послуг (надалі — комерсант/торговець). Отримання торговцями ліцензії НБУ для виконання операцій за пластиковими картками не передбачено.

Розрахунки між фізичною особою-резидентом, тримачем БПК, та комерсантом/торговцем за допомогою БПК є цілком законними, оскільки останній на свій розрахунковий рахунок отримує виключно гривні.

Чому на валютні рахунки резидентів заборонено отримувати виручку від операцій з БПК в іноземній валюті?

Відповідно до пункту 5 Положення надходження на користь юридичної особи-резидента від операцій із використанням БПК у повному обсязі підлягають обов'язковому продажу на міжбанківському валютному ринку України. Адже це розра-

хунки на території України, а згідно з Указом Президента "Про грошову реформу в Україні" єдиним законним засобом платежу на території України є гривня.

Як заповнюється квитанція (сліп) при обслуговуванні фізичної особи?

Оскільки ціни на товари (роботи, послуги) повинні бути зазначені у гривнях, то квитанція (сліп) містить суму в гривнях та її еквівалент у доларах США за курсом НБУ на день здійснення операції. Визначення у квитанції вартості товарів (робіт, послуг) у двох валютах є поки що обов'язковим, бо розрахунковою одиницею для міжнародної платіжної системи є долар США. Сьогодні міжнародна платіжна система VISA пропонує комерційним банкам поступово опрацювати можливість здійснення розрахунків виключно в гривнях.

Чи дозволяється відкривати рахунки фізичним особам-нерезидентам, які бажають придбати БПК, емітовану українським банком?

Відповідно до пункту 3.1.8 Інструкції №3 про відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті фізичні особи-іноземці (резиденти) відкривають в уповноважених банках України розрахункові рахунки в гривнях. Згідно з Постановою Правління Національного банку України №326 від 20.12.1996р. "Про до-

повнення до Плану рахунків бухгалтерського обліку в банках України" ці розрахункові рахунки обліковуються на балансовому рахунку №326. Таким чином, із зазначеними фізичними особами уповноважений банк України має право укладати угоди щодо обслуговування рахунків за операціями з пластиковими картками, емітованими цим банком.

Чи дозволяється укладення угод еквайрингу з постійними представництвами нерезидентів, які розташовані на території України?

Укладення угод еквайрингу з постійними представництвами нерезидентів не забороняється, оскільки режимом рахунків типу "П" (які відкриваються відповідно до розділу 4 Інструкції №3) їхня робота з гривнями здійснюється за індивідуальною ліцензією Національного банку України (наприклад, продаж авіаперевезень постійними представництвами нерезидентів-авіакомпаній, що є членами IATA).

За угодами еквайрингу за операціями з платіжними картками на рахунки постійних представництв зараховуються тільки гривні.

Для обліку операцій за БПК постійних представництв нерезидентів уповноважений банк на балансовому рахунку 076 веде облік надходжень за операціями з платіжними картками у вільно конвертованій валюті і продає її в повному об-

сязі на міжбанківському валютному ринку України.

Яким чином юридична особа-нерезидент може отримати іноземну валюту на власний розрахунковий рахунок?

Вільно конвертована валюта може бути зарахована на рахунок юридичної особи-нерезидента, відкритий в іноземному банку лише у разі, якщо договір еквірингу укладається між українським банком (дійсним членом міжнародної платіжної системи VISA та/або EUROPAY) і нерезидентом, у країні якого немає банку, дійсного члена такої ж міжнародної платіжної системи. При цьому авторизація карток здійснюється через український уповноважений банк.

Чи необхідно повідомляти податкові органи про відкриття рахунків для здійснення операцій за допомогою БПК?

Відповідно до статті 12 Закону України "Про систему оподаткування" "керівники та інші посадові особи банків та інших фінансово-кредитних установ за невиконання вимог, передбачених частинами першою і другою цієї статті, а також за неподання державним податковим органам відомостей про відкриття рахунків суб'єктам підприємницької діяльності притягуються до відповідальності згідно з законами України". Таким чином, повідомлення податковим органам про відкриття уповноваженими банками будь-яких рахунків суб'єктам підприємницької діяльності є обов'язковим.

Чи може суб'єкт господарювання використовувати корпоративні рахунки не тільки для операцій, пов'язаних із відрядженням за кордон, але й для розрахунків за товари, які необхідні для його господарських потреб (придбання канцтоварів тощо)?

Положенням про впровадження платіжних карток міжнародних платіжних систем у розрахунках за товари, надані послуги та при видачі готівки не передбачено купівлі товарів для господарських потреб юридичних осіб-резидентів. На нашу думку, такі операції можуть бути виконані відповідно до Положення про порядок здійснення бухгалтерських операцій з банківськими платіжними картками національної системи, затвердженого постановою Правління Національного банку України №353 від 30.12.1996 р.

Які операції здійснюються за балансовими рахунками №№220, 225, 226, 227, 228?

Пропонуємо користуватися наведени-

ми нижче вказівками. Прохання до комерційних банків надсилати до відділу торговельних операцій департаменту валютного регулювання свої зауваження та пропозиції щодо практичного застосування вміщених тут вказівок.

**Балансовий рахунок №220 (А)
"Готівкова вільно конвертована валюта у банкоматах"**

Призначення рахунка №220:

- облік готівкової вільно конвертованої валюти у банкоматах;
- за дебетом рахунків проводиться готівкова вільно конвертована валюта, яка закладається у банкомати;
- за кредитом проводяться суми виданої вільно конвертованої валюти за допомогою пластикової БПК;
- в аналітичному обліку відкриваються окремі рахунки для обліку вільно конвертованої валюти по кожному банкомату окремо.

Крім того, за дебетом і кредитом рахунків проводиться іноземна валюта, отримана під звіт та повернена підзвітними особами.

**Балансовий рахунок №225 (П)
"Рахунки фізичних осіб-резидентів у вільно конвертованій валюті за операціями з використанням дебетних БПК"**

Призначення рахунка №225:

- облік операцій з використанням дебетних БПК за рахунками у вільно конвертованій валюті;
- за кредитом рахунків проводяться суми у вільно конвертованій валюті, що надходять на користь власників рахунків згідно із чинним законодавством, і суми процентів, нарахованих у валюті рахунка;
- за дебетом рахунків проводяться суми, що сплачуються, перераховуються уповноваженим банком за операціями за допомогою БПК;
- в аналітичному обліку ведуться рахунки за кожним власником рахунка.

**Балансовий рахунок №226 (А)
"Рахунки фізичних осіб-резидентів у вільно конвертованій валюті за операціями з використанням кредитних БПК"**

Призначення рахунка №226:

- облік операцій з використанням кредитних БПК за рахунками у вільно конвертованій валюті;
- за дебетом рахунків проводяться суми кредитів у вільно конвертованій валюті, що сплачуються, перераховуються уповноваженим банком, за операціями власника рахунка з використанням кредитної БПК;
- за кредитом рахунків відображають-

ся суми у вільно конвертованій валюті, що спрямовуються на погашення кредитів за операціями з використанням кредитної БПК;

— в аналітичному обліку ведуться рахунки за кожним власником рахунка.

**Балансовий рахунок №227 (П)
"Депоновані кошти фізичних осіб-резидентів у вільно конвертованій валюті для розрахунків з використанням БПК строком від 6 місяців до 1 року"**

Призначення рахунка №227:

- облік коштів, перерахованих у депозит згідно зі встановленим порядком;
- за кредитом рахунків проводяться залучені суми готівки та безготівкової іноземної валюти;
- за дебетом рахунків відображається повернення коштів;
- в аналітичному обліку ведуться рахунки в розрізі вкладників, строків.

**Балансовий рахунок №228 (П)
"Депоновані кошти юридичних осіб-резидентів у вільно конвертованій валюті для розрахунків з використанням БПК строком від 6 місяців до 1 року"**

Призначення рахунка №228:

- облік коштів, перерахованих у депозит згідно зі встановленим порядком;
- за кредитом рахунків проводяться суми безготівкової іноземної валюти;
- за дебетом рахунків відображається повернення коштів;
- в аналітичному обліку ведуться рахунки в розрізі вкладників, строків.

Яким чином поповнюється картрахунок?

Фізичні особи-резиденти поповнюють картрахунок у готівковій або безготівковій (з рахунка в іноземній валюті) формі. Нормативними актами Національного банку України обмежено можливість купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України (МВРУ) фізичними особами.

У разі якщо фізична особа-резидент має картрахунок у гривнях (балансовий №326), то відповідно до пункту 5.2 Положення про впровадження пластикових карток міжнародних платіжних систем у розрахунках за товари, надані послуги та при видачі готівки розрахунковий (уповноважений) банк сам купує іноземну валюту на МВРУ за рахунок коштів у гривнях свого клієнта і лише на суму, необхідну для розрахунків із міжнародною платіжною системою.

Юридічні особи-резиденти відкривають та поповнюють корпоративний картрахунок в іноземній валюті (або в гривнях) тільки з основного розрахункового рахунка. Юридічні особи-резиден-

ти купують іноземну валюту на МВРУ для здійснення розрахунків за імпорнтними договорами (контрактами) з нерезидентами, на погашення кредитів або на відрядження працівників за кордон. Тому після зарахування на власний валютний рахунок юридичної особи-резидента іноземної валюти, яка купувалася на МВРУ з метою забезпечення коштами працівників на відрядження, гроші можуть бути або видані готівкою з розрахункового рахунка працівникові, або перераховані в безготівковій формі на картрахунок.

Оскільки в абзаци 3 пункту 3.3 Положення чітко визначено, що оплата договорів (контрактів) з картрахунків не дозволяється, то поповнити картрахунок можна коштами, які будуть у подальшому використані працівниками на відрядження за кордон.

Якщо власник корпоративної картки використав у особистих цілях кошти, призначені на службові витрати у відрядженні, на який рахунок він повинен внести відшкодування? Чи можна для погашення овердрафту за спецкартрахунком, відкритим в іноземній валюті, конвертувати необхідну суму з гривневого рахунка за умови відсутності коштів на розрахунковому валютному рахунку підприємства?

Юридичні особи-резиденти відповідно до нормативних документів Національного банку України можуть купувати іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України (МВРУ) як для здійснення розрахунків за "імпорнтними" договорами (контрактами) з нерезидентами, так і для погашення одержаних від уповноважених банків кредитів або для фінансування витрат на відрядження працівників за кордон. Тому після зарахування на власний валютний рахунок юридичної особи-резидента іноземної валюти, яка купувалася на МВРУ для забезпечення коштами працівників на відрядження, гроші можуть бути або видані готівкою з розрахункового рахунка працівнику, або перераховані в безготівковій формі на картрахунок безпосередньо з основного розрахункового рахунка.

Стосовно відшкодування співробітником коштів, використаних ним понад норму. Іншими словами, за корпоративним картрахунком виникла кредиторська заборгованість юридичної особи-резидента перед уповноваженим банком України, який здійснив розрахунок з міжнародною платіжною системою в іноземній валюті. Уповноважений банк за таких обставин для погашення заборгованості клієнта в іноземній валюті за корпоративним картрахунком може купувати на МВРУ за гривні іноземну валюту на кошти і за дорученням юридичної особи-ре-

зидента для перерахування її українсько-му банку, який розрахувався з платіжною системою з власних коштів.

Повернути невикористаний аванс або відшкодувати кошти, перевитрачені у відрядженні, можна готівкою, безпосередньо вносячи кошти на корпоративний валютний картрахунок. Ця операція не суперечить чинному законодавству, оскільки про відкриття останнього, як того вимагає Інструкція № 3, банк, що відкрив такий рахунок, обов'язково інформує податкові органи за місцем реєстрації юридичної особи-резидента.

Внесення співробітником невикористаного авансу або коштів, перевитрачених ним у відрядженні, також дозволяється на розподільчий рахунок підприємства. Далі вони потрапляють на розрахунковий та корпоративний картрахунок.

Нагадуємо: оскільки в абзаци 3 пункту 3.3 Положення чітко визначено, що оплата договорів (контрактів) з картрахунків не дозволяється, то поповнення картрахунка можливе лише тими коштами, які будуть у подальшому використані працівниками на відрядження за кордон або на погашення заборгованості за вже здійсненими відрядженнями.

Враховуючи технологічні складнощі при суміщенні валют в системі емісії карток, а також з метою створення сприятливіших умов для розрахунків банку з платіжною системою, просимо роз'яснити, чи можна конвертувати кошти відразу після їх внесення на спецкартрахунок у гривнях, а не в міру здійснення операцій?

Фізичні особи-резиденти відкривають або поповнюють картрахунок у готівковій або безготівковій (з рахунка в іноземній валюті) формі. Нормативними актами Національного банку України обмежено можливість купівлі іноземної валюти на МВРУ фізичними особами.

У разі якщо фізична особа-резидент має картрахунок у гривнях (балансовий №326), то відповідно до пункту 5.2 Положення про впровадження пластикових карток міжнародних платіжних систем у розрахунках за товари, надані послуги та при видачі готівки розрахунковий (уповноважений) банк сам купує іноземну валюту на МВРУ за рахунок коштів у гривнях свого клієнта і лише на суму, необхідну для розрахунків із міжнародною платіжною системою.

Стосовно купівлі іноземної валюти юридичними особами-резидентами, то це питання вже висвітлювалося вище.

Таким чином, банк не може самостійно конвертувати валюту України в іноземну валюту без доручення клієнта на цю операцію.

Чи вважається комісійна винагорода платіжних систем за надання послуг еквайрингу ненадходженням виручки в іноземній валюті за проданими товари (надані послуги) з використанням карток міжнародних платіжних систем VISA, EUROPAY, AMERICAN EXPRESS?

Юридична особа-резидент, яка продає товари (роботи, послуги) за допомогою пластикових карток, на власні рахунки отримує кошти, за винятком сум комісійної винагороди, яку отримує платіжна система за виконання умов договору (угоди). Комісійна винагорода за обслуговування операції з платіжною картокою обов'язково вказується в договорі (угоді) у відсотках від суми здійсненої операції.

Статтею 2 Закону України "Про порядок здійснення розрахунків" не визначено документи, на підставі яких має бути засвідчений факт надання послуг резиденту.

Відповідно до укладеного договору (угоди) міжнародна платіжна система зобов'язується відшкодувати резиденту кошти за продані товари (роботи, послуги) через обумовлену кількість днів після здійснення зазначеної операції. Надходження коштів через уповноважений банк на рахунок резидента в строк, зазначений у договорі (угоді), вже засвідчує факт виконання умов договору (угоди) про надання послуг при обслуговуванні операції за допомогою пластикових карток, і за цю послугу платіжна система отримує власну комісійну винагороду.

Юридичні особи-резиденти укладають договори (угоди) відповідно до вимог пункту 3.4 Положення про впровадження пластикових карток міжнародних платіжних систем у розрахунках за товари, надані послуги та при видачі готівки.

При укладенні договорів (угод) при обслуговуванні карток VISA, EUROPAY з уповноваженими банками України останні зобов'язані надавати резидентам документ, що свідчить про суму комісійної винагороди, яку було утримано із основної суми за продані товари (роботи, послуги).

Особа, з котрою укладено договір (угоду), також повинна надавати резидентам документ, який свідчить про суму комісійної винагороди, відшкодованої із основної суми за продані товари (роботи, послуги).

Враховуючи сказане вище, повідомляємо, що при остаточних розрахунках із платіжною системою за надання послуг еквайрингу при розрахунках за допомогою пластикових карток не порушується чинне законодавство України, оскільки юридична особа-резидент має усі підтвердуючі документи про факт надання їй послуг нерезидентом.

КОМЕНТАР СПЕЦІАЛІСТА

Невикористаний шанс для боржників та втрачена надія для банків-кредиторів

У ряді банків України виникла складна ситуація з погашенням заборгованості за наданими кредитами та нарахованими процентами. Фінансовий стан багатьох вітчизняних підприємств настільки погіршився, що словна сплатити за виставленими рахунками вони просто неспроможні.

Існуючий донедавна Порядок нарахування, обліку, сплати та стягнення процентів і відображення їх на рахунках бухгалтерського обліку в установах банків, затвердженій постановою Правління НБУ №155 від 16.09.1994 року, певною мірою погіршувала становище позичальників, не даючи їм шансів розрахуватися з банками за кредитами.

Зміни та доповнення до цього Порядку, затверджені постановою Правління НБУ №80 від 04.04.1997 року (zareєстровані у Міністерстві юстиції України 18.04.1997 року за №144/1948), суттєво змінюють ситуацію. Але дуже малий термін був відведений банкам для поліпшення фінансового стану. Повністю даний документ опубліковано у випуску 5 додатка до "Вісника НБУ" "Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності", а зараз пропонуємо вашій увазі коментар спеціаліста.

Динаміка простроченої та пролонгованої заборгованості за станом на 01.01.1997 року порівняно з 01.01.1996 року свідчить про її значне зростання.

Скрутний фінансовий стан більшості позичальників, уповільнення розрахунків у народному господарстві в цілому, відсутність організованого ринку реалізації продукції помітно впливають на подальше зростання простроченої заборгованості за рахунок приросту боргів за нарахованими процентами. У деяких господарств вона у 1.5 — 2 рази перевищує суму основного боргу.

Згідно із чинним раніше Порядком нарахування, обліку, сплати та стягнення процентів і відображення їх на рахунках бухгалтерського обліку в установах банків кошти для погашення заборгованості в першу чергу спрямовувалися на сплату процентів за користування кредитом, а на погашення основної заборгованості йшла сума, що залишилася. Відтак позичальники, що знаходились у скрутному фінансовому стані, часто-густо не мали змоги розрахуватися з банком. Водночас банки через дефіцит кредитних ресурсів не могли задовольнити потреби клієнтів у грошах для реалізації важливих програм.

А тому, керуючись змінами до статті

24 Закону України "Про підприємства в Україні" та статті 381 Цивільного кодексу Української РСР, Національний банк вніс зміни і доповнення до Порядку нарахування, обліку, сплати та стягнення процентів і відображення їх на рахунках бухгалтерського обліку в установах банків (затвердженого постановою Правління НБУ №155 від 16 вересня 1994 року) (надалі — Порядок). Як відомо, законами України "Про внесення змін до статті 24 Закону України "Про підприємства в Україні" №419/96-ВР від 16.10.1996 року та "Про внесення змін до Цивільного кодексу Української РСР" №556/96-ВР від 03.12.1996 року

Спрямування коштів, отриманих від позичальників, насамперед на погашення прострочених кредитів, а вже потім на сплату процентів, припинить нагромадження давно несплачених боргів і дасть шанс їх урешті-решт сповна повернути



Ольга Ястремська,

заступник начальника управління — начальник відділу методології бухгалтерського обліку департаменту бухгалтерського обліку НБУ.



Закінчила Львівський обліково-кредитний технікум та Київський інститут народного господарства. У банківській системі — з 1976 року (розпочала трудову діяльність у Подільському відділенні Держбанку СРСР та працювала в системі Укрсоцбанку). В НБУ — з 1996 року.

передбачено, що підприємства самостійно визначають черговість та напрями списання коштів із власників рахунків, а розрахунки підприємств за своїми зобов'язаннями проводяться через установи банків так, як встановлено Національним банком України.

Удосконалений порядок сплати кредитів та процентів нарівні з іншими оздоровчими економічними заходами значно сприяли виходу із кризового стану. Спрямування коштів, що надходили від позичальника, спочатку на погашення прострочених кредитів, а вже потім на сплату процентів надавало можливість призупинити зростання загальної суми не повернених своєчасно боргів. Банк протягом певного періоду все ж отримувал належні кошти і у свою чергу за рахунок вивільнення кредитних ресурсів задовольняв потреби інших позичальників, а також поліпшував стан свого кредитного портфеля.

Банк та позичальник при укладенні кредитної угоди отримали право встановлювати, на що першочергово спрямовуються кошти: на погашення кредиту чи процентів за ним.

Без згоди клієнтів списання (стягнення) коштів, що знаходяться на їхніх рахунках у банках, за користування кре-

дитом не допускається (за винятком випадків, передбачених законодавчими актами України). Тому, якщо виникла прострочена заборгованість за кредитами, банк мав можливість додатково угодою передбачати першочерговість внесення позичальником основної суми боргу перед сплатою процентів за взятую суму. Це давало змогу призупинити нарахування процентів за простроченою заборгованістю, тобто позичальник отримував додатковий шанс розрахуватися за позички.

Внесені до Порядку зміни не зменшували доходність операцій банку, оскільки вивільнені кредитні ресурси банк міг залучати в оборот і одержувати дохід за якісно новими кредитами або операціями. Таким чином, банк мав змогу одержати реальний дохід і водночас не обмежувати інтереси держави та акціонерів.

Але надто малий відтинок часу був наданий банкам для поліпшення свого фінансового стану.

У зв'язку із введенням у дію з 1 липня 1997 року Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств", змінюється і порядок нарахування процентів, їх відображення в обліку та черговість щодо сплати прострочених процентів.

Для відображення в обліку нарахованих процентів, а також подальшого їх врахування у разі призупинення методу нарахування до Плану рахунків бухгалтерського обліку в банках України введено додатково нові балансові та позабалансові рахунки.

Згідно із п.4.1 статті 4 згаданого закону валовий дохід банку визначається на підставі отриманих (нарахованих) процентів протягом звітного періоду. Проценти нараховуються у строки, визначені кредитним (депозитним) договором.

У разі коли сума отриманих від позичальника процентів перевищує їх нараховану суму (дострокове погашення зобов'язань щодо сплати процентів), банк збільшує валовий дохід на суму фактично отриманих протягом податкового періоду процентів.

Якщо позичальник затримує сплату процентів, банк має право застосувати механізм врегулювання сумнівної (безнадійної) заборгованості. А саме: призупинити метод нарахування до повного погашення заборгованості за процентами. При цьому слід зауважити, що в першу чергу гаситься прострочена заборгованість за процентами, а решта коштів направляється на погашення заборгованості за кредитом.

Метод нарахування призупиняється,

Внесені до Порядку зміни не зменшать доходність операцій банку — вивільнені кредитні ресурси підуть в оборот і дадуть прибуток

якщо позичальник затримує сплату процентів протягом 30 днів від дати, визначеної умовами договору, а також, якщо банк звернувся упродовж цього періоду з претензією до позичальника та із заявою до арбітражного суду про стягнення заборгованості.

У перший день несплати нарахованих процентів вони зараховуються на рахунок прострочених процентів, на якому враховуються протягом 30 днів.

Після закінчення визначеного терміну та повідомлення податкового органу про зменшення валового доходу банк здійснює коригування оподаткованої бази.

Списана сума прострочених нарахованих процентів і їх подальше нарахування обліковується за позабалансовим рахунком.

За фінансовими кредитами, наданими банківськими установами до 1 липня 1997 року, діє касовий метод нарахування процентів, тобто валовий дохід збільшується на суму отриманих процентів за такими кредитами.

Інколи у банків виникають питання стосовно часу врахування сум нарахованих процентів за рахунками №№ 9705, 9706.

Відповідно до Положення про порядок формування і розміри страхового фонду комерційних банків, затвердженого постановою Правління Національного банку України №167 від 30.06.1995 року, нараховані, але не отримані проценти за списаною безнадійною простроченою заборгованістю враховуються на позабалансовому рахунку № 9705 "Відсотки за безнадійними боргами". З нього суми списуються у разі отримання процентів та після закінчення трирічного строку, якщо не вдалося погасити заборгованість.

На відміну від рахунка №9705, на рахунок №9706 "Заборгованість за відсотками, що підлягає стягненню згідно із чинним законодавством" обліковуються суми безнадійної щодо сплати заборгованості за несплаченими процентами, яка обліковувалась за станом на 01.09.1995 року на балансових рахунках №№627, 787, 899 та була списана відповідно до Розпорядження Президента України №164/95-рп від 22.08.1995 року (Положення НБУ №289 від

05.09.1995 року). Рішення про списання такої заборгованості з рахунка №9706 приймає правління комерційного банку, затверджуючи його відповідною постановою. Таке право надане спільним листом №001-25/3-96 від 25.03.1996 року Національного банку України та №04-104 Міністерства фінансів України.

Коли надається позика клієнту іншого банку, при настанні строку погашення заборгованості за нарахованими процентами банк-кредитор надсилає у банк, де позичальник має розрахунковий рахунок, дебетове повідомлення із зазначенням суми процентів. Банк позичальника у письмовій формі сповіщає клієнта, що надійшло дебетове повідомлення про сплату процентів. Сума перераховується на підставі платіжного доручення клієнта.

В умовах ринкової економіки зростає важливість послідовної, надійної та значної інформації для банків, акціонерів, потенційних інвесторів та для міжнародного співтовариства. Бухгалтерські звіти, побудовані за існуючою системою бухгалтерського обліку, не забезпечують високої якості фінансових даних, необхідних для кваліфікованого керівництва діяльністю банків. Вони не відповідають основним вимогам міжна-

Комерційні банки у зв'язку з реформуванням бухгалтерського обліку повинні ретельно проаналізувати свій фінансовий стан, щоб виявити збитки за кредитами

родних стандартів бухгалтерського обліку, зокрема, не враховують принцип нарахування. За визнаними у світі стандартами бухгалтерського обліку нарошування доходів та видатків (статті доходів та видатків) враховуються у період здійснення економічних операцій незалежно від дати сплати чи отримання коштів.

Умови цього принципу закладені у Законі України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств".

У зв'язку з реформуванням бухгалтерського обліку та переходом на нові принципи обліку за міжнародними стандартами комерційним банкам необхідно ретельно проаналізувати свій фінансовий стан, аби виявити наявні збитки за кредитами.

ПЕРЕХОДИМО НА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Організація емісійно-касової роботи в установах НБУ

в умовах переходу банківської системи на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку

Національний банк згідно із Законом України "Про банки і банківську діяльність" є єдиним емісійним і касовим центром держави. Він організовує і регулює обсяг і структуру готівкової маси в обігу на підставі основних напрямів грошово-кредитної політики і показників економічного і соціального розвитку нашої країни.

Порядок здійснення емісійно-касової роботи в установах НБУ визначений Інструкцією № 1 з організації емісійно-касової роботи в установах банків України від 7 липня 1994 року та доповненнями до неї № 1 від 31 травня 1995 року, № 2 від 30 грудня 1996 року і № 3 від 12 травня 1997 року.

Для реалізації емісійної функції Національного банку країни в його установах створені резервні фонди грошових білетів і монети. Оскільки згаданий запас є у кожному регіональному управлінні НБУ, налагоджено своєчасне касове обслуговування банків, врегульована купюрна будова готівки в обігу та її оновлення.

Резервними фондами грошових білетів і монетами відає лише Національний банк України. Для їх підкріплення або витрачання видається письмове розпорядження управління організації роботи з готівкою департаменту готівково-грошового обігу НБУ. А на перерахування грошей із резерву до оборотних кас регіональних управлінь воно дає спеціальний

дозвіл. Для отримання емісійних дозволів регіональні управління надсилають до Національного банку України заявки на необхідне підкріплення оборотних кас. Самостійно регіональні управління НБУ можуть лише обмінювати зношені грошові білети і дефектну монету, які надходять від комерційних банків і знаходяться в оборотних касах, на придатні грошові білети і монети зі сховищ, а також обмінювати придатні грошові білети і монету одного номіналу на інший.

Для відображення емісійних операцій у балансі Національного банку України в операційному управлінні НБУ відкриті балансові рахунки "Банківські білети (гривні), випущені в обіг" і "Монета, випущена в обіг". Щодня регіональні управління НБУ надсилають через систему електронних платежів (СЕП) до ОПЕРУ НБУ емісійні платежі (окремо на випущені в обіг і вилучені з обігу банкноти й монету). При цьому використовується транзитний рахунок "Розрахунки між установами Національного банку з емісійних операцій у гривні і монеті".

У відділі організації і обліку касових операцій та резервних фондів управління організації роботи з готівкою НБУ за допомогою підсистеми автоматизованої обробки інформації "Емісійний день банку" (розробленої відділом автоматизації



Ляля Яковенко,
завідуюча сектором обліку резервних фондів — головний бухгалтер управління організації роботи з готівкою департаменту готівково-грошового обігу НБУ.

У 1983 році закінчила Київський інститут народного господарства, в Національному банку України працює з 1993 року.

банківської звітності департаменту інформатизації НБУ) емісійні телеграми опрацьовуються, і на їх підставі здійснюються бухгалтерські проводки за емісійними рахунками (банківські білети і монета, випущені в обіг). У цьому відділі ведуть облік випущених в обіг та вилучених з обігу грошей у цілому по Україні і по кожному регіону зокрема, обліковують резервні фонди і контролюють їх пересилання між регіонами та Центральним сховищем, зафіксують дозволи на випуск готівки в обіг і простежують їх виконання. Аналізується й регулюється структура випущеної в обіг готівки, оскільки її облік запроваджений за номіналами.

Так, за станом на 01.07.1997 р. склад готівки в обігу за купюрами такий:

Банківські білети (гривні)		
Номінал	У % до загальної суми	У % до загальної кількості
1 грн.	4.7%	33.6%
2 грн.	6%	21.1%
5 грн.	12.7%	18%
10 грн.	19.8%	14%
20 грн.	27.9%	9.9%
50 грн.	18.3%	2.6%
100 грн.	10.6%	0.8%
Усього :	100%	100%

Розмінна монета

Номинал	У % до загальної суми	У % до загальної кількості
1 коп.	2.68%	26.39%
2 коп.	3.07%	15.12%
5 коп.	7.41%	14.62%
10 коп.	27.19%	26.82%
25 коп.	27.21%	10.74%
50 коп.	31.66%	6.25%
1 грн.	0.49%	0.05%
2 грн.	0.29%	0.01%
Усього :	100.0 %	100%

Отже, розмінних монет у обігу — 1.7% від загальної суми готівки. На душу населення в цілому по Україні припадає 18 шт. монет. Такої кількості мало для нормального обслуговування народного господарства. Регіональним управлінням Національного банку України необхідно змінити структуру готівки, яка випускається в обіг.

Нинішній порядок здійснення емісійних операцій діяв протягом десятиріч і виправдовував себе в умовах планового ведення народного господарства. Але за сучасних умов економічного розвитку країни слід надати більшої самостійності регіональним управлінням Національного банку стосовно випуску готівки в обіг. Це дасть можливість зменшити документооборот між регіональними управліннями і департаментом готівково-грошового обігу НБУ, прискорити процес обслуговування комерційних банків, заощадити час і кошти на здійснення емісійних операцій.

Процес перебудови емісійно-касової роботи в установах Національного банку України збігається в часі з реформуванням бухгалтерського обліку і звітності. Для обліку емі-

сійно-касових операцій у новому Плані рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України передбачаються такі балансові рахунки :

■ “Банкноти та монета у сховищах Національного банку” (для обліку готівки у сховищах регіональних управлінь НБУ);

■ “Банкноти та монета у касі банку”;

■ “Банкноти та монета у банкоматах”;

■ “Банкноти та монета, інкасована до перерахування”;

■ “Банкноти та монета у дорозі”;

■ “Грошові білети Національного банку України, випущені в обіг”;

■ “Монета Національного банку України, випущена в обіг”.

Ці рахунки будуть відкриті в кожному регіональному управлінні Національного банку. У Центральному сховищі НБУ також передбачені позабалансові рахунки :

■ “Резервні фонди гривні і монети у Центральному сховищі” (для обліку готівки в упаковці Банкнотно-монетного двору);

■ “Резервні фонди гривні і монети у дорозі”;

■ “Зношені банкноти і дефектна монета”;

■ “Знищені банкноти і монета”.

У Плані рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України передбачені такі рахунки :

■ “Банкноти та монета в касі банку”;

■ “Банкноти та монета в касі безбалансових установ банку”;

■ “Банкноти та монета в обмінних пунктах”;

■ “Банкноти та монета в банкоматах”;

■ “Банкноти та монета, інкасована до перерахування”;

■ “Банкноти та монета в дорозі”.

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку передбачають децентралізацію емісійних операцій, проведення бухгалтерських проводок щодо випуску готівки в обіг регіональними управліннями самостійно, безпосередньо на місцях. При такій системі бухгалтерського обліку емісійних операцій регіональні управління матимуть можливість аналізувати стан випуску готівки в обіг у своєму регіоні і, не очікуючи вказівок “згори”, своєчасно вживати необхідних заходів щодо його врегулювання. Так,

емісію готівки в регіоні можна буде обчислити за такою формулою: “Грошові білети НБУ, випущені до обігу” + “Монета НБУ, випущена до обігу” — “Банкноти та монета у сховищі Національного банку, в касах і банкоматах НБУ та комерційних банках, в дорозі, в касах безбалансових установ і обмінних пунктах та інкасовані до перерахування”.

Міжнародними стандартами бухобліку передбачена така система обліку емісійних операцій, за якої регіональні управління матимуть можливість аналізувати стан випуску готівки в обіг у своєму регіоні, вживати своєчасних заходів для його врегулювання

Треба сказати, що автоматизована підсистема обробки інформації “Емісійний день банку” буде докорінно змінена. Регіональні управління шоденно надсилатимуть до управління організації роботи з готівкою НБУ через згадану підсистему звіти про випуск готівки в обіг та вилучення з обігу, надходження її від Центрального сховища та від інших регіональних управлінь, відправку надлишків готівки до інших регіональних управлінь, а також зношених білетів і дефектної монети до Центрального сховища, звіти про знищені банкноти, залишки готівки в резервних фондах Центрального сховища та в сховищах регіональних управлінь на кінець дня. Дані надсилатимуться за індексами (придатні і зношені банкноти, придатні і дефектна розмінна монета, ювілейна монета) і за номіналами. За цими даними вестиметься шоденний аналіз стану забезпечення готівкою народного господарства всієї України та кожного її регіону зокрема. Отримані відомості будуть необхідними також для прийняття рішень стосовно виготовлення грошей за номіналами, підкріплення регіонів України готівкою чи вивезення надлишків та для контролю достовірності відображення емісійних операцій у балансі Національного банку України.

Якщо регіональні управління НБУ отримають більшу самостійність щодо випуску готівки в обіг, зменшиться потік документів між Нацбанком і областями, прискориться процес обслуговування комерційних банків, заощадиться час і кошти для емісійних операцій

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ

Прогресивні форми розрахунків

Які вони і як використовуються суб'єктами господарювання?

Удосконалення системи існуючих механізмів розрахунків між суб'єктами господарювання, запровадження нових форм — одне з найактуальніших завдань Національного банку України.

Видана торік НБУ Інструкція №7 про безготівкові розрахунки в господарському обороті України значною мірою відповідає вимогам сьогоденної економічної ситуації щодо регулювання відносин сторін при розрахункових операціях як суб'єктів господарювання, зокрема й банків, так і фізичних осіб. Цим документом передбачені різні форми документів для безготівкових розрахунків між фізичними та юридичними особами: платіжні доручення, платіжні вимоги-доручення, чеки, акредитиви, векселі, платіжні вимоги, інкасові доручення (розпорядження).

Однак, як засвідчує практика, суб'єкти господарювання віддають перевагу платіжним дорученням при розрахунках за платежами товарного і нетоварного характеру, а також за фактично відвантаженою продукцією (виконані роботи, надані послуги), при здійсненні попередньої оплати або завершенні розрахунків між підприємствами. Платіжні вимоги та інкасові доручення (розпорядження) застосовуються у випадках, передбачених чинним законодавством та нормативними актами Національного банку України. Зокрема, за допомогою інкасового доручення (розпорядження), поданого в установи банків державними адміністраціями, проводиться безспірне стягнення сум недоїмок за податками, податковим кредитом та іншими платежами до бюджету. В ході стабілізації економіки України кількість згаданих законодавчих актів повинна зменшуватися. В перспективі без згоди платника кошти стягуватимуться лише за рішеннями судів.

Установами банків проведено перевірку застосування суб'єктами господарювання різних форм розрахункових документів. Аналіз даних лише за один

місяць свідчить, що обсяг сплачених банками розрахункових документів — понад сім мільйонів. Це дорівнює 90% від загальної кількості опрацьованих СЕП документів, а розрахунки за ними становлять понад 24 млрд. грн. Найбільший обсяг сплачених розрахункових документів припадає на Київ та Київську область (20.54%), Дніпропетровську та Донецьку області (відповідно 8.57% і 6.42%) та Автономну Республіку Крим (17.50%).

Серед різних форм розрахункових документів, якими користуються банки, 95 відсотків — платіжні доручення. У період, який аналізувався, підприємства Рівненської, Черкаської, Дніпропетровської, Полтавської, Луганської, Кіровоградської, Запорізької, Івано-Франківської областей використовували при розрахунках тільки платіжні доручення (близько 99%). У деяких випадках така форма розрахунків не сприяла своєчасному здійсненню платежів підприємствами, і кошти вони часом витрачали не за цільовим призначенням, зростала дебіторська заборгованість. Слід відзначити, що при розрахунках у безготівковій формі за отримані товари, виконані роботи та надані послуги між юридичними, а також фізичними особами ще дуже рідко використовуються чеки. А саме їх застосування, зауважу, сприяє значному зменшенню потреби в готівці. У

Суб'єкти господарювання при розрахунках віддають перевагу платіжним дорученням. При цьому не завжди платіжні здійснюються вчасно, іноді кошти йдуть не за призначенням, зростає дебіторська заборгованість



Тетяна Чистякова,
провідний економіст управління платіжних систем та касового виконання Держбюджету Національного банку України.

У 1985 році закінчила фінансово-економічний факультет Київського інституту народного господарства. Працювала у фінансовому управлінні Мінводгоспу України. В НБУ — із липня 1996 року.

платіжному обороті більшості регіонів чеки становлять лише 0.1—1.5 відсотка. При значних залишках розрахункових чеків книжок на рахунку в банках вони практично не використовуються багатьма підприємствами Вінницької, Донецької, Київської, Полтавської, Рівненської, Херсонської, Черкаської, Чернівецької областей.

Є регіони, що набагато активніше порівняно з іншими працюють із чеками. Так, підприємства Закарпатської області використовують у загальній кількості розрахункових документів 4.4% чеків, Сумської — 3%, Львівської та Одеської — по 2.4%, Волинської — 2.3%.

Недостатньо уваги банки приділяли запровадженню розрахунків чеками для фізичних осіб Дніпропетровської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Луганської, Одеської, Рівненської, Херсонської, Хмельницької, Чернігівської областей, а також Автономної Республіки Крим. А втім, Інструкцією №7 передбачено, що фізичні особи можуть користуватися чеківними книжками або окремим чеком, якщо оформлення та видача цілої книжки недоцільні.

З метою зменшення використання при розрахунках готівки, прискорення надходжень коштів на рахунки підприємств та зниження взаємної заборгованості між ними обласним управлінням НБУ спільно з комерційними банками слід докладати певних зусиль щодо запровадження чеків для розрахунків фізичних та юридичних осіб (включаючи сферу торгівлі та послуг). Для цього

Чеки, акредитиви та векселі — найбільш прогресивні форми розрахунків. А чому в нас їм не віддають перевагу?

з відповідними пропозиціями слід звернутися в обласні держадміністрації, провести необхідну роз'яснювальну роботу серед клієнтів банків.

Іншою формою розрахунків, що недостатньо використовується у платіжному обороті України, є акредитив. Це така форма розрахунків, при якій банк-емітент за дорученням свого клієнта (заявника акредитива) зобов'язаний:

- виконати платіж третій особі (бенефіціару) за поставлені товари, виконані роботи та надані послуги;
- надати повноваження іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

Строк дії акредитива може подовжуватись, якщо з об'єктивних причин товар не встигли відвантажити вчасно.

Хоча це надійна форма розрахунків, яка

гарантує оплату за товари та послуги одночасно з їх отриманням, частка акредитивів у платіжному обсязі мізерна — 0,01 відсотка. При розрахунках у формі акредитива йдеться про зобов'язання банку сплатити продавцю товару чи послуг значену суму за умови своєчасного подання документів на підтвердження відправки товару або виконання послуг.

Не досить активно на сьогодні задіяний і вексель. Незначний відсоток розрахунків векселями між суб'єктами господарювання пояснюється недосконалістю чинного законодавства з питань вексельного обігу. Вексель — це боргове зобов'язання. Нині ж немає дієвого механізму стягнення заборгованості за векселями. Щоб змінити становище, необхідно внести зміни до чинного законодавства. У зв'язку з цим НБУ підготував і передав на розгляд Кабінету Міністрів України проект Закону "Про вексельний обіг в Україні". В умовах кризи платежів дедалі більшого значення набуває запровадження вексельного обігу в електроенергетиці. З початку року Національним диспетчерським центром електроенергетики України (НДЦ) емітовано векселів

на суму 800 млн.грн., з яких погашено 620 млн.грн. Це дало змогу підприємствам галузі частково розрахуватись із боргами, поповнити обігові кошти.

Надалі для запровадження різних форм розрахунків установи банків повинні на стадії укладення з клієнтами договорів на розрахунково-касове обслуговування передбачати в них найпрогресивніші форми розрахунків, а в процесі проведення операцій, пов'язаних із безготівковими розрахунками, здійснювати контроль за дотриманням умов даних угод. Обласним управлінням Національного банку України доцільно провести семінари з комерційними банками, а останнім — з клієнтами, розглянувши, як застосовуються на практиці положення Інструкції №7 про безготівкові розрахунки в господарському обороті України. Особливої уваги заслуговують при цьому розрахунки акредитивами, чеками та векселями. Укладаючи з клієнтами договори на розрахунково-касове обслуговування, банки обов'язково повинні передбачати в них і ці форми розрахунків.

ВІТАЄМО!

Блакитна троянда

Від кореспондента до редактора газети пройшла шлях Лідія Міхеєва перед тим, як Президент України Леонід Кучма вручив їй найвищу відзнаку працівників преси — "Заслужений журналіст України". Нагорода знайшла її, до речі, зовсім несподівано для неї самої, вже в Національному банку. Лідія Міхеєва із березня цього року — начальник відділу по зв'язках із засобами масової інформації Прес-служби НБУ.

Лідія любить свою професію — все життя їй служить. А якщо точніше, то член Спілки журналістів вона вже 22 роки. Працювала кореспондентом районної газети в Катеринопільському районі Черкаської області після закінчення факультету журналістики Київського державного університету імені Т.Шевченка, потім — у Христинівській районній газеті "Трибуна хлібороба", там же, на Черкащині.

Христинівській районці пощастило з редактором. Міхеєва першою в області відвожилася відмовитися від старих лінотипних машин, цинкових матриць, що є атрибутами високого друку, та впровадити комп'ютерний набір і верстку. Про газету, якій торік виповнилося немало — 65 років, заговорили в Україні як про новаторську. З усіх усюд

сюди почали приїжджати за досвідом. А фотоілюстрації, зроблені фотоапаратом "Квіт-Тейк", який одразу на комп'ютері видавав результат, дивували всіх — навіть маститих столичних майстрів. Тому й не випадково журналістський колектив "Трибуни хлібороба" переміг у творчому конкурсі на кращу газету в Україні.

Міхеєва цим пишається більше, ніж, скажімо, своїми двома преміями Спілки журналістів України "Золоте перо" за серію власних матеріалів. Її гордістю за газету можна порівняти хіба що з гордістю за власних дітей — співучу переможницю багатьох республіканських конкурсів та учасницю міжнародного конкурсу в Іспанії Аллу і сина Олега, який закінчив школу із золотою медаллю і нині відмінник Київського торговельно-економічного університету. Із такого вона покоління, для якого насамперед — робота.

Хоча в ній — стільки жіночої теплоти і принади. Вона віддзеркалюється не лише в її синіх гарних очах, але й в уподобаннях — таких рідкісних і незвичних. У Христинівці Лідія разом із чоловіком Петром Миколайовичем, який нині працює заступником голови правління банку "Україна", займалася виведенням троянд. У власному саду Міхеєвих



налічувалося понад 5 тисяч кущів 120 сортів троянд. З усього району приїжджали в Лідин сад по троянди, і вона завжди щедро, завжди найкращі з них зрізала і дарувала людям. Безліч кольорів (навіть чорну!) зуміла виростити Лідія. "Не було лише блакитної, — зітхає, — а така в світі уже виведена".

Блакитна троянда — як нездійснена мрія. Але ж не віриться, щоб у цієї жінки мрія не здійснилася. Адже в неї особлива аура — із запахом трояндового саду. А в тім саду так затишно й розкішно.. І в душі у Лідії стільки свіжих ідей, задумів, прагнень! Гадаємо, працюючи в Національному банку, вона все-таки виростить свою найкращу блакитну троянду.



Ярослав Колесник,
завідуючий кафедрою банківської справи
Київського інституту "Слов'янський університет".

Народився 1959 року. Закінчив Київський політехнічний інститут та Київський економічний університет. Працював у Київському виробничому об'єднанні ім.С.П.Корольова. Пізніше начальником валютного департаменту, заступником голови правління ВАБанку, головою правління ОЛбанку.

ТОЧКА ЗОРУ

Що чекає на банки завтра?

Становлення банківської системи України відбувається у специфічних історичних умовах, що склалися після розпаду СРСР. Майже повний розвал виробництва, нероздержавлення власності, відсутність законодавчої бази — все це у поєднанні з атавізмами соціалістичних методів господарювання надає унікального характеру процесам, що відбуваються в Україні. Впадають у вічі дві особливості. Перша полягає у тому, що банківська система формується не як природно-історичний процес, що випливає з потреб виробництва, а навпаки — створювана банківська система спонукає до реанімації економіки. Отже, первинність фінансового інституту декларується, що, здавалося б, суперечить природному перебігу подій. Друга особливість

— швидкість формування банківської системи. Якщо банківські інститути країн Заходу створювалися протягом століть, то Україні чекати ніколи, і вона має намір пройти цей шлях за лічені роки методом штучного "вживлення" фінансової інфраструктури у хворий державний організм. На перший погляд, важко повірити в успіх обраного курсу, але в Україні немає іншого варіанта. За таких темпів неминучі помилки, і тому надзвичайно важливо аналізувати досвід Росії, яка йде попереду, та інших постсоціалістичних держав, адже це дасть змогу значною мірою застрахуватися від прорахунків.

Звернемося до недавнього минулого. У період 1990—1995 рр. криза неплатежів і гіперінфляція практично задали виробниц-

тво — основне джерело покриття дефіциту бюджету. В пошуку коштів у 1994—1995 рр. НБУ змушений був збільшити облікову ставку (графік 1). Гроші стали дорожчими, а кредитування виробництва — проблемним. У результаті фінанси почали обертатися виключено у банківському та навколобанківському середовищі (численні трасти, страхові компанії тощо). Крах фінансових пірамід породив хвилю недовіри до недержавних фінансових установ. Перебуваючи у безвихідному становищі, Національний банк вдається до кількох грошових емісій, що спричиняють нові витки інфляції. Інфляційні втрати вкладників викликають недовіру і до державних фінансових інститутів. Країна потрапляє в замкнене коло, вихід із якого — відродження виробництва. Однак це нездійснено при нестабільній національній грошовій системі. Першочерговим завданням стала її стабілізація. Це завдання було розв'язане шляхом проведення послідовної монетарної політики НБУ, що дозволило до кінця 1995 р. приборкати інфляцію і тим самим підготувати передумови для грошової реформи. Тимчасове безладдя у державі, м'які вимоги НБУ до розміру статутних фондів і можливість одержати надприбуток стали благодатним підґрунтям для появи банків. Сумарний сплачений статутний фонд стрімко йшов угору (графік 2). Банки з'являлися, наче гриби після дощу, і вже на 1 січня 1996 р. їх було за реєстром 230 (із них діючих 189). Проте протягом останніх двох років крива зростання кількості банків досягла критичної точки, і вже намічаються тенденції її падіння (на даний момент за реєстром їх 229). Які ж причини ситуації, що склалася?

Основна функція банків у недавньому минулому полягала в первинному накопиченні капіталу і його обороті поза виробничою сферою. В умовах гіперінфляції при нестабільній грошовій одиниці доходність операцій могла досягати сотень відсотків річних. Висока доходність, що пропонувалася державою за ОВДП у першій половині 1996 р., ще більше вкоренила звичку до легкого прибутку. Однак, нехай і монетарне, зміншення гривні і приборкання інфляції різко знизило прибутки в усіх секторах. Це неминуче призвело у 1996 році до зниження доходності капіталу банків на 25%, а активів — більш як на 30% (графік 3). Якщо врахувати, що при цьому витратна частина неухильно зростає за рахунок подорож-

Графік 1. Облікова ставка НБУ

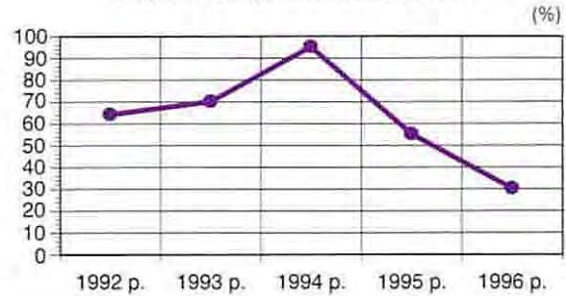


Чи вистоять малі банки? Вистоять. Якщо зрозуміють, що це можливо лише за рахунок злиття капіталів при об'єднанні в більшій фінансові структури

Графік 2. Сплачений статутний фонд



Графік 3. Доходність капіталу банків



чання орендної плати, дедалі більших затрат на встановлення найновіших телекомунікаційних систем і т.д., то неважко спрогнозувати, що для більшості, особливо малих, банків настануть важкі часи. Ситуація ускладнюється ще й підвищенням вимог НБУ щодо нарощування статутних фондів.

Нині в Україні всього 15 комерційних банків зі статутним фондом понад 10 млн.грн., решту можна вважати порівняно малими. Збільшення статутного фонду можливе за рахунок чистого прибутку, а оскільки останній зменшується, то легко передбачити, що висоті мали банків можуть лише за рахунок злиття капіталів при об'єднанні в більшій фінансовій структурі. Далекоглядні банкіри, звичайно, підуть цим шляхом, навіть якщо в результаті злиття капіталів їх частка в загальному статутному фонді суттєво зменшиться. Ті, хто не зможе побороти в собі амбіції, опиняться на узбіччі. Це стосується насамперед приблизно сімдесяти банків, статутні фонди яких не досягли 2 млн.грн. Ситуація, що склалася, якоюсь мірою закономірна, злиття капіталів відбувалося в усіх країнах з ринковою економікою, але треба визнати, що в прискоренні цього процесу в Україні значна роль належить НБУ. Суворе виконання зобов'язань щодо погашення високодохідних облігацій збільшувало внутрішній борг. Стимування зростання внутрішньої заборгованості можливе через зниження облікової ставки, яка послідовними зусиллями НБУ вже доведена до 18%. При цьому паралельно досягаються ще дві важливі для держави мети. З одного боку, створюються сприятливі умови для кредитування виробництва (за такої ціни грошей вже можна говорити про поверненість середньострокових і довгострокових кредитів). З другого боку, не маючи змоги вигідніше вкласти кошти, комерційні банки змушені будуть вкладати їх у виробництво. Великі промислові програми потребують всеосяжних довгострокових інвестицій, що можливо за наявності великих інвестиційних банків. На мою думку, на таку функцію нині в Україні поки що претендує тільки Приватбанк. Тому зрозумілі рішення НБУ відносно збільшення статутних фондів. До речі, сьогодні вже простежуються тенденції щодо укрупнення банків та створення промислово-фінансових груп.

Подальший розвиток банківської системи

неможливий без вирішення проблем, що виникли як усередині самого банківського середовища, так і на загальнодержавному рівні. Наприклад, проблема кадрів. Справді, кадри вирішують усе. І якщо рік чи два тому одержання прибутку за наявних обігових коштів не потребувало якогось інтелектуального потенціалу, а "мистецтвом" роботи в банку вважалося акуратне ведення документації, то нині ситуація змінюється. Одержати прибутку незабаром буде неможливо без сучасних методів технічного та фундаментального аналізу ринків. Стратегія управління банківськими ресурсами ускладнюється, і якщо раніше вона визначалася, як правило, одноосібним рішенням головного засновника, то тепер повинна спиратися на результати досліджень аналітиків. На жаль, поки що в основі кадрової політики банків лежить протекція не завжди в кращому розумінні цього слова. Ця обставина ускладнює роботу менеджерів і позначається на результатах діяльності банків. Особливо непокоїть низький рівень підготовки дипломованих спеціалістів. Сучасна практика експрес-навчання, яка часто зводиться до "роздавання" або "продажу" дипломів, звичайно, вирішить проблему кількості спеціалістів, але якість бажає бути кращою, і це м'яко сказано. Отут уже справді ліпше менше, та краще. Знецінення диплома про вищу освіту позначається не тільки на установі, яка прийняла горе-спеціаліста, але й б'є по престижу системи навчання в країні, до речі, в минулому — однієї з кращих у світі. Роблячи ставку на розвиток виробництва, не можна не враховувати, що за останні 5—7 років відбулося вимивання фахівців із виробничої сфери. Нагальною стає потреба у висококласних менеджерах.

У Фонду держмайна, на думку автора, з'являється нова цікава перспектива: розробка та впровадження механізму передачі в управління комерційним банкам пакетів акцій, що належать державі

Банк завтрашнього дня — це банк, який взаємодіє з підприємствами. Може, й дивно, але сьогодні банки більше готові до такої взаємодії, ніж самі підприємства. Відсутність системи застав є гальмом у кредитуванні підприємств, великою мірою це спричинюється недосконалістю чинного законодавства. Адже, наприклад, багато хто міг би використати як заставу акції або облігації. Якщо навіть у статутному фонді підприємств є вагомий частка державної власності, то чому б не розробити норматив, який дозволяв би Фонду держмайна реалізувати таке забезпечення? Нині часто доводиться чути, що із завершенням приватизації функції Фонду держмайна будуть вичерпані. Але ж, на мою думку, його розформування — це принаймні марнотратство, тим більше, що є ряд невирішених проблем, до розв'язання яких, мабуть, найближче стоять спеціалісти цього інституту. Адже держава залишила за собою вагомий частку у власності більшості великих підприємств, ефективне управління якими в цілому — непосильне завдання навіть для такого велетня, яким був партійний апарат у минулому. Істотна частина державної власності може бути передана в управління комерційним банкам. Отже, чому б Фонду держмайна не доручити розробку та впровадження механізму передачі в управління комерційним банкам пакетів акцій, що належать державі, причому майбутні контрольні функції знову ж можна покласти на нього. На цьому полі діяльності є місце як для наукових досліджень, так і для завдань практичної економіки. Словом, у Фонду держмайна є майбутнє, просто змінюються орієнтири.

Процеси перерозподілу власності неминуче супроводжуються виникненням усіляких спорів із приводу прав власності, а, на жаль, недосконале законодавство і низький рівень арбітражної практики в Україні ще більше їх загострюють.

Хочеться вірити, що правити в Україні буде його величність Закон. Лише загальна рівність перед Законом дасть змогу повернути втрачену довіру до держави і, зокрема, до фінансових інститутів. Тільки тоді знайдуть своє місце на банківських рахунках приблизно 9—10 мільярдів доларів США, які нині знаходяться на руках.

Валентин Берегуля,
начальник Миколаївського обслуговування
Національного банку України.



Народився 1959 року. Закінчив Одеський інститут народнього господарства. Працював керуючим відділенням Держбанку СРСР в м.Очакові, начальником Миколаївського обслуговування Держбанку СРСР. Із 1991 року очолює обслуговування НБУ. Академік Академії суднобудування України.

ПОВЕРТАЮЧИСЬ ДО НАДРУКОВАНОГО

Усім банківським установам — рівні умови

Ніхто не заперечує аксіоми, що обласні управління Національного банку України є провідниками його політики на місцях, а не навпаки. Така мета кожного структурного підрозділу центрального банку будь-якої унітарної держави.

Але інколи доводиться констатувати, що тактика виконання стратегічних завдань НБУ в регіонах різна. Як виняток це стосується проблем формування оптимальної банківської системи. На нашу думку, часом даний процес зі сфери об'єктивних економічних законів переноситься у сферу суб'єктивних підходів. У цьому зв'язку ми не можемо погодитися з висловлюванням начальника Харківського обслуговування НБУ Миколи Перешибкіна, а також інших наших колег, котрі його підтримують, відносно недоцільності відкриття нових філій тих банків, які знаходяться в інших регіонах, начебто тому, що вони акумулюють кредитні ресурси і направляють їх за межі області. (Вісник НБУ, 5/97, с.24—25).

А не погоджуємося ми з кількох причин. По-перше, безпідставна відмова обслуговування НБУ у відкритті філії банку, головний офіс якого знаходиться за межами регіону, суперечить чинному законодавству України, згідно з яким суб'єктам господарської діяльності, в тому числі і банкам, не забороняється мати філії у будь-якому населеному пункті. По-друге, така тактика зміцнює монополізм банків, розташованих у регіоні, як щодо обслуговування клієнтів, так і щодо торгівлі кредитними ресурсами. А монополія процвітає саме тому, що в багатьох райцентрах є лише по одній філії АКБ "Україна" та ще філії Ошадбанку, які нині не в змозі у повному обсязі задовольнити потреб регіонів. По-третє, якщо й нададі керівники підрозділів НБУ обстоюватимуть таку позицію, як Ми-

кола Перешибкін, то гальмуватиметься переливання капіталів із регіону в регіон, а це може негативно впливати на економіку не тільки регіону, а й держави в цілому.

Така постановка питання "не пускати", нехай і не дуже виразно, нагадує вчорашній день, коли кредитні ресурси розподілялися командно-адміністративним методом лише всередині регіону. Однак, на мою думку, за наявності в регіоні надійних, реальних, тобто таких, що забезпечуються поверненням, кредитних проектів ресурси самі надходять із інших регіонів. Це твердження базується на досвіді Миколаївського обласного управління. Зверніть увагу: з 01.01.1996 року в регіоні залишилися тільки філії банків, розташованих у Києві, Дніпропетровську, Одесі та інших містах. Усього в області 85 філій, які представляють 5 міст України.

Систематично аналізуючи переливання кредитних ресурсів, ми дійшли висновку, що окремі філії направляли свої кредити за межі області, а решта, навпаки, одержувала їх із інших областей. У цілому за 1996 рік філії банків, розташовані на Миколаївщині, одержали з інших областей на 15 млн. грн. кредитних ресурсів більше, ніж відправили, а за п'ять місяців поточного року відправили на

Для іногородніх філій банків на Миколаївщині — шлях відкритий. Аналізуючи переливання кредитних ресурсів, ми дійшли висновку: окремі філії активно направляють їх за межі області, решта, навпаки, одержує кредити із інших областей

20 млн. грн. більше, ніж одержали. І це об'єктивний процес. При цьому кредитні вкладення філії області на 01.01.1997 порівняно із 01.01.1996 року зросли на 8%, а на 01.05.1997 порівняно з 01.01.1997 року — майже на 20%. Водночас обсяги вкладень у державні цінні папери на 01.01.1997 відповідно зросли майже вдвоє, а на 01.06.1997 року — майже на 5%. І нехай нас не цілком задовольняють темпи зростання вкладень у цінні папери філії банків області, гадаємо, що, проводячи відповідну роз'яснювальну роботу, а в окремих випадках, зізнаюся, застосовуючи тиск через головні банки, управління НБУ зможе добитися поліпшення якості як їхнього кредитного портфеля, так і в цілому всіх активів.

Повертаючись до проблеми використання ресурсів для потреб регіону, треба відзначити, що філії комерційних банків Миколаївської області завжди знаходили їх для кредитування життєво важливих програм. Є приклади, і непоодинокі. В 1996 році філія АППБ "Аваль" за два місяці вишуквала понад 1.5 млн. грн. для кредитування регіональної програми "Хліб України". Кредит погашено. Населення — з хлібом, філія банку — з чималим прибутком. Ще один приклад. Філія Державного експортно-імпортного банку вишуквала 1.0 млн. грн. для видачі середньотривалого кредиту на будівництво житла, що, зрозуміло, дуже важливо для будь-якого регіону.

Безперечно, прашувати з іногородніми філіями банків, коли вони підпорядковані іншим регіонам щодо питань ліквідності, якості активів тощо, та ще при централізованому веденні розрахунків із єдиного коррахунка головного банку, набагато складніше, ніж із банками, які мають коррахунки в тому чи іншому управлінні НБУ. Можливо, саме цей факт спричинює небажання мати в області філії банків, розташованих у інших регіонах. Розумію, часто-густо при створенні іногородніх філій керівництво обслуговування НБУ перш за все думає про те, що буде з ліквідністю нової установи банку, з її адаптацією, а інколи і про те, як захистити себе від не зовсім компетентного впливу з боку управлінських та контролюючих органів. Але і в цьому випадку глибоко переконаний: якщо комерційні банки дотримуватимуться нормативів ліквідності, проблема формування пасивів і активів — лише їхня власна справа. До речі, не хотілося, щоб наша позиція щодо створення іногородніх філій ставила під сумнів безумовне виконання комерційними банками всіх вимог НБУ.

І останнє. В Миколаївському управлінні НБУ впевнені, що розвиток, зміцнення та розширення банківської системи можливе лише за однієї умови: всі установи центрального і комерційних банків повинні дивитися в одному напрямі, а не стежити один за одним.



Володимир Мартиненко,
кандидат економічних наук,
доцент, завідувачий науково-
методичним центром Інститу-
ту банкірів банку "Україна".



Лідія Порічка,
кандидат економічних наук,
директор Інституту банкірів
банку "Україна".



Закінчив економічний факультет Київського державного університету ім. Т.Шевченка. Із 1978 по 1993 рік — на викладацькій роботі. Протягом останніх років працював завідувачим фінансово-економічним відділом Центру досліджень проблем підприємництва і менеджменту Національної академії наук України. Із січня 1997 року — в Інституті банкірів банку "Україна".

Закінчила Київський технологічний інститут легкої промисловості за спеціальністю інженер-економіст. У галузі освіти працює з 1979 року. Автор низки наукових праць із проблем стратегічного планування і маркетингу. В агропромисловому акціонерному комерційному банку "Україна" — з 1989 року. Інститут банкірів банку "Україна" очолила в 1993 році.

ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Інвестиційний процес в Україні: реалії та перспективи

Глобальні соціально-економічні перетворення в Україні, перехід її економіки до ринкових умов господарювання спричинили багато нових проблем. Зокрема, високі вимоги щодо взаємодії різних суб'єктів господарювання, які висуває час, нерідко вступають у суперечність із виробничими відносинами, що характерні для раннього етапу становлення капіталізму як способу виробництва, що, правда, з новими його проявами:

- низьким рівнем відповідальності законодавчо-виконавчих органів, політичних партій, підприємницьких структур;

- неекономічною конкуренцією, з елементами корупції державних чиновників;

- конкурентною боротьбою між підприємствами, яка у багатьох випадках відбувається в досить агресивній формі;

- відсутністю у відповідальних державних службовців достатніх знань і практичного досвіду роботи у нових ринкових умовах;

- браком досвіду у більшості керівників державних та приватних підприємств щодо господарювання в ринкових умовах;

- значним політичним розшаруванням українського суспільства (в Україні понад 40 політичних партій);

- професійною роз'єднаністю виробників (в Україні понад 20 спілок підприємців);

- недосвідченістю ведення господарства у ринкових умовах з боку майже всього населення України.

Усі ці фактори характерні для першого етапу трансформації українського суспільства в ринкову систему господарювання, коли відбувалося початкове інвестування ринкових перетво-

рень за рахунок коштів громадян. Цей етап фактично не контролювався законодавчою і виконавчою владою України, проходив, як кажуть, самопливом, і через безвідповідальність і некомпетентність багатьох учасників інвестиційного процесу він невдовзі припинився, спричинивши такі негативні наслідки:

- банкрутство більшості трастів та інших підприємницьких структур;

- втрату довіри населення до органів влади та ринкових перетворень;

- падіння престижу України на міжнародній арені.

Перший урок інвестування засвідчив, що головне в цьому процесі — не наявність джерел фінансування, а раціональне використання інвестицій, повернення коштів юридичним та фізичним особам. Такий важливий висновок був підтвердже-

Реальний досвід соціально-економічних перетворень в Україні свідчить: не так важливо мати джерела інвестування, як уміти розумно скористатися одержаними інвестиціями

ний і практикою кредитування ринкових перетворень комерційними банками України: навіть незважаючи на те, що основна мета акумуляції коштів різних суб'єктів господарювання — це реалізація реальних інвестиційних проектів, основною проблемою залишається повернення кредитів.

Аналіз взаємовідносин за схемою "клієнт—банк" підтвердив, що не всі клієнти і не всі банки розуміють причини негараздів, пов'язаних із невдалими спробами інвестування. Залучення власних та іноземних інвестицій у економіку України потребує перш за все створення сприятливого інвестиційного клімату, який передбачає:

- удосконалення законодавства, що регулює інвестиційну діяльність;
- забезпечення організаційних умов процесу інвестування;
- створення механізмів страхування інвестиційних проектів від некомерційних ризиків;
- утворення мережі національних інвестиційних банків;
- запровадження в Україні єдиних норм і стандартів (які діють у країнах Європейського союзу) з метою забезпечення відповідних умов діяльності спільних підприємств;
- створення ефективної інвестиційної інфраструктури;
- розвиток високоефективних комп'ютерно-інформаційних мереж тощо.

Аналіз процесу інвестування в Україні засвідчив, що відсутність достатніх інвестиційних коштів для відродження вітчизняного виробництва є наслідком практичної діяльності всіх суб'єктів господарювання, а не причиною, яка стоїть на заваді проведення економічних реформ в Україні.

Стратегію і тактику формування інвестиційного клімату в Україні чітко визначено у Річному посланні Президента Л.Кучми Верховній Раді України. Вони передбачають:

- зниження інфляції і, відповідно, облікової ставки НБУ;

- зменшення податкового тиску на товаровиробника;

- впровадження нової системи амортизації, що дало б змогу вже в 1997 році подвоїти обсяг амортизаційних відрахувань і на цій базі збільшити інвестиційні ресурси;

- проведення емісії середньо- та довгострокових цільових державних цінних паперів, розвиток ринку муніципальних цінних паперів;

- забезпечення розвитку консорціумного кредитування, затвердження індивідуальних нормативів ліквідності для банків, які займаються інвестиційним кредитуванням;

- підвищення рівня капіталізації фінансових посередників, встановлення для них відповідних стандартів і нормативів ліквідності;

- забезпечення диференціації податкових пільг за критеріями галузевого інвестування, за строками та обсягами іноземних інвестицій, ступенем використання товарів та послуг вітчизняного виробництва;

- утворення мережі лізингових компаній у формі акціонерних товариств відкритого типу.

Інвестиції у формі надання кредитів як за внутрішніми, так і за зовнішніми кредитними лініями мають ризиковий характер. Іноземні інвестори здебільшого вимагають під кредити гарантію Національного банку України. Для них не має ніякого значення застава під кредити. Звичайно, такий підхід зводить до нуля можливість інвестування через надання кредитів. До того ж, іноземні інвестори, як правило, висувають обов'язковою умову вкладення в інвестиційний проект 30% власних коштів підприємства, яких українські підприємці не мають. Близько 80% наших фірм не здатні обслуговувати іноземні кредитні лінії. Через це лише у першому півріччі 1997 року з державного бюджету доведеться виплатити 1,22 млрд. грн., а за 1997 рік у цілому — 3 млрд. грн.

Більші можливості інвестування відкриваються через організацію спільних підприємств (СП). Рівень ризику цієї форми інвестування значно нижчий, тому що інвестор може безпосередньо контролювати процес реалізації інвестицій, вчасно приймати ефективні рішення, брати участь в управлінні підприємством, реалізовувати продукцію тощо. Ця форма інвестування поступово розвивається в Україні, хоча для успішнішого розвитку спільного підприємства необхідно вдосконалювати національне законодавство. Для українських виробників утворення СП є одним із

цікавих напрямів розвитку та реконструкції виробництва, зміцнення свого фінансового становища, вивчення досвіду високорозвинених країн Європи.

Великі можливості щодо залучення іноземних інвестицій відкриває лізингова діяльність. Лізинг у поєднанні зі спільним підприємством особливо перспективний у галузі переробної промисловості України. Нині у США, Японії, Великобританії, Франції, Німеччині близько 30% інвестицій у нові технології та обладнання вкладаються у формі лізингу. Його широко застосовують з огляду на значно нижчу ризиковість порівняно з кредитним інвестуванням, що зумовлюється правом володіння майном у

Різні форми інвестицій мають і різні потенційні можливості. В умовах України перспективними є інвестиції у формі лізингу; надходжень від іноземних співзасновників спільних підприємств; доходу від продажу акцій українських підприємств іноземним покупцям та деякі інші

процесі лізингових операцій.

Лізинг:

- сприяє зменшенню дефіциту ринку капіталу;

- впливає на зниження собівартості виробництва у період технічного переоснащення підприємств;

- є фактором, що характеризує конкурентну боротьбу, яка постійно загострюється між виробниками промислової продукції і набуває нових форм та масштабів на сучасному етапі*.

Значні потенційні можливості для залучення іноземних інвестицій відкриває також продаж акцій українських підприємств іноземним покупцям. Для цього в Україні необхідно розвивати ринок цінних паперів.

Нормальний інвестиційний клімат не буде створений доти, доки не буде вирішена проблема платежів. Вона уже багато разів аналізувалася на різних рівнях, але поки що кардинальних змін не відбулося. Однією з

* Детальніше про особливості лізингових операцій читайте у добрій матеріалів "Україна опановує лізинг" // Вісник НБУ, 1997. — №2.

причин такого становища є поверховий аналіз причинно-наслідкових взаємозв'язків, що не дає змоги побачити цю проблему в контексті трансформації економіки України у ринкову систему господарювання. Саме через це основними причинами зупинення багатьох підприємств різних галузей національного господарства вважають неплатежі, дефіцит енергоресурсів.

Основною причиною масових неплатежів є застосування адміністративно-командних методів за ринкової системи господарювання, їх неефективність, непристосованість до динамічних змін, а також непослідовність у проведенні економічних реформ, зокрема відповідної реформи товарно-грошових відносин. Як наслідок — дефіцит грошового капіталу, який закономірно виникає в умовах ринку на певних стадіях обороту капіталу. В принципі його можна ефективно ліквідувати відповідними інструментами ринку, наприклад, векселями. Проте цього не було зроблено належним чином. Але це лише одна з причин неплатежів підприємств. Інша — неефективна система управління на рівні підприємств. Вона практично дісталася нам у спадок від командно-адміністративної системи господарювання. В умовах такої системи господарювання, коли продукція низької якості виробляється з великими затратами, будь-які інвестиційні ресурси виявлятимуться недостатніми, щоб кардинально змінити ситуацію. Надання кредитів підприємствам зі старою системою управління в умовах ринку призводить до важких фінансових наслідків. Це сьогодні і спостерігаємо в Україні.

Для створення належного інвестиційного клімату, на нашу думку, слід використовувати всі інструменти ринку, що достовірно визначають економічну ефективність діяльності того чи іншого підприємства, тієї чи іншої ринкової структури. Серед них — визнання банкрутства, конкурси інвестиційних проектів тощо.

Для кардинальних змін у проведенні економічних реформ необхідне дійове втручання держави не тільки в інвестиційний процес, а й у процес розробки стратегії і тактики реструктуризації промисловості та сільськогосподарства. Аналіз вкладень у сільське господарство показав, що в Україні немає цілісної стратегії і тактики стосовно реформ аграрного сектора. Отже, реформування сільськогосподарського виробництва відбувається дуже повільно. Часто креди-

ти надаються для закупівлі комбайнів і тракторів, а не для придбання передових технологій для виробництва сільськогосподарської техніки, щоб на цій основі проводити реструктуризацію сільськогосподарського машинобудування України.

Важливу роль у створенні привабливого інвестиційного клімату в Україні міг би відіграти Національний банк, беручи участь у інвестуванні конкретних інвестиційних проектів

Стратегія і тактика щодо реструктуризації сільськогосподарського виробництва повинні передбачати:

- розробку конкретних моделей руху виробничих і товарних потоків у кожному сільськогосподарському регіоні України;

- визначення та конкретизацію дефіциту грошового забезпечення на кожному етапі виробництва та руху товарних потоків;

- розробку конкретних фінансових інструментів з метою усунення дефіциту грошового забезпечення при проведенні реструктуризації.

У реалізації цього завдання активну роль можуть і повинні відігравати державні адміністрації областей. Вони мали б стати координаторами у справі розробки ринкових моделей руху виробничих та товарних потоків, розв'язання проблем, які виникають у процесі реструктуризації сільськогосподарського виробництва. Особливо важливо створити такі економічні та організаційні умови, які стимулюватимуть вітчизняних та зарубіжних інвесторів. А для цього необхідно забезпечити економічні, правові, організаційні та інші гарантії. Однією з таких гарантій, що активізує цей процес, сприяє залученню вітчизняних банків, інвестиційних фондів, фінансово-промислових груп, комерційних структур, громадян України до кредитування ринкових перетворень, може бути участь Національного банку в інвестуванні конкретних проектів. Так, частка НБУ в інвестуванні кожного конкретного проекту може становити, скажімо, 20—30%, частка іноземного інвестора — 50—60%, комерційних банків — 10—30%. Такий підхід підвищить довіру до інвестиційного процесу з боку різних

внутрішніх та зовнішніх суб'єктів, розподілить фінансові ризики інвестиційних проектів, залучить вітчизняних й іноземних інвесторів, громадян України до участі у реформуванні сільськогосподарства держави.

Київський Інститут банкірів банку "Україна", враховуючи необхідність розвитку інфраструктури інвестиційного процесу, організував науково-методичний центр, який, окрім того, що займається науково-методичним забезпеченням діяльності банку "Україна", надає клієнтам консультативно-аналітичні послуги при розробці бізнес-планів, проводить експертизу інвестиційних проектів, займається пошуком іноземних інвесторів для конкретних інвестиційних проектів, надає комплекс послуг з метою організації спільних підприємств, проводить семінари з проблем інвестування тощо. Практичний досвід, якого набув Інститут банкірів банку "Україна", надаючи аналітично-консультативні послуги підприємствам різних форм власності, дає змогу зробити певні висновки щодо характеру проблем, які виникають у процесі взаємодії між клієнтами і банком. Ось найтипівіші з них:

- незнання більшістю клієнтів вимог до бізнес-планів, які необхідно подавати внутрішнім чи зовнішнім інвесторам, коли розглядаються заявки про виділення кредитів;

- незнання вимог до механізму реалізації інвестиційного проекту (формування команди, розробка графіків, правове забезпечення тощо);

- відсутність надійних і повних джерел інформації про конкретні потреби в інвестуванні у регіонах країни;

- відсутність регіональних інвестиційних програм тощо.

Отже, щоб активізувати цей процес в Україні, потрібно на рівні держави розробити інвестиційну програму, створити однакові умови як для внутрішніх, так і для зовнішніх інвесторів. Слід наголосити на тому, що у розробці цієї програми активну участь мають брати державні адміністрації областей, які в свою чергу повинні були б подбати про максимальне залучення ресурсів регіону до процесу інвестування.

Інститут банкірів банку "Україна" розпочав розробку регіональної інвестиційної моделі реструктуризації сільськогосподарського виробництва і закликає комерційні банки, підприємств різних форм власності, внутрішніх і зовнішніх інвесторів до активної співпраці.

ПОРАДИ ПРАКТИКАМ

Акредитиви та валютний контроль: як запобігти непорозумінням?



Сергій Поліщук,
економіст Центру міждержавних розрахунків НБУ.

Україна бере активну участь у міжнародній торгівлі, тому першочергового значення для вітчизняних банків набуває організація швидких та надійних міжнародних розрахунків. Підприємства зацікавлені в тому, аби своєчасно та в повному обсязі отримувати валютну виручку, яка надходить від експортної діяльності, а також у контролі за оплатою імпортих поставок. А банки прагнуть надавати своїм клієнтам увесь спектр розрахунково-касових послуг на найвищому рівні. Останнім часом з'явилося чимало нормативних актів стосовно регулювання сфери зовнішньоекономічних розрахунків. Здебільшого у них йдеться про питання валютного контролю. Банки та юридичні особи, які займаються обслуговуванням зовнішньоторговельного обороту, обов'язково повинні знати вимоги, що висуваються законодавчими і нормативними актами Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, НБУ, Державної податкової адміністрації, інших державних органів щодо здійснення міжнародних розрахунків. Невиконання цих вимог може призвести до накладення штрафів та застосування інших санкцій.

З усіх форм міжнародних розрахунків (авансові платежі, відкритий рахунок, акредитиви та інкасо), безумовно, найбільш надійними та безпечними для вітчизняного підприємства є акредитиви. Скориставшись ними, можна при експортуванні з України швидко та сповна отримувати кошти, а при імпорті — надійно контролювати виконання партнером умов контракту, а також забезпечувати перерахування сум заборгованості, як це роблять провідні банки світу.

Останнім часом різко зріс інтерес суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до акредитивної форми розрахунків. Стимулював його Національний банк України, видавши ряд нормативних актів щодо посилення контролю за тим, як підприємства здійснюють свої операції на зовнішніх ринках.

Найвагоміший із цих документів — Порядок здійснення контролю за надходженням то-

вару за імпортиними контрактами, введений у дію постановою Правління НБУ № 254 від 02.10.1996 р. Відповідно до цього порядку у разі передоплати в будь-якій формі на користь нерезидента за контрактом на імпорт уповноважений банк був зобов'язаний зареєструвати цей контракт та укласти угоду про надання гарантії виконання його умов. Іншими словами, банкірів примусили брати на себе ризик невиконання умов контракту, а клієнтів — шукати інших форм розрахунків.

Хоча цей порядок у своєму первісному вигляді проіснував лише три місяці (відмінений у частині надання гарантії Постановою Правління НБУ №2 від 10.01.1997 р. "Про внесення змін до Порядку здійснення контролю за надходженням товару за імпортиними контрактами"), він певною мірою сприяв розширенню масштабів застосування акредитивів. Але одночасно постало питання щодо врегульованості таких операцій у валютному законодавстві, а також виникла потреба з'ясувати, чи відповідають вітчизняні норми загальновизнаної світової банківської практики.

Особливість української банківської практики полягає в тому, що відповідно до Указу Президента України №566/94 від 04.10.1994 р. "Про заходи щодо впорядкування розрахунків за договорами, що укладають суб'єкти підприємницької діяльності України", розрахунки за зовнішньоекономічними договорами, предметом яких є товари (роботи, послуги), суб'єкти підприємницької діяльності України всіх форм власності здійснюють згідно з Уніфікованими правилами та звичаями для документарних акредитивів Міжнародної торгової палати (UCP — Uniform Customs and Practice for Documentary Credits) у їх останній редакції. Це означає, що в усіх зовнішньоекономічних контрактах, де передбачено розрахунки акредитивами, має бути посилання на вказані Уніфіковані правила, а в тексті будь-якого акредитива, де однією зі сторін є український резидент, необхідно зазначити про його підпорядкування цим правилам (із 05.11.1994 р.

правила в редакції 1993 р., публікація МТП № 500). Отже, рекомендаційний акт Міжнародної торгової палати в Україні є невід'ємним елементом національного права. Відповідно до зазначеного вище указу Президента контракти резидентів можуть бути в установленому порядку визнані недійсними, якщо вони не відповідають викладеним у ньому вимогам. Проте тут виникає одна складність. Справа в тому, що ряд країн (наприклад, Китай) не визнав УСР, незважаючи на їх поширеність у світі. Банки цих держав відмовляються приймати посилання на публікації МТП (часто на вимогу центрального банку). Ведучи розрахунки з такими країнами, можна включати текст Уніфікованих правил до самого акредитива (до такого методу вдаються деякі китайські банки).

Політика уряду, Національного банку України спрямована на посилення контролю за зовнішньоторговельними операціями підприємств. Законом України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті", введеним у дію постановою Верховної Ради № 187/94-ВР від 23.09.1994 р., передбачено 90-денний термін надходження на валютні рахунки виручки резидентів у іноземній валюті за продукцію, що експортується, або надходження продукції, що імпортується на умовах відстрочки поставок. Спробуємо розібратися в тому, з якого моменту треба починати відлік зазначеного терміну при розрахунках акредитивами.

У первісному варіанті цього закону передбачалося: продукція, що імпортується, має

Банки деяких держав не визнають Уніфікованих правил та звичаїв для документарних акредитивів Міжнародної торгової палати. Ведучи розрахунки з ними, текст вказаних правил можна включати до самого акредитива

надійти протягом 90 календарних днів після авансового платежу. В редакції від 16.06.1994 р. Інструкції № 139 про порядок здійснення розрахунків у іноземній валюті за експортно-імпорнтними операціями на умовах відстрочки платежів чи поставок моментом відкриття акредитива (здійснення авансового платежу) на користь нерезидента вважався момент списання (резервування) коштів із рахунка резидента. Отже, початком відрахування терміну вибрано день дебетування рахунка клієнта. Наступного року листом НБУ №19011/649 від 24.02.1995 р. цей документ було дещо змінено, зокрема, знято пункт, де йдеться про акредитив. Це викликало численні запитання, наприклад, чи стосуються акредитивної форми вимоги Закону "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті"? Листом № 19011/1187 від 12.07.1995 р. НБУ роз'яснив: "Обмеження щодо терміну поставки продукції, що імпортується, протягом 90 днів, а також штрафні санкції у разі перевищення цього терміну не застосовуються до акредитивної форми розрахунків...". Тобто дія статті 2 Закону "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті" не поширювалася на ці операції.

Таким чином, за експортними контрактами банки мали фіксувати дати як митного оформлення вантажів, так і зарахування клієнту коштів з акредитива, відкритого на його користь. За імпорнтними операціями, де передбачалися розрахунки акредитивами, контроль, що стосувався термінів, із банків фактично було знято.

Однак ситуація докорінно змінилася з прийняттям Закону України "Про внесення змін та доповнень до Закону України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті" № 184/96-ВР від 07.05.1996 р., де чітко визначено початок відрахування 90-денного терміну за імпортом — це момент здійснення уповноваженим банком платежу на користь нерезидента. Відповідно листом № 13-112/836 від 04.06.1996 р. НБУ відмінив дію роз'яснення щодо імпорнтних акредитивів.

На сьогодні при розрахунках за документарними акредитивами за імпортом відлік контрольного терміну ведеться:

■ **за непокритими акредитивами:**

— без рамбурсу на банк-кореспондент: у день списання коштів із кореспондентського рахунка уповноваженого банку за його дорученням на користь нерезидента;

— з рамбурсом: із дати валютування вимоги (claim) банку, який платить за акредитивом (відповідно із дня дебетування рахунка НОСТРО уповноваженого банку);

■ **за покритими акредитивами:**

— з використанням гарантійних рахунків (застави): із дня списання коштів із рахунка застави (покриття).

Іноземні банки, особливо першої категорії надійності, відкривають українським кореспондентам рахунки застави, де ведеться облік використання сум за акредитивами. Для багатьох вітчизняних банків така процедура є необхідною, щоб отримати підтвердження бан-

ку-кореспондента за акредитивом. Рахунки застави виконують дві функції:

1. *Гарантія виконання зобов'язань.*

2. *Захист від вилучень (за умови укладення договору застави).*

Справа в тому, що законодавство ряду країн (зокрема, Німеччини) допускає за певних обставин можливість вилучення коштів із рахунка застави третіми особами (наприклад, за рішенням суду щодо погашення заборгованості за зобов'язаннями). В разі укладення договору застави рахунків покриття (Pledge Agreement) доступ до залишків на рахунках матиме тільки їх власник (український банк) та банк-кореспондент.

Залежно від інтенсивності операцій виписки за рахунками застави можуть надсилатися один раз на квартал, місяць тощо. Проблема дотримання встановлених термінів виникає в разі неоподержання або нерегулярного надходження виписок. У таких випадках уповноваженим банкам можна порекомендувати орієнтуватися на дату списання коштів на рахунок застави. При перерахуванні покриття в банк, який не є кореспондентом, доцільно починати відлік із дати перерахування.

Іноземні банки відкривають українським банкам-кореспондентам рахунки застави, які виконують дві функції: гарантують виконання зобов'язань та захищають від вилучень (за умови укладення договору застави)

У разі перевищення термінів резидент має отримати індивідуальний дозвіл НБУ на їх продовження. Порядок надання дозволів регулюється Інструкцією № 139 від 16.06.1994 р. про порядок здійснення розрахунків у іноземній валюті за експортно-імпорнтними операціями на умовах відстрочки платежів чи поставок та Постановою Кабінету Міністрів України №882 від 28.12.1994 р. "Про порядок віднесення операцій резидентів при здійсненні ними зовнішньоекономічної діяльності до договорів виробничої кооперації, консигнації, комплексного будівництва, поставки складних технічних виробів і товарів спеціального призначення".

У розрахунках за імпортом досить часто виникають випадки відкриття українськими банками покритих акредитивів на користь нерезидентів, коли кошти списуються з кореспондентського рахунка уповноваженого банку. При обслуговуванні подібних акредитивів виникає ряд проблем, пов'язаних із трактуванням вимог валютного контролю у світлі недавніх змін законодавства.

Наприклад, таке питання: який треба застосувати резиденту порядок зарахування коштів з акредитива в разі їх повернення нерезидентом (невикористання)?

Декретом КМУ № 15-93 від 19.02.1993 р. "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" в первісній редакції було встановлено, що уповноважені банки зобов'язані продавати валютні надходження на користь нерезидентів на міжбанківському валютному ринку протягом п'яти банківських днів з моменту їх зарахування на коррахунки уповноважених банків.

Отже, до останнього часу повернені нерезидентом кошти за акредитивом банк повинен був зараховувати на розподільчий рахунок (071, 068) для подальшого продажу.

Проте 21.06.1997 р. набрав чинності Закон України "Про внесення змін та доповнень до деяких декретів Кабінету Міністрів України" № 295/97-ВР від 03.06.1997 р., згідно з яким скасовано 50-процентний обов'язковий продаж валютних надходжень на користь резидентів України (доведений до банків листом НБУ № 13-110/1293-4523 від 24.06.1997 р.). Із цього моменту при надходженні валютних коштів на користь резидентів уповноважені банки зобов'язані зараховувати їх безпосередньо на основний валютний рахунок резидента. Виходячи з цього, можна зрозуміти, що в разі повернення невикористаного залишка резиденту, вся сума має бути зарахована на його валютний рахунок. Однак у цій ситуації слід керуватися роз'ясненням НБУ (лист №13-110/1374-4829 від 04.07.1997 р.), де говориться, що на розподільчі рахунки зараховуються валютні надходження на користь резидентів для продажу резидентом іноземної валюти, яка була куплена на міжбанківському валютному ринку України для виконання зобов'язань у цій валюті перед нерезидентами (наприклад, для відкриття акредитива) у разі її повернення від нерезидентів.

Кошти з розподільчого рахунка перераховуються за дорученням клієнта на його валютний рахунок протягом п'яти банківських днів, якщо це власна валюта, а придбана на МВРУ — продається.

Останнім часом банки почали впроваджувати у практику розрахунків нові для вітчизняної банківської справи види акредитивів. Часом операції з ними суперечать чинному законодавству. Так, через відсутність достатніх вільних коштів у посередників для закупівлі продукції все більшого поширення набувають трансферабельні акредитиви.

Трансферабельним (переказним) акредитивом є такий, за яким бенефіціар (перший бенефіціар) може просити уповноважений банк видати зобов'язання про платіж із розстрочкою, акцептувати або неогоціювати (трансферабельний банк), або в разі вільної неогоціювання акредитива — банк, спеціально уповноважений як трансферабельний банк, щоб акредитивом могли користуватися повністю або частково один чи кілька інших бенефіціарів (другі бенефіціари) [UCP 500, ст. 48, п. "а"].

Переказний (трансферабельний) акредитив (див. схему) юридично пов'язаний із первісним, але заявником у ньому є бенефіціар за первісним акредитивом, а бенефіціаром —

другий бенефіціар (як правило, це виробник продукції).

Акредитив може бути переказаний тільки в строки і відповідно до умов, указаних в оригіналі кредитива, за винятком:

- суми акредитива;
- певної ціни за одиницю товару, вказаної в ньому;
- дати закінчення строку дії;
- останньої дати для подання документів;
- строку відвантаження.

Будь-яке чи всі положення можуть бути зменшені або анульовані [УСР 500, ст. 48, п. "h"]. Згідно з УСР при переказі кредитива валюта не може бути змінена. Це означає, що на користь другого бенефіціара відкривається акредитив у валюті первісного акредитива. Виникає запитання: чи дозволено переказ експортного трансферабельного акредитива на користь другого бенефіціара — резидента України?

Щодо цього є дві точки зору.

1. Така операція суперечить чинному законодавству.

Відповідно до статті 3 пункту 1 Декрету Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" валюта України є єдиним законним платіжним засобом на території України. Розрахунки в іноземній валюті між резидентами заборонені, окрім випадків надання НБУ спеціальних дозволів. Оскільки переказ акредитива є фактично відкриттям нового акредитива, сторонами якого виступають резиденти, розрахунки між ними мають проводитися виключно у національній валюті. Такої точки зору дотримуються представники наглядових та виконавчих органів, хоча офіційно така позиція ніде не відображена.

2. Переказ акредитива, деномінованого в іноземній валюті, не суперечить законодавству. Наводять такі аргументи:

■ Указом Президента "Про заходи щодо впорядкування розрахунків за договорами, що укладають суб'єкти підприємницької діяльності України" передбачено дотримання банками та підприємствами вимог Уніфікованих правил, де ніяк не обмежується переказ трансферабельного акредитива щодо його валюти;

У практиці розрахунків почали з'являтися нові для вітчизняної банківської справи види акредитивів, операції з якими часом ідуть урозріз із чинним законодавством

■ у статті 48 УСР вказано, що трансферабельним акредитивом є такий, за яким перший бенефіціар може просити банк видати зобов'язання, щоб акредитивом могли користуватися повністю або частково один чи кілька інших бенефіціарів, тобто по суті розрахунки відбуваються між заявником та другими бенефіціарами (між нерезидентом і резидентами).

На нашу думку, правильна перша точка зору, якою слід керуватися. Однак це не означає, що клієнтам треба відмовляти у здійсненні переказу. Для прикладу наведемо три виходи із ситуації:

■ за заявою клієнта відкрити компенсаційний (зустрічний) акредитив на користь другого бенефіціара в національній валюті (треба уважно стежити, щоб його умови максимально збігалися з умовами первісного акредитива);

■ клієнт може укласти з другим бенефіціаром договір, де передбачена переуступка виручки (в національній валюті) з первісного акредитива;

■ надати кредит.

Досі ми розглядали акредитиви на експорт, відкриті переважно у ВКВ. Останнім часом почала поширюватися практика використання в розрахунках за імпортом акредитивів у гривнях. На що тут треба звертати увагу?

Інструктивним листом Кабінету Міністрів України та НБУ №19029/730 від 26.04.1993 р. про порядок розрахунків з країнами зони функціонування рубля передбачено, що розрахунки резидентів і нерезидентів країн зони функціонування рубля можуть здійснюватися і в національній валюті України, якщо це передбачено контрактами.

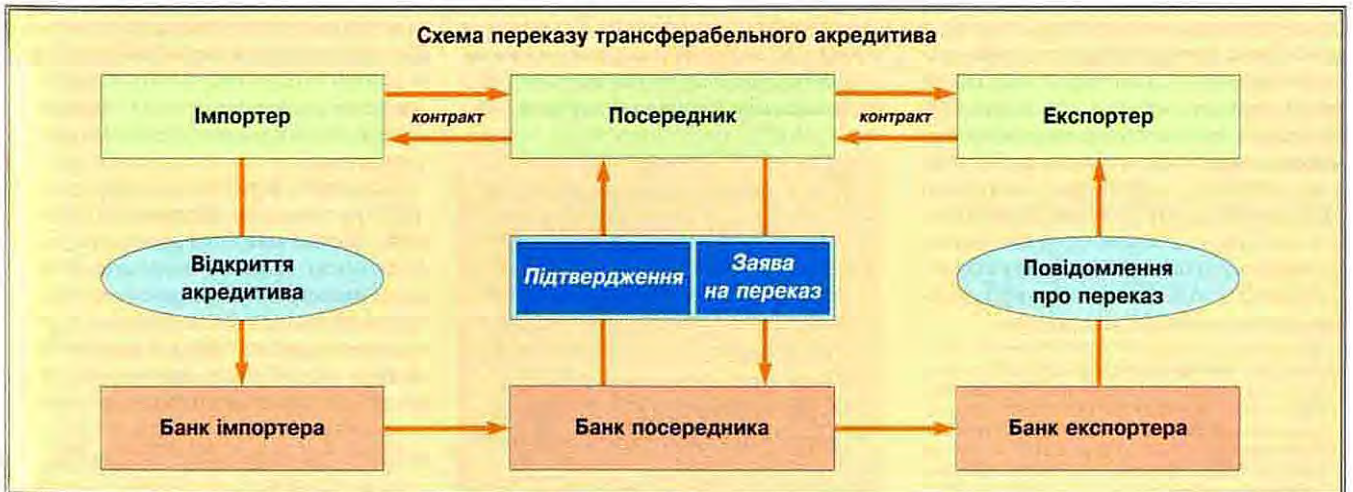
Особливої уваги заслуговують сторони акредитива, відкритого в гривнях. Якщо однією з них є юридична особа, яка зареєстрована в країні, що не віднесена НБУ до зони функціонування рубля, банк не може відкрити чи авізувати такий акредитив.

2 серпня 1996 року набула чинності Інструкція НБУ №7 про безготівкові розрахунки в господарському обороті України, в якій окремий розділ присвячено акредитивній формі. Хотілося б виділити деякі цікаві моменти. Згідно з інструкцією акредитив між резидентами не може бути переказаний, що забороняє використання трансферабельних акредитивів. Уявімо таку ситуацію: посередник знайшов покупця (імпортера) в Україні на певний товар, уклав із ним договір купівлі-продажу. Імпортер відкрив на його ім'я акредитив у гривнях. Посередник домовився з експортером про закупівлю товару проти відкриття акредитива. Труднощі починають виникати тоді, коли посередник звертається до свого банку і просить переказати акредитив на користь експортера. Відповідно до інструкції №7 банк має йому відмовити. В такій ситуації можна порекомендувати ті ж варіанти, що і з трансферабельним акредитивом.

Інша справа, якщо на користь резидента відкритий експортний трансферабельний акредитив у гривнях (підпорядковується УСР). Він може бути переказаний на адресу другого бенефіціара (не порушуються вимоги щодо розрахунків між резидентами в національній валюті та положення інструкції №7, бо згідно з декретом операції між резидентами та нерезидентами в гривнях вважаються валютними).

Акредитивна форма розрахунків, безумовно, має великі перспективи в Україні. Треба сподіватися, що подальше ускладнення зовнішньоекономічної діяльності, посилення конкуренції, підвищення ступеня контролю та зацікавленості акціонерів у прибутковій діяльності підприємств неодмінно приведе до розширення застосування інструментів фінансування зовнішньої торгівлі, серед яких акредитивам належить чільне місце.

Схема переказу трансферабельного акредитива



АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

Грошово-кредитна політика як фактор економічної стабілізації в Україні

Грошово-кредитна політика в Україні пройшла складний, суперечливий шлях розвитку. Її цілі, методи та інструменти не завжди визначалися досить чітко і вдало, нерідко коригувалися, так би мовити, на ходу, під тиском непередбачуваних обставин і змінювалися на прямо протилежні. Можна виділити два істотно відмінних етапи у грошово-кредитній політиці: стартовий (1991 — 1993) та етап макроекономічної стабілізації (1994 — 1996).

“УКРАЇНСЬКИЙ ШЛЯХ” ДО РИНКУ ТА ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА

Стратегія переходу до ринку була визначена і започаткована ще за існування Радянського Союзу. Нею передбачалися прискорена і широкомасштабна приватизація, лібералізація та реструктуризація економічних процесів, запровадження ринкових регуляторів, демократизація суспільного життя, проведення політичних реформ¹. Ця стратегія дістала умовну назву шокової лібералізації (терапії). Одним із наслідків згаданої стратегії можна вважати розпад Союзу та утворення самостійних країн, зокрема України.

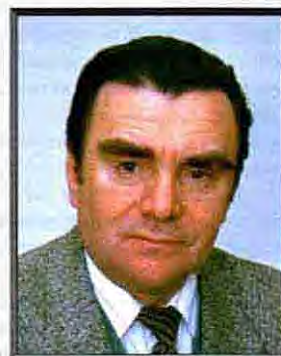
Ставши незалежною, Україна офіційно не відмовилася від зазначеної вище стратегії і за інерцією продовжувала певний час рухатися по цьому шляху. Проте досвід країн Центральної і Східної Європи та оцінки західних експертів досить швидко привели владні структури України до розуміння того, що цей шлях до ринку неминуче пов'язаний із глибокими деструктурними зрушеннями в економіці, фінансах і соціальній сфері (падінням виробництва та зниженням рівня зайнятості населення, скороченням інвестицій, зростанням бюджетного дефіциту, інфляцією, зниженням рівня життя тощо). Глибока, всеохоплююча дестабілізація усіх сфер економіки на першому етапі перехідного періоду була неминучою платою за спробу коротким шляхом перейти до ринку.

¹ Альтернативою цій стратегії вважається китайський шлях до ринкової економіки, який характеризується поступовістю розвитку приватного сектора при збереженні державного, вибіркового монтуванням лібералізації та ринкових регуляторів у окремі галузі, економічні зони, вкладанням політичних реформ тощо.

Ряд об'єктивних та суб'єктивних причин спонукав владні структури України визнати таку плату надто високою, і щоб її зменшити, вони взяли курс на всіляке затягування ринкових реформ. Пояснювалося це необхідністю запобігти розвалу виробництва, захистити вітчизняного виробника, запровадити пільгове і першочергове кредитування пріоритетних виробництв, посилити відповідальність держави за фінансування соціальної сфери, відновити державне управління економікою тощо. Так на перше місце були поставлені завдання підтримки вітчизняного виробництва і соціальної сфери, а отже, державного сектора економіки. Тим часом ринкову трансформацію економіки було відкинуто на другий план. Така зміна стратегії перехідного періоду подавалася як особливий український шлях переходу до ринкової економіки.

Не аналізуючи конкретних причин і наслідків зміни перехідної стратегії, зазначимо лише, що стратегія “українського шляху” визначала економічну тактику та політику фактично до жовтня 1994 р., і на її основі та заради визначених нею цілей тривалий час формува-

Так званий “особливий український шлях” переходу до ринкової економіки, про який багато говорилося у перші роки державної незалежності, був звичайним міфом, що використовувався з метою уникнення справжніх реформ



Михайло Савлук,
директор Української фінансово-банківської школи при Київському національному економічному університеті. Доктор економічних наук, професор.

лася грошово-кредитна політика Національного банку України. Протягом 1991—1993 рр. грошово-кредитна політика підпорядковувалася вимогам забезпечення економічної стабільності як запобігання розвалу виробничого потенціалу, обвальному спаду виробництва, зменшенню зайнятості населення та зниженню його життєвого рівня. Для досягнення цього застосовувалися методи з арсеналу командно-адміністративної економіки — дефіцитне фінансування, пільгове кредитування, централізований розподіл фінансових коштів, пряме втручання у ціноутворення, у кредитний процес тощо.

Економічний розвиток України у 1991-му — році проголошення незалежності — не є показовим для характеристики грошово-кредитної політики Української держави, оскільки був визначений ще колишніми Держпланом та Держбанком СРСР і здійснювався під впливом загальносоюзних факторів. Проте макроекономічна ситуація 1991 р. сьогодні викликає інтерес тому, що стан її став своєрідним нормативом, на дотримання якого в наступні роки орієнтувалися в економічній та грошово-кредитній політиці вже українські владні структури².

Дефіцит державного бюджету за 1991 р. становив близько 21,1 млрд. крб., або більше 7,0% від обсягу ВВП. Весь обсяг дефіциту був автоматично профінансований за рахунок прямої емісії Національного банку України, всупереч прийнятому у березні 1991 р. Закону “Про банки і банківську діяльність”, яким заборонялося пряме кре-

² Згідно з даними Річної доповіді Президента “Економіка України в 1994 р.” Верховній Раді України. — С. 12, 161.

дитування бюджетних витрат. Цьому сприяло збереження традиційного для планової системи механізму касового виконання державного бюджету, який дав змогу Мінфіну та НБУ легко обійти вказану заборону без будь-яких ускладнень з боку парламенту. Такий порядок монетизації бюджетного дефіциту служив перш за все інтересам державного сектора економіки. Завдяки йому останній одержав із бюджету дармових коштів на 50% більше, ніж сплатив до бюджету податків із прибутку. А в загальних витратах бюджету 1991 р. фінансування народного господарства, тобто перш за все державного сектора, становило більше половини.

Але така масована підтримка державного сектора заходами бюджетної та грошово-кредитної політики для суспільства в цілому не минула безслідно. Вона неодмінно повинна була призвести до інфляції. І дійсно, уже в 1991 р. ціни споживчого ринку зросли в 3,9 раза. Зросла також і середньомісячна заробітна плата в народному господарстві (в 2,5 раза за рік). Це хоч і менше порівняно з темпами інфляції, але теж досить істотно. Якщо керуватися кейнсіанськими постулатами про макроекономічні взаємозалежності, на які часто посилалися прибічники ліберальної грошово-кредитної політики, то можна було чекати у 1991 р. зростання суспільного виробництва чи хоча б його стабілізації. Проте цього не сталося — обсяг ВВП за 1991 р. скоротився на 8,7%.

Такий розвиток макроекономічної ситуації 1991 р. повинен був насторожити урядові структури та НБУ щодо дієвості інфляційних рецептів і спонукати їх критичніше ставитися до спроб адміністративними методами та емісійним фінансуванням стабілізувати економіку. Проте цей факт залишився поза їхньою увагою, а ідея вслякого затягування ринкових реформ заради "спасіння" державного сектора стала домінуючою в діяльності владних структур України.

Економічна та грошово-кредитна політика 1992 р. визначалася вже керівниками України, яка у грудні 1991 р. вийшла зі складу СРСР. Цей рік є надзвичайно показовим для ілюстрації всіх наслідків руху до ринку по тому шляху, який обрала Україна.

З одного боку, керівники держави на словах декларували курс на ринкові реформи, визнавали неминучість перехідної економіки як форми трансформації однієї економічної системи в іншу. Відповідно розпочався процес лібералізації цін і на значному секторі товарного ринку було запроваджено

вільне ціноутворення. Заохочувалося створення приватних підприємницьких структур. Послаблювався державний контроль за оплатою праці тощо. Таким чином відкривався шлях для переливання фінансових коштів із державного сектора у приватний. Із другого — владні структури України всіляко затримували визначальні трансформаційні процеси, зокрема, приватизацію державних підприємств та їх реструктуризацію.

Така практика і далі прикривалася словами про "недопустимість розвалу створеного попередніми поколіннями виробничого потенціалу", про "збереження найгуманнішої системи соціального захисту" тощо. Внаслідок цього державний сектор зберігав вирішальні позиції в економіці і вимагав для своєї підтримки все більших коштів. Майже повсюдно на державних підприємствах було збережено адміністративне регулювання цін, централізоване фінансування капіталоукладень, запроваджено централізований розподіл кредитних ресурсів та пільгове кредитування пріоритетних галузей і виробництв тощо.

Лібералізація грошового обігу зрака 1992 року не принесла очікуваних позитивних результатів. Навпаки, вона значно погіршила фінансовий стан державного сектора. Чому?

Надії на дівість державного регулювання економікою були настільки великими, що державний бюджет на 1992 р. — чи не найскладніший стартовий рік перехідного періоду — був затверджений без дефіциту. Очевидно, малося на увазі, що, зберігаючи державний сектор, можна буде уникнути зростання витрат на реструктуризацію економіки, а поточну його дефіцитність удасться покрити, збільшуючи податкові надходження до бюджету від приватного сектора, який активно стартував у 1990—1991 рр. Отже, розвиток приватного сектора підпорядковувалася цілям консервації старої економічної системи, а не прискоренню її ринкового формування.

Непослідовність і суперечливість економічної політики призвели до того, що фактичний розвиток подій в економіці вийшов з-під державного контролю і розвивався у протилежних від очікува-

них напрямках¹:

- замість оздоровлення послабився фінансовий стан державного сектора економіки, розпочався широкий неконтрольований відплив капіталів у приватний сектор і за кордон;

- замість збалансування виник значний дефіцит державного бюджету (7,2% від обсягу ВВП), почав набирати силу вал неплатежів — за 1992 р. прострочена заборгованість зросла більш як у 100 разів;

- замість стабілізації ціни і далі зростали: рівень інфляції за 1992 р. становив 2100%, інфляція набрала галопуючих темпів.

Така економічна політика негативно позначалася і на грошово-кредитній політиці НБУ, спричиняла її непослідовність і низьку ефективність.

Відповідно до затвердженого Верховною Радою бездефіцитного бюджету та у зв'язку із проголошеними нею намірами стабілізувати ціни НБУ повинен був проводити політику стримування грошової маси, обмеження кредитної емісії, підвищення облікової ставки, тобто політику грошово-кредитної рестрикції. Проте насправді він змушений був керуватися не ринковими закономірностями, а адміністративними рішеннями уряду та Верховної Ради і проводити експансійну грошово-кредитну політику.

Так, із січня по грудень 1992 р. НБУ підтримував облікову ставку на рівні 30% річних, у той час як інфляція неухильно зростала і становила за рік 2100%. Це робило банківські кредити надто дешевими і привабливими для господарників, бо вони могли легко компенсувати позичками банків будь-які витрати та відволікання капіталу з обороту. Для комерційних банків кредитна діяльність за таких умов ставала дедалі не вигіднішою, і вони або вимагали додатків із бюджету, або ж відмовлялися від кредитування виробництва і зосереджувалися на кредитуванні короткострокових спекулятивних операцій. Оскільки у 1992 р. облікова ставка в Росії досягла уже 80%, з'явилася реальна вигода спрямовувати туди вільні кошти, внаслідок чого почався відплив капіталів з Украї-

¹ Згідно з даними Річної доповіді Президента "Економіка України в 1994 р." Верховній Раді України. — С. 4, 161.

Низька ефективність грошово-кредитної політики у 1992 р. зумовлювалася також рядом інших причин:

- вона тільки почала формуватися як самостійний фактор економічного регулювання;
- до листопада 1992 р. Україна перебувала в рублевій зоні;

- НБУ як орган грошово-кредитної політики ще не мав відповідного досвіду;

- не було необхідного ринкового середовища для проведення ефективної грошово-кредитної політики.

ни в Росію. Лише у грудні 1992 р. НБУ підвищив облікову ставку до 80%, але вона залишилася від'ємною, тобто не стримувала попит на банківські позички¹.

Протягом 1992 р. зберігався традиційний для планової економіки механізм касового виконання державного бюджету та взаємовідносин центрального банку з Міністерством фінансів. Він забезпечував автоматичне використання емісійних ресурсів для покриття бюджетного дефіциту, що провокувало зростання бюджетних витрат, не покритих податковими надходженнями. За рік дефіцит державного бюджету, хоч і не був передбачений планом, досяг майже чверті бюджетних надходжень. Заборгованість уряду перед НБУ за рік зросла із 17% до 34,8% від обсягу ВВП. Проте подібна ситуація не збентежила уряд, із нею змиралося керівництво Верховної Ради та НБУ.

Національний банк по суті перетворився на орган забезпечення емісійними коштами всіх потреб уряду, на своєрідне казначейство при Мінфіні. Такий статус НБУ настільки сподобався урядовим структурам, що їхні представники почали вносити пропозиції про законодавче закріплення емісійного права за Міністерством фінансів, скасувавши навіть видимість емісійної самостійності НБУ.

Експансіонізм грошово-кредитної політики 1992 р. проявлявся також у надмірній централізації розподілу кредитних ресурсів і використанні їх для пільгового кредитування підприємств державного сектора під виглядом підтримки державних програм розвитку пріоритетних галузей і виробництв. У формі рефінансування банку "Україна" та Промінвестбанку Національний банк спрямував у цей сектор значні кредитні ресурси майже під символічні процентні ставки та без належної гарантії повернення. Переважна частина цих коштів була використана для підтримки традиційно збиткових підприємств, а не для реструктуризації перспективного виробництва. На жаль, певна частина коштів не дійшла за призначенням і була перекачана у приватний сектор, опинившись урешті-решт у тіньовому секторі чи за кордоном.

М'яка кредитна політика НБУ супроводжувалася послабленням державного регулювання грошового обігу. Був відмінений банківський контроль за витрачанням коштів на оплату праці, за дотриманням касової та платіжної дисципліни тощо, хоча для цього не було достатніх передумов. Окрім того, це яв-

но суперечило офіційному курсу на стримування зростання цін, підтримку державного сектора економіки, посилення державного впливу на трансформаційні процеси. Така лібералізація грошового обігу призвела до подальшого погіршення фінансового стану державного сектора.

Слід зазначити, що розпочатий у 1992 р. широкий напівлегальний, не регульований державою вплив фінансових ресурсів із державного сектора у приватний виявився найбільш дієвим механізмом приватизації, що дістав у народі назву "прихватації". На базі цих ресурсів виникали малі та середні підприємства, що могли сприяти розвитку приватного сектора, якби для цього були створені відповідні умови. Тією мірою, якою м'яка грошово-кредитна політика НБУ сприяла цим процесам, вона стимулювала формування приватного сектора і багатокладної економіки. Проте це була швидше стихійна реакція центрального банку на непослідовну економічну політику уряду, а не осмислена, добре обґрунтована монетарна політика.

Справді позитивним результатом грошово-кредитної політики 1992 р. можна вважати запровадження в обіг власної української валюти — карбованця (спочатку в готівкову сферу, а потім і в безготівкову), вихід України з рублевого простору, концентрацію емісійного механізму в межах Української держави. Тільки після цього Україна одержала реальну можливість проводити власну грошово-кредитну політику. Перебравши у свої руки емісійний механізм, молода державна влада України намагалася використати його якнайповніше, недостатньо задумуючись про можливі наслідки. За рік грошова маса зросла в 12,6 раза.

Небачений у мирних умовах потік емісійних коштів хоч і дав змогу покрити величезний бюджетний дефіцит і підтримати на плаву неефективні підприємства державного сектора, в кінцевому підсумку мав украй негативні економічні та соціальні наслідки.

Нехтування інструментами монетарного стримування призвело у 1993 році до рекордної інфляції. За умови невивраданню низької облікової ставки одержання банківських кредитів перетворилося на надзвичайно вигідний бізнес

Надмірна грошова маса перш за все ринула на валютний ринок, який був слаборозвинутим, напівлегальним. У вільно конвертованій валюті (насамперед у доларах США) люди шукали протягунку від загрози знецінення не тільки поточних заощаджень, а й заробленого в минулому. Зумовлений цим сплеск попиту на ВКВ призвів до обвального падіння обмінного курсу карбованця. За 1992 р. він знизився відносно долара США в 1062,8 раза. Оскільки споживчі ціни за цей період зросли у 21 раз, то виходить, що зовнішнє знецінення карбованця було вищим від внутрішнього у 50,6 раза. Це був найвідчутніший і найзагрозливіший прояв знецінення українських грошей за весь період ринкових реформ. І викликане це знецінення переважно прорахунками в економічній та грошово-кредитній політиці².

Отже, у 1992 р. замість стабілізації виробництва та поліпшення соціального становища Україна втягнулася у гіперінфляцію з надзвичайно важкими економічними та соціальними наслідками.

Економічна політика 1993 р. принципово не відрізнялася від політики 1992 р. Тривали спроби відновити економічну стабільність на основі реанімації державного сектора через надання йому за рахунок емісійного доходу всілякої підтримки (бюджетно-дотаційної, податково-пільгової, кредитної, валютної тощо). Щоправда, проводилася ця політика більш відкрито, з неприхованим підпорядкуванням їй грошово-кредитної сфери.

Так, державний бюджет на 1993 р. був затверджений зі значним дефіцитом, єдиним джерелом покриття якого став запланований кредит НБУ. Тобто пряме фінансування центральним банком потреб уряду, яке здійснювалося у попередньому році поза планом, на 1993 р. стало узаконеним. Тим самим інфляція по суті була піднесена до рангу державної політики. Пряме кредитування Національним банком бюджетного дефіциту неухильно зростало і досягло на кінець року 95% усієї кредитної емісії (на початок року воно становило 70%). Це створило фінансову та правову базу для заморожування трансформаційних процесів у тих секторах економіки, де вони розпочалися, для посилення адміністративного втручання уряду, Верховної Ради, Президента в економічні процеси, у монетарну сферу. За оцінками іноземних експертів, адміністративне регулювання економікою у кінці 1993 р. досягло рівня початку 1992 р., тобто всі досягнення

¹ Див.: Проблеми розвитку кредитно-банківської системи України (матеріали науково-практичної конференції). — К: Сівера, 1993. — С. 58, 62.

² Див.: Доп. Д.Кауфмана на конф.: Країни у перехідний період: досвід ринкового реформування для України. — К., 1994. — 19—21 трав.

ринкової лібералізації економіки за 1992 р. були майже повністю втрачені.

Ще наприкінці 1992 р. уряд в адміністративному порядку значно підвищив ціни на більшість товарів широкого вжитку. У лютому 1993 р. запроваджено обов'язковий продаж 50% валютних надходжень від експорту. НБУ був змушений здійснити кілька значних цільових емісій для підтримки вугільної промисловості, для забезпечення заліків взаємної заборгованості, відкрити безлімітну кредитну лінію на потреби сільського господарства. У серпні введено фіксований курс карбованця, припинено діяльність Української міжбанківської валютної біржі. Тривала практика централізованого цільового розподілу кредитних ресурсів під пільгові проценти.

НБУ за таких умов був змушений покірно йти у фарватері інфляційної загальноекономічної політики уряду. Тому більшість традиційних інструментів монетарного стримування з боку НБУ не застосовувалася. Так, незважаючи на хронічне швидке зростання інфляції, номінальний рівень облікової ставки НБУ змінювався лише двічі і становив на кінець року 240%, тобто залишався істотно від'ємним. Одержання банківських позичок перетворилося на надзвичайно вигідний бізнес як для урядових структур, так і для підприємств перш за все державного сектора: чим нижчою була позичкова ставка і вищим рівнем інфляції, тим більші доходи приносили позичені кошти позичальникам.

Надто повільно розвивався фондовий ринок, зовсім не випускалися державні цінні папери.

Логічним наслідком поглиблення експансивності грошово-кредитної політики став рекордний за всі роки сплеск у 1993 р. цінової інфляції — 10260%. Причому темпи інфляції у 5,4 раза перевищили темпи зростання грошової маси, що свідчило про надзвичайно високі інфляційні очікування, зумовлені зростанням недовіри до офіційної економічної та грошово-кредитної політики, яка проводилася в Україні. Незважаючи на велетенську емісію грошей та ще більше підвищення оптових і роздрібних цін, підтримати виробництво не вдалося, і його падіння за 1993 рік виявилось найбільшим за всі попередні роки. До того ж ціни залишалися остаточно не лібералізованими і мали значний інфляційний заряд.

Посилилася платіжна криза, яка поставила багато підприємств, перш за все державних, на межу банкрутства. Якби воно стало доконаним фактом, виникло б широке поле для структурної перебудови економіки і подальшої її

стабілізації. Проте розкручування кредитної емісії дало змогу більшості підприємств перекрити дефіцит платіжних засобів, уникнути банкрутства і зберегти неефективну застарілу структуру виробництва.

Такі макроекономічні наслідки 1993 р. остаточно довели неспроможність владних структур виправити становище шляхом грошово-кредитної експансії і переконали суспільство у безперспективності так званого "українського шляху" переходу до ринку, що базувався на інфляційній монетарній політиці. Першим таке розуміння відкрито виявив колектив Національного банку, який на початку 1993 р. очолив новий — третій із часу проголошення незалежності — Голова Правління НБУ В.А.Ющенко. Навколо нього почали гуртуватися прихильники антиінфляційної монетарної політики.

Уже в 1993 р. НБУ зробив кілька відчутних кроків у напрямі приборкання інфляції, зокрема, проголосив курс на підвищення облікової ставки НБУ до рівня інфляції і вихід на позитивний її рівень та істотно підвищив норму обов'язкових резервів (з 15 до 25%).

У другій половині 1993 р. було введено новий порядок касового виконання державного бюджету, яким обмежувалися бюджетні витрати фактичними надходженнями і виключалося автоматичне кредитування бюджетного дефіциту. Почала формуватися система реального контролю за діяльністю комерційних банків, що передбачала заборону безресурсного кредитування через так зване "червоне сальдо". Було запроваджено обмеження на нарощування кредитних вкладень через кредитні стелі тощо.

Антиінфляційний ефект вказаних заходів по суті нівелювався потужністю кредитних емісій. Та й проводити ці заходи почали переважно під кінець року, тож ефект від цього міг бути лише у 1994 р. Проте й недооцінювати їх не слід. Із позицій сьогодення очевидно, що уже в другій половині 1993 р. НБУ започаткував ними перехід від експансійної до рестрикційної грошово-кредитної полі-

тики, всупереч інфляційному вектору загальноекономічної політики уряду взяв курс на грошово-кредитну політику антиінфляційного характеру.

МАКРОЕКОНОМІЧНА СТАБІЛІЗАЦІЯ ЯК МЕТА ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ

У 1994 р. грошово-кредитна політика НБУ була остаточно переорієнтована на гальмування інфляції, встановлення над нею державного контролю та запровадження ринкових інструментів регулювання монетарної сфери.

Цей рік НБУ розпочав досить стриманою емісійною та активною процентною політикою з метою посилення впливу на грошову масу та гальмування інфляції. Утримуючи незмінною облікову ставку (за умови істотного зниження рівня інфляції), він уже в січні 1994 р. уперше за період реформ забезпечив позитивний рівень спочатку позичкового процента, а згодом і депозитного. Гроші не тільки стали повільніше втрачати купівельну спроможність, а й почали нарощувати свою ціну на грошовому ринку. Облікова ставка змінювалася протягом року 5 разів (відповідно до коливань рівня інфляції) і зросла з 140% до 300%.

Встановлення позитивної процентної ставки було першим успіхом антиінфляційної політики НБУ. Почала формуватися заінтересованість економічних суб'єктів у нагромадженні грошей, створенні банківських депозитів, у результаті чого банківські вклади за 9 місяців зросли в 4,3 раза. Розпочалося нагромадження інвестиційних ресурсів через механізм збереження, що було першим підтвердженням доцільності нової монетарної політики.

Адекватно змінювалася і політика рефінансування Національного банку. Замість механізму централізованого розподілу кредитних ресурсів із цільовим спрямуванням їх на кредитування пріоритетних виробництв та селективним кредитуванням державних підприємств почав формуватися механізм кредитних аукціонів, через які кредитні ресурси спрямовувалися на конкурсній основі для забезпечення найефективніших проектів ресурсами у позичковій формі. Це забезпечувало усім банкам рівний доступ до ресурсів рефінансування, сприяло формуванню грошового ринку, зростанню ліквідності банків, підвищенню їх кредитної активності, в тому числі довгострокових вкладень.

Проте вказані процеси у банківській сфері відбувалися без активізації реаль-

Найнижче падіння промислового виробництва у 1994 році було наслідком того, що економіка України, призвичаєна до існування в умовах централізованого дотування, не змогла переорієнтуватися відповідно до нових монетарних умов

них інвестицій, внаслідок чого у банків з'явилися надмірні резервні кошти¹. На 1 вересня 1994 р. у резервах банків знаходилося близько 44% їх депозитів при обов'язковій нормі 10%. Це створювало істотну загрозу інфляційного вибуху під кінець року. Тому НБУ змушений був запроваджувати прямі обмеження для комерційних банків; підвищив норму обов'язкових резервів із 10% до 15%, знову запровадив кредитні стелі тощо. Але зовсім уникнути сплеску інфляції не вдалося — у жовтні ціни зросли на 22,6%, у листопаді — на 72,3%.

Важливо зазначити, що антиінфляційні зусилля НБУ з початку 1994 р. не були підтримані структурами законодавчої та виконавчої влади, які у своїй економічній політиці все ще продовжували за інерцією рухатися "українським шляхом". Виникли істотні розбіжності в курсах економічної та грошово-кредитної політики, що відчутно знижувало ефект антиінфляційних зусиль НБУ та їхній вплив на стабілізацію реальної економіки. Тому стабілізаційні результати нового курсу НБУ були локалізовані в основному монетарною сферою і майже не вплинули на сферу виробництва та на державні фінанси.

Зокрема, середньомісячний рівень інфляції знизився з 47,1% у 1993 р. до 4% протягом січня-серпня 1994 р., тобто майже у 12 разів. У цілому за 1994 р. інфляція знизилася порівняно з попереднім роком приблизно в 20,5 раза. Отже, було доведено, що українська держава не безсила перед загрозою інфляції, що вона має механізми та інструменти для її стримування. Лише у 1994 р. за весь період реформ темпи інфляції відставали від темпів зростання грошової маси; широка грошова маса зросла за рік у 6,7 раза, а рівень інфляції — у 5 разів. Як результат — підвищилася реальна цінність емісійного доходу держави, знизилася темпи падіння бюджетних доходів, стабілізувалися реальні доходи населення. Вперше з'явилися паростки довіри до національних грошей та політики держави, надії на швидкий вихід із кризи, які реалізувалися у зниженні питомої ваги готівки у загальній грошовій масі із 40% на початку року майже до 30% у серпні 1994 р. При збільшенні за рік готівкової маси грошей у 6 разів депозити населення в банках зросли у 14 разів.

Зовсім інша ситуація склалася у виробничій, фінансово-бюджетній та ва-

лютній сферах, які перебували під жорстким контролем та регулюванням держави. Реальна економіка, призвичаєна до існування в умовах централізованого дотування, не змогла переорієнтуватися відповідно до нових монетарних умов, і тому обсяги її падіння були найвищими за роки реформ. Так, валовий внутрішній продукт у 1994 р. зменшився на 23,0% — найбільше за 4 попередні роки. Ще суттєвіше скоротилися обсяги промислового виробництва (27,7%), виробництва товарів народного споживання (26,7%), капітальних вкладень (25,0%)².

Принципово якісні зміни у грошово-кредитній політиці НБУ, які відбулися після 1994 року, пов'язані з посиленням стримуючого впливу на грошову масу та інфляційний процес

На 1994 р. знову було розроблено та затверджено нереальний (бездефіцитний) бюджет. Такий волюнтаризм у бюджетному плануванні сьогодні можна розцінити як спробу зірвати антиінфляційний курс НБУ, оскільки для покриття фактичного бюджетного дефіциту, що досяг за рік 9,6% від ВВП, ніяких джерел не передбачалося. Єдиним порятунком для уряду могла бути тільки кредитна емісія НБУ або подальше зростання податків. Через те, що примусити НБУ повернутися до попередньої емісійної політики повністю не вдалося, значний тягар величезного бюджетного дефіциту ліг на податковий механізм. Прямі податки з населення зросли порівняно з 1993 р. майже удвоє — з 8,7% до 15,9% до фонду оплати праці. Ще більше зросли платежі до бюджету податків із прибутку юридичних осіб — з 15,5% одержаного прибутку у 1993 р. до 32,0% — у 1994 р.

При цьому витрати бюджету на фінансування народного господарства (тобто державного сектора) майже на 34% перевищували надходження до бюджету платежів із прибутку. Отже, порятунок для державного сектора почали шукати у фінансово-бюджетному механізмі, але досить швидко він став важким каменем на шій національної економіки. Перший прояв цього — посилення у 1994 р. впливу приватного (частково й державного) капіталу в тінювий сектор і за кордон.

Переважну частину 1994 р. під жор-

стким адміністративним контролем перебували ціноутворення, валютний ринок, курсоутворення, інвестиційні процеси. Всіляко гальмувалися процеси приватизації та реструктуризації виробництва. До жовтня діяли запроваджені у 1993 р. фіксований валютний курс і заборона на функціонування міжбанківської валютної біржі.

Подальшому поглибленню "ножиць" векторів економічної та монетарної політики офіційно покладено край відомою доповіддю Президента Л.Д.Кучми "Шляхом радикальних економічних реформ" на засіданні Верховної Ради України 11 жовтня 1994 р. У цій доповіді пріоритетним завданням економічної політики уряду було визнано досягнення макроекономічної стабілізації, яка повинна здійснюватися шляхом радикалізації ринкових реформ. Таким чином, економічна та монетарна політика набула єдиного антиінфляційного спрямування, що повинно було істотно підвищити їх ефективність. Проведені наприкінці року в межах програми макроекономічної стабілізації заходи щодо кардинального реформування ціноутворення, скорочення фінансування банківською системою бюджетних витрат, стосовно нормалізації валютного ринку, включаючи відновлення роботи валютної біржі, дали змогу оволодіти ситуацією на грошовому ринку і не допустити нового сплеску гіперінфляції у 1994 р. Рівень інфляції у грудні знизився до 28,4% (при 72,3% у листопаді), а у січні 1995 р. до 21,2%.

Проголошений у жовтневій доповіді Президента курс на прискорення економічних реформ визначив істотні зміни грошово-кредитної політики у 1995 р. Ось їхні загальні риси:

1 Антиінфляційні заходи були офіційно визнані спільною метою економічної та грошово-кредитної політики усіх гілок влади, розпочато координацію зусиль Верховної Ради, уряду та НБУ щодо досягнення макроекономічної стабілізації.

2 Стабілізація економічної ситуації здійснювалася не завдяки посиленню державно-адміністративного втручання в економічні процеси, а шляхом радикалізації ринкової трансформації економіки: прискорення приватизації, лібералізації і децентралізації ціноутворення, валютного та інвестиційного ринків, подальшого розвитку фінансового ринку, підвищення рівня реальності державного бюджету та урізноманітнення джерел монетизації його дефіциту тощо.

3 Активний розвиток ринкових методів та інструментів впливу банків-

¹ Такому зростанню надмірних резервів сприяло також надання Національним банком України у серпні 1994 р. значних емісійних кредитів уряду на підтримку сільського господарства та на закупівлю сільськогосподарської продукції.

² Згідно з даними Річної доповіді Президента "Економіка України в 1994 р." Верховній Раді України. — С. 18, 19.

ської системи на грошову масу та інфляційні процеси, поступова заміна засобів прямого адміністративного впливу на інструменти опосередкованого зниження темпів зростання та скорочення амплітуди коливань основних монетарних показників — грошової маси, облікової ставки, валютного курсу.

Ці особливості свідчать, що у 1995 р. відбулися помітні якісні зміни у грошово-кредитній політиці. Поряд із посиленням стримуючого впливу на грошову масу та інфляційний процес помітно пом'якшився сам механізм цього впливу, що істотно наблизило його до ринкових механізмів грошово-кредитного регулювання. Це значно підвищило результативність монетарної політики як у фінансово-кредитній сфері, так і в реальній економіці.

Основні результати антиінфляційної політики 1995 року.

● Досягнуто істотного гальмування темпів зростання грошової маси та інфляції. За рік темпи зростання грошової маси знизилися втричі, а темпи інфляції — більш як удвоє.

● Зріс рівень реальності державного бюджету. На 1995 р. бюджет був затверджений із дефіцитом 7.3% від обсягу ВВП, для його фінансування вперше за роки реформ були заплановані неемісійні джерела коштів — зовнішні позики та доходи від реалізації облігацій внутрішньої державної позики. Фактичний обсяг дефіциту за рік становив 6.7%, із них неемісійні джерела — 1.1% від ВВП, або 16.4% суми бюджетного дефіциту.

● Відбувся перерозподіл кредитних ресурсів на користь реальної економіки: обсяг кредитів, наданих Національним банком уряду, зріс за рік у 2.2 раза, а наданих комерційним банкам у порядку рефінансування — у 3.3 раза, зменшилася питома вага емісійних кредитів НБУ урядові у загальній сумі кредитів із 86% на початку року до 77% на його кінець; кредитні вкладення комерційних банків у народне господарство за рік зросло у 2.6 раза.

● Значно підвищилася реальність і дієвість процентної політики НБУ. Відповідно до зміни рівня інфляції оперативно змінювалася облікова ставка НБУ. За рік її рівень знизилися у 2.5 раза, що зробило позичкові кошти значно дешевшими і доступнішими для позичальників. Майже весь рік облікова ставка була позитивною, що стримувало неефективний попит на кредити та сприяло зростанню банківських депозитів. Фактичний середньозважений рівень облікової ставки наближався до встановленого, а в окремі місяці навіть пере-

вищував її, що свідчило про поступову відмову НБУ від практики вольового розподілу кредитних ресурсів на пільгових умовах.

● НБУ розпочав використання кредитної емісії для купівлі валюти до офіційного валютного резерву, на що спрямовувалося 14% усіх наданих НБУ кредитів. Це дало змогу відмовитися від обов'язкового продажу до офіційного резерву 10% валютних надходжень, що посилило мотивацію повернення валютних коштів в Україну.

● Значно знизилися темпи падіння курсу національних грошей відносно ВКВ. Так, якщо в 1994 р. курс карбованця стосовно долара США знизився майже у 8.3 раза, то 1995 року — лише в 1.7 раза.

Певна зневіра в ефективності антиінфляційної політики нічим не обгрунтована. Відновлення економічного зростання затримується не через монетарну політику НБУ, а через нездатність скористатися її результатами для досягнення позитивних зрушень у реальній економіці

● Помітно зросли надходження іноземної валюти на внутрішній валютний ринок, обсяги операцій з іноземною валютою на всьому валютному ринку України зросли порівняно з 1994 р. майже втричі, а надходження до офіційних валютних резервів — більш як удвоє.

● Розпочалися масова приватизація, формування ринку державних цінних паперів, в обороті з'явилися комерційні векселі, було заборонено обіг на внутрішньому ринку готівкової іноземної валюти, відкрився міжбанківський валютний ринок тощо.

● Відчутно знизилися темпи падіння виробництва ВВП — з 23.0% у 1994 р. до 11.8% 1995-го, або майже удвоє.

Але незважаючи на позитивні моменти в антиінфляційній політиці, економіка України 1995 р. не вийшла з кризового стану, тривав спад за основними параметрами. Зменшення обсягу ВВП майже на 12% — підтвердження цього. Низька результативність у сфері реальної економіки зусиль, спрямованих протягом 1995 р. на макроекономічну стабілізацію, пояснюється такими обставинами.

Перш за все надто високим залишав-

ся рівень інфляції. Загальний індекс її за 1995 рік становив 282%, а середньомісячне зростання цін — близько 109%. За такої інфляції капіталізація грошей у офіційному секторі української економіки все ще була надто проблематичною, що виключало формування інвестиційних джерел, без яких неможливо поповнити втрачені у період гіперінфляції основний та оборотний капітали і зупинити спад виробництва.

Крім того, чотирирічне просування "українським шляхом" виробило в економічних суб'єктів усіх форм власності певний правовий та психологічний імунітет проти впливу грошових імпульсів. Відносно зменшення обсягу грошової маси та попиту не викликали у них достатньої мотивації до збільшення виробництва, скорочення витрат і зниження цін. Багато хто з підприємців волів краще зупинити виробництво, ніж докласти зусиль для адаптації до нових умов. Адже не було загрози реального банкрутства зі зміною власника і надто сильним був міф про те, що держава в біді не залишить, гроші знайде і допоможе вижити. Уже в 1995 р. ціни на багато видів української продукції досягли рівня світових, проте й вони не покривали виробничих витрат, а отже, не створювали мотивації для розвитку виробництва. Економіка продовжувала бути екстенсивною, високозатратною, неспроможною пристосовуватися до вимог ринку, тобто інфляційною за своїм характером.

Виникла істотна суперечність між антиінфляційним спрямуванням економічної політики на макrorівні та інфляційним характером господарювання на мікроекономічному рівні, внаслідок якої посилюється натуралізація (бартеризація) господарських зв'язків, продовжувалися платіжна криза та тінізація економіки, скорочувалися обсяги виробництва у легальному секторі. Вихід із цього становища можна було знайти лише на шляху прискорення реструктуризації та інтенсифікації виробництва, для чого потрібні були значні інвестиції та якісно інші правова і фінансова ситуації у країні, які дали б змогу запрацювати ринковим регуляторам.

Грошово-кредитна політика 1996 р. мало чим відрізнялася від політики попереднього року. Вона проводилася в межах загальноекономічної політики, узгоджувалася з її цілями і мала чітко виражене антиінфляційне спрямування. Послідовно проводячи курс на подолання інфляції, уряду вдалося істотно зменшити фактично профінансований бюджетний дефіцит із 6.7% від ВВП за

1995 р. до 4.5% у 1996 р. Крім того, значно скоротилися емісійні джерела фінансування бюджетного дефіциту. Питома вага кредитів НБУ в покритті бюджетного дефіциту знизилася з 72.9% у 1995 р. до 32.3% у 1996 р., абсолютна сума цих кредитів зменшилася майже у 2 рази. Це стало можливим завдяки істотному збільшенню продажу облігацій державної внутрішньої позики (більш як у 10 разів) і збільшенню залучених зовнішніх позик, а також консолідації зусиль усіх владних структур на досягнення макроекономічної стабілізації¹.

Результати антиінфляційних зусиль уряду та НБУ проявилися у подальшому зниженні темпів інфляції. За 1996 р. її рівень знизився більш як у 4.5 рази порівняно з попереднім роком і становив 39.7%. Середньомісячний темп приросту цін у 1996 р. становив 2.8%, що у 3 рази менше, ніж у 1995 р.

Подальшого розвитку набули методи та інструменти грошово-кредитної політики, зокрема, розширилося застосування економічних засобів впливу на суб'єктів грошового ринку і було посилено засоби адміністративного впливу, що мало не лише антиінфляційний ефект, а й посилювало вплив монетарних заходів на стабілізацію в мікроекономіці.

Помітні зміни відбулися в процентній політиці НБУ. Перш за все у 2.6 рази знизилася облікова ставка НБУ — зі 105% до 40% на кінець року. Підвищилась оперативність коригування облікової ставки відповідно до зміни темпів інфляції та інфляційних очікувань, скоротилася амплітуда її коливань, досягнуто подальшого зближення динаміки облікової ставки та рівня інфляції, а також зближення рівнів встановленої і фактичної середньозваженої облікової ставки. Із травня 1996 р. відмінено вимогу НБУ до комерційних банків про обов'язкове коригування ставок позичкового та депозитного процентів відповідно до зміни облікового процента. Ці процеси сприяли здешевленню грошей на внутрішньому ринку, підвищенню їх доступності та прогнозованості зміни пропозиції і попиту на грошовому ринку, підвищенню збалансованості останнього. Важливу роль у цьому відіграло запровадження НБУ в 1996 р. ломбардного кредитування комерційних банків під заставу державних цінних па-

перів та угод РЕПО. Це значно розширило можливості комерційних банків управляти своєю ліквідністю, а також можливість НБУ впливати на грошову масу. Істотно поліпшився механізм зв'язку між фондовим, кредитним та валютним ринками.

У 1996 р. досягнуто певних успіхів у послабленні факторів, які стримували позитивний вплив монетарної стабілізації на оздоровлення макроекономіки. Йдеться перш за все про грошову реформу, проведену у вересні. Завдяки їй зросла довіра до національних грошей, з'явилися нові можливості для їх капіталізації через зростання банківських депозитів та використання їх з метою інвестування. Для реалізації цих можливостей були зроблені перші кроки в напрямі формування реальних механізмів страхування депозитів фізичних осіб та страхування комерційних банків від кредитних ризиків.

Відсутність антиінфляційних результатів досягнуто 1996 р. у валютній політиці НБУ. Завдяки подальшій лібералізації валютного ринку, поліпшенню умов для діяльності іноземних інвесторів, збільшенню фінансової допомоги міжнародних організацій НБУ вдалося збільшити валютний резерв країни за рік на 70%, утримати девальвацію національної валюти на рівні 5.4% при 72% у 1995 р. Оскільки інфляція 1996 року становила 39.7%, то обмінний курс гривні за 1996 р. реально зріс на 32%. Ця обставина створювала передумови для відновлення провідної ролі національних грошей не лише як засобу обігу, а й як засобу нагромадження, для посилення мотивації роботи економічних суб'єктів із національними грошми, для послаблення доларизації економіки. Цим надзвичайно важливим процесам сприяло також введення НБУ в 1996 р. обов'язкового резервування валютних депозитів на рівні з депозитами у національній валюті, підтримання процентних ставок за депозитами у національній валюті на значно вищому рівні, ніж в іноземній валюті, спрощення порядку доступу іноземних інвесторів на внутрішній валютний та фондовий ринки.

Незважаючи на вказані успіхи у монетарній політиці, зупинити спад економіки у 1996 р. не вдалося. Темпи скорочення обсягу ВВП дещо знизилися порівняно з 1995 р., проте все ще були надто високими — 10% за рік. Зайнятність населення знизилася на 3%, обсяг капітальних вкладень — на 20%, обсяг роздрібного товарообороту — на 11.4%. Позитивні зрушення у реальній економіці були далеко не адекватними успіхам у монетарній політиці.

Це викликало певну зневіру в доцільності та ефективності антиінфляційної політики. Наприкінці 1996 — на початку 1997 р. у пресі з'явився ряд статей з оцінкою рестрикційних зусиль НБУ як помилкових та з вимогами повернутися до контрольованої чи регульованої інфляції, яка, мовляв, може забезпечити вихід української економіки з кризи. Насправді **низька результативність макроекономічної стабілізації спричинена не її неспроможністю чи помилковістю, а слабкістю механізму, який забезпечує вплив позитивних змін у монетарній сфері на реальну економіку.**

Крім вказаних вище двох факторів, що блокували дію цього механізму в 1995 р., додався у 1996 р. третій, який узагалі зробив неможливим економічне зростання за умов, що склалися. Йдеться про непомірно високі податкові платежі до бюджету та у позабюджетні фонди. Коли більша частина прибутку виділяється державою, економічним суб'єктам залишається або зупинити підприємницьку діяльність, або піти в тінь, щоб уникнути непосильного оподаткування.

Звичайно, успішно провести податкову реформу з істотним послабленням рівня оподаткування в сучасних умовах — справа надзвичайно складна і відповідальна. Але й не проводити її неможливо. Без цього великі жертви, які поніс народ України заради досягнення макроекономічної стабілізації, виявляться марними, виграють лише ті сили, які хочуть повернутися на так званий "український шлях" економічних реформ.

Потребують послаблення й інші фактори, що стримують стабілізаційний ефект на мікрорівні антиінфляційної політики. Зокрема, річний рівень інфляції слід знизити не менш як до 25%, що й передбачається НБУ на 1997 рік. Реструктуризація виробництва як засіб адаптації кожного підприємства до існування у ринкових умовах повинна стати першочерговим завданням економічної політики на найближчу перспективу. Для цього необхідно не тільки знайти достатні кошти, в тому числі й за рахунок іноземних інвестицій, а й подолати інерцію затратного господарювання, створити правові та організаційні передумови для реального банкрутства, сформувати повноцінний фінансовий ринок та стабільну банківську систему. Тільки за цих умов "передаточний" механізм впливу національної валюти на оздоровлення реальної економіки спрацює і забезпечить вихід із тривалої кризи. □

¹ На жаль, не всі зобов'язання бюджету 1996 р. було профінансовано, тому скорочення дефіциту та емісійних джерел його покриття значною мірою було досягнуто за рахунок зростання заборгованості уряду, в тому числі і стосовно заробітної плати, пенсій та інших виплат населенню.



Ніна Кривошеєва,
начальник відділу систематизації законодавства і
реєстрації нормативних актів юридичного департаменту НБУ.

РУБРИКУ ВЕДЕ ЮРИДИЧНИЙ ДЕПАРТАМЕНТ НБУ



Якими документами визначено порядок надання та оформлення іноземних кредитів під гарантії уряду?

Порядок надання та оформлення іноземних кредитів під гарантії уряду встановлено, зокрема, Положенням про порядок одержання, використання і погашення іноземних кредитів, що надаються під гарантії Кабінету Міністрів та Національного банку України, затвердженим Валютно-кредитною радою Кабінету Міністрів України 27 серпня 1992 року. Слід зазначити, що агентом уряду України щодо залучення іноземних кредитів під гарантії Кабінету Міністрів та Національного банку виступає Укрексімбанк. Він укладає з іноземним банком-кредитором або міжнародною організацією кредитну угоду, а також угоду безпосередньо з позичальником. Іноземний кредит надається на основі кредитної угоди між Укрексімбанком і позичальником. Позичальник повинен відшкодувати Укрексімбанку всі витрати, пов'язані із залученням, обслуговуванням

та погашенням кредиту, і сплачувати маржу в розмірі, встановленому кредитною угодою. Крім того, він зобов'язаний мати валютний рахунок в Укрексімбанку. На цей рахунок зараховуватимуться всі надходження позичальника у вільно конвертованій валюті до повного погашення кредиту, що обумовлено необхідністю контролю за цільовим використанням кредиту, строками його повернення у зв'язку із державною гарантією.

Який порядок відкриття розрахункового та валютного рахунків для забезпечення спільної інвестиційної діяльності?

Згідно зі статтями 23 і 24 Закону України "Про режим іноземного інвестування" іноземні інвестори мають право укладати договори про спільну інвестиційну діяльність, не пов'язану зі створенням юридичної особи, та відкривати окремі рахунки в установах банків для проведення розрахунків за цими договорами. Такі договори повинні реєструватися у терміни

та в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до вимог названого закону та положень Інструкції № 3 Національного банку України про відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті, затвердженої постановою Правління НБУ №121 від 27.05.1996 року, передбачено, що для забезпечення спільної діяльності в установах банків відкриваються розрахункові рахунки при отриманні заяви про відкриття рахунка, копії договору про ведення спільної діяльності, копії документа про реєстрацію такого договору, рішення учасників договору про визначення осіб, яким надається право розпорядчого підпису при веденні грошових операцій за цим рахунком, картка зі зразками підписів та відбитком печатки.



Яка відповідальність встановлена за несвоєчасне виконання підприємством грошових зобов'язань?

Контроль за додержанням правил розрахунків, а також за станом розрахунків підприємств здійснюється установами банків у процесі проведення операцій із безготівкових розрахунків, шляхом періодичної перевірки розрахункових документів, що надходять у банк, аналізу балансів, інших звітних документів та перевірок у них на місцях.

Крім того, підприємства (платники та одержувачі коштів) зі свого боку теж контролюють своєчасне проведення розрахунків. Платники грошових коштів за прострочення платежу згідно із Законом України № 543/96-ВР від 22.11.1996 р. "Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань" сплачують на користь одержувачів пеню. Розмір пені встановлюється угодою сторін, але не вище подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла у період, за який стягується пеня. При цьому платники самостійно нараховують пеню за несвоєчасно оплачені ними суми і подають банку доручення на її перерахування.

Спори між платником та одержувачем коштів, що виникають у зв'язку з несплатою або неправильним нарахуванням платником пені вирішуються у претензійно-позовному порядку.



Чи вправі комерційний банк повернути платіжне доручення без виконання?

Розрахункові документи, які подаються клієнтами до банку, повинні відповідати вимогам встановлених стандартів та залежно від їх форми містити

відповідні реквізити. Якщо в поданих документах не заповнені необхідні реквізити або заповнені неправильно, банк такий документ до виконання не приймає. У разі відмови прийняти від клієнта розрахунковий документ банк згідно з пунктом 8 Інструкції № 7 про безготівкові розрахунки в господарському обороті України, затвердженої постановою Правління НБУ №204 від 02.08.1996 р., у день його отримання має зробити на звороті напис про причину повернення документа без виконання (за підписами головного бухгалтера і виконавця, завіреними штампом банку) та повернути клієнту. Спори, які можуть виникнути із цього питання між комерційними банками та клієнтами, повинні вирішуватися у претензійно-позовному порядку.

? Чи має право громадянин України перераховувати за межі України іноземну валюту для надання допомоги своїм родичам і в яких сумах?

Дозволяється переказ іноземної валюти за межі України за рахунок особистих коштів фізичних осіб-резидентів* для допомоги родичам (чоловіку або дружині, батькам, дітям, рідним братам і сестрам). Ці питання врегульовані Правилами переказу іноземної валюти за межі України за рахунок особистих коштів фізичних осіб — резидентів і нерезидентів, затвердженими постановою Правління НБУ №245 від 23.09.1996 р. Фізична особа-резидент переказує допомогу родичам через уповноважений банк із валютного рахунка цієї особи.

Зокрема, родичам-резидентам, які тимчасово виїхали з України на навчання та в приватних справах, сума переказу не повинна бути більшою 500 доларів США за місяць, а загальна сума не може перевищувати 4000 доларів США за рік чи еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті. Переказ допомоги родичам-нерезидентам, які постійно проживають за кордоном, здійснюється в таких сумах: не більш як 500 доларів США за місяць, а загальною сумою не більш як 2000 доларів США за рік чи еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті.

Переказ іноземної валюти за кордон фізичною особою здійснюється через уповноважений банк за наявності доку-

* Резиденти — громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, які мають постійне місце проживання на території України, в тому числі ті, що тимчасово перебувають за кордоном.

Нерезиденти — громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, які мають постійне місце проживання за межами України, в тому числі і ті, що тимчасово перебувають на території України.

ментів, які свідчать про джерела надходження валюти, а також підтверджують родинні стосунки.

? Який існує порядок везення уповноваженими банками бланків дорожніх чеків міжнародних платіжних систем?

Національним банком України, за погодженням із Державною митною службою України, постановою Правління від 09.07.1997 р. №227 затверджено нову редакцію "Порядку надання уповноваженим банкам індивідуальних ліцензій на вивезення банкнот іноземної валюти і спеціальних дозволів на везення банкнот іноземної валюти та бланків чеків".

Відповідно до зазначеного Порядку для везення бланків дорожніх чеків міжнародних платіжних систем уповноважені банки мають отримати спеціальний дозвіл, який надається Національним банком України. Такий дозвіл на везення бланків дорожніх чеків міжнародних платіжних систем надається уповноваженому банку на визначену суму та строк до 180 календарних днів.

Для отримання дозволу на везення бланків чеків уповноважений банк подає такі документи:

* заяву на везення бланків чеків із зазначенням суми, на яку вони будуть ввозитись, та митниці, де проведиметься митне оформлення;

* копію контракту (угоди) іноземною мовою з іноземною компанією (іноземним банком) про продаж нею уповноваженому банку бланків чеків та копію цього контракту у перекладі українською (російською) мовою. Копії повинні бути засвідчені уповноваженим банком;

* баланс уповноваженого банку та оборотно-сальдову відомість на день подання заяви.

У разі необхідності Національний банк України може поставити вимогу про подання додаткових документів.

Такий порядок встановлений лише для везення бланків дорожніх чеків міжнародних платіжних систем. Що стосується бланків інших чеків, то вони можуть бути ввезені лише після спеціального розгляду цього питання Національним банком України у кожному випадку окремо.

? В Україні дедалі більшого поширення набувають розрахунки за пластиковими картками. Які правові основи їх використання в нашій державі?

Ще в 1960-ті роки у міжнародних розрахунках почали використовувати кредитні картки (так звані пластикові), які надавали право власникові такої картки отримувати товари та послуги за безготівковим розрахунком. Зокрема, пластикові картки призначені для проведення розрахунків із власного банківського рахунка в будь-якій частині світу, а також для отримання готівкових коштів. Переваги пластикових карток очевидні. Вони зручні в користуванні, дають змогу знімати готівку, оплачувати придбання товарів, автоматично відображати грошові операції на банківському рахунку користувача, що дає йому можливість простіше контролювати свої витрати тощо. Ринок пластикових платіжних систем успішно розвивається і є одним із найдинамічніших напрямів у банківській діяльності. Нині в нашій державі цей вид діяльності законодавчо не врегульовано. Однак постановою Правління НБУ № 37 від 24.02.1997 р. (зарєєстрованою в Міністерстві юстиції України за № 86/1890 від 24.03.1997 р.) затверджено Положення про впровадження пластикових карток міжнародних платіжних систем у розрахунках за товари, надані послуги та при видачі готівки. Згідно з положенням фізичні особи можуть отримати в уповноваженому банку України власну банківську платіжну картку, яка дає змогу розпоряджатися власним картковим рахунком. Видавати платіжні картки та відкривати карткові рахунки можуть уповноважені банки України, які мають ліцензію та є членами міжнародних платіжних систем VISA International Service Association, EUROPAY International, або уповноважені банки України, які уклали угоди (договори) із цими банками. Членами міжнародних платіжних систем є, зокрема, банки "Аваль", Приватбанк, Промінвестбанк, Укресімбанк, Перший український міжнародний банк, Укрінбанк та інші. Картковий рахунок відкривається уповноваженим банком на підставі угоди, укладеної з фізичною особою. Ідентифікація отримувача банківської платіжної картки забезпечується нанесенням на картку номера банківської платіжної картки, терміну дії, прізвища, імені та зразка підпису тримача картки.

Уповноважені банки на підставі угод мають право одержувати комісійну винагороду в іноземній валюті за операціями, пов'язаними з використанням емітованих ними банківських платіжних карток. Треба мати на увазі, що ці банківські платіжні картки досить дорогі як щодо умов їх отримання, так і обслуговування.

У яких випадках Національний банк України не стягує плати за касове обслуговування комерційних банків?

Відповідно до пунктів 6 та 10 Порядку організації розрахунково-касового обслуговування комерційними банками клієнтів

та взаємовідносин із цього питання між установами Національного банку України та комерційними банками, затвердженого постановою Правління НБУ № 166 від 30.06.1995 р. (з доповненнями, внесеними постановами Правління НБУ № 323 від 13.12.1996 р. та № 137 від 30.04.1997 р.), Національний банк України безкоштовно здійснює касове обслуговування бюджетних організацій, військових частин і видачу готівки комерційним банкам на виплату пенсій. Ощадному банку для виплати доходу за облігаціями внутрішньої державної ощадної позики 1997 року та їх погашення на підставі поданих розрахунків. Зважаючи на те, що НБУ не стягує плати за ці операції, плата комерційним банкам за касове обслуговування бюджетних організацій, військових частин і видачу готівки підприємствам зв'язку на виплату пенсій провадиться у менших проти діючих розмірах або зовсім не стягується.

У разі одержання комерційними банками готівки на виплату пенсій, доходу за облігаціями внутрішньої державної ощадної позики 1997 року та їх погашення на суму, що перевищує реальну, Національний банк застосовує штрафні санкції у розмірі непропорційно одержаного доходу згідно зі статтею 48 Закону України "Про банки і банківську діяльність" та Положенням про застосування Національним банком України санкцій за порушення банківського законодавства, затвердженим постановою Правління НБУ № 115 від 16.05.1995 р. (зі змінами та доповненнями).

Я постійно проживаю за межами України, а тепер тимчасово працюю в Україні. Чи можу переказати свою заробітну плату, яку отримую в іноземній валюті, за кордон?

Так, ви вправі це зробити. Відповідно до Постанови Правління НБУ № 97 від 10.04.1997 р. "Про внесення доповнень до Правил переказу іноземної валюти за межі України за рахунок особистих коштів фізичних осіб — резидентів і нерезидентів", зареєстрованої в Міністерстві юстиції за № 168/1972 від 12.05.1997 р., нерезиденти, які тимчасово проживають в Україні, мають право переказувати за межі України іноземну валюту, яку отримали у вигляді оплати праці, премій, а також пенсій, гонорарів, нарахованих відсотків на залишок коштів на рахунку, відкритому в банку України, введеної (переказаної) в Україну у встановленому чинним законодавством порядку. При цьому фізична особа-нерезидент перераховує за межі України кошти в іноземній валюті, отримані у вигляді оплати праці, без відкриття валютного рахунка внесенням готівкової валюти в уповноважений банк та надає йому доручення на переказ цієї валюти. Також необхідно

надати уповноваженому банку документи, що свідчать про джерела походження іноземної валюти.



Який порядок реєстрації нормативних актів Національного банку України, набуття ними чинності та опублікування?

Відповідно до указу Президента України № 493/92 від 03.10.1992 р. з 01.01.1993 р. було запроваджено державну реєстрацію в Міністерстві юстиції нормативних актів, які видаються міністерствами, іншими органами державної виконавчої влади, органами господарського управління та контролю. Враховуючи особливий статус Національного банку, його функції та завдання, нормативні акти НБУ не реєструвалися в Мін'юсті.

Законом України № 609 від 17.12.1996 р. внесені зміни до статті 16 Закону України "Про банки і банківську діяльність", якими встановлено, що нормативні акти Національного банку, які регулюють правовідносини, суб'єктами яких є фізичні особи, підлягають державній реєстрації згідно із законодавством України. Із введенням у дію цього закону, тобто з 10.01.1997 р., зазначені вище нормативні акти подаються Національним банком України на державну реєстрацію. Отже, реєстрації в Міністерстві юстиції України підлягає лише частина нормативних актів. Так, за п'ять місяців цього року на державну реєстрацію до Мін'юсту було направлено 10 нормативних актів Національного банку України.

Як уже зазначалося вище, НБУ має особливий правовий статус, закріплений Законом України "Про банки і банківську діяльність". Національний банк є центральним банком країни, її емісійним центром, проводить єдину державну політику в галузі грошового обігу. Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці. Він виконує також цілий ряд інших функцій для забезпечення діяльності, розвитку та зміцнення банківської системи. Звичайно, регулювання питань, що стосуються грошового обігу, емісійно-касової роботи, валютного регулювання та валютного контролю, регулювання діяльності банків і кредитних установ, потребує термінового прийняття відповідних нормативно-правових актів. Основна частина нормативних актів Національного банку після затвердження (прийняття) Правлінням НБУ реєструється в юридичному департаменті і засвідчується присвоєнням їм власних номерів. Такий порядок реєстрації нормативних актів центральних банків запроваджено у ряді країн СНД, зокрема в Російській Федерації.

Республіці Білорусь.

Інструкція про порядок підготовки, видання, реєстрації, надсилання та систематизації нормативних актів Національного банку України затверджена постановою Правління НБУ № 31 від 10.02.1997 р.

Нормативні акти НБУ набувають чинності з моменту опублікування (мається на увазі розповсюдження акта через електронні системи) або у визначений у постанові термін, крім актів, які підлягають державній реєстрації. Останні набувають чинності через 10 днів після реєстрації, якщо в них не зазначено іншого строку надання їм чинності.

На жаль, виникає чимало проблем у зв'язку з термінами проведення державної реєстрації нормативних актів НБУ в Міністерстві юстиції. Передбачений порядок та терміни реєстрації нормативних актів не завжди можуть забезпечити оперативність розгляду актів Національного банку України. В основному терміни розгляду та реєстрації становлять 15—20 днів. Враховуючи, що нормативні акти, які підлягають державній реєстрації, набувають чинності лише через 10 днів після реєстрації, практично минає місяць перш ніж прийнятий постановою Правління НБУ нормативний акт набуває чинності.

Як відомо, з метою оперативного і повного забезпечення правовою інформацією органів державної влади, підприємств, установ та організацій і доведення актів законодавства до відома громадян видано Указ Президента України від 13.12.1996 р. "Про опублікування актів законодавства України в інформаційному бюлетені "Офіційний вісник України". Це видання започатковане із січня поточного року. У щотижневому збірнику планується оперативне публікувати законодавчі та нормативні акти. До цього збірника включаються і нормативні акти Національного банку.

Для ознайомлення з нормативними документами НБУ та роз'ясненнями з питань банківської діяльності видається щомісячний додаток до журналу "Вісник Національного банку України" — "Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності", який має широкий попит серед читачів, зокрема, фахівців банківської справи, підприємців.

Зауважимо, що за останні роки юридичним департаментом спільно з редакцією періодичних видань НБУ були випущені у світ щорічні Збірники нормативних актів Національного банку України. У березні цього року випущено Збірник нормативних актів Національного банку України за 1996 рік (у двох частинах), у якому вміщено тексти актів зі змінами та доповненнями за станом на 31.12.1996 року.

НОТАТКИ ЖУРНАЛІСТА

“Банківські системи та мережі”

— під такою назвою 16—21 червня в Ялті проходила четверта міжнародна науково-практична конференція. Звіт про її роботу пропонуємо увазі читачів

Цього спекотного червеневого тижня ще майже 300 гостей одночасно прийняли курортна Ялта. Правда, цього разу вони з'їхалися не для відпочинку, а на роботу. Представницька делегація Національного банку України, який разом із Центром банківських інформаційних технологій (ЦЕБІТ) організували цей форум; керівники та провідні спеціалісти з питань бухгалтерського обліку, інформатизації та програмування з центральних банків Вірменії, Туркменістану, Узбекистану, Російської Федерації, національних банків Казахстану, Азербайджану, Киргизстану, Таджикистану, Молдови, Білорусі, Банку Естонії; Національного агентства з інформатизації при Президенті України, Асоціації українських банків; Ошадбанку України; комерційних банків України, а також країн СНД та Балтії; численних фірм, організацій, наукових закладів — усього майже триста учасників, відраджених від мало не 150 зацікавлених у роботі конференції колективів.

Відкрив це представницьке зібрання заступник Голови Національного агентства з питань інформатизації при Президенті України Олександр Рекун. Він підкреслив роль НБУ в умовах дуже динамічних змін на ринку інформаційних технологій та систем, який створює умови для активного обміну досвідом із практичних питань.

Із доповіді Олександра Рекуна:

— Створені сьогодні в Україні інформаційні банківські системи, орієнтовані на міжнародні стандарти і за рівнем технологічних рішень не поступаються європейським. Нині одночасно зі створенням внутрібанківських інформаційних систем відбувається інтенсивне взаємопроникнення мережевих і банківських інформаційних технологій. Ми стоїмо на порозі створення системи процесингових розподілених центрів, орієнтованих на формування й ефективне використання ринку цінних паперів.

Така конференція вперше була організована чотири роки тому, рівень доповідей шоразу вищий, як і рівень представництва. Традиційно її учасники пра-

цюють на пленарних засіданнях, а детальніше й ближче обговорити підняті там проблеми вони мають змогу на засіданнях робочих груп. Та про це трохи далі. Директор департаменту інформатизації НБУ Анатолій Савченко розповідає про основні завдання автоматизації Національного банку України в цьому та наступному році.

Із доповіді Анатолія Савченка:

— Якщо не ми, то хто ж може визначити подальший розвиток інформаційних технологій у банківській системі? Українські банки делегували сюди керівників цих служб. Завдання переходу на новий План рахунків повинно бути нами реалізоване не тільки з точки зору вибору нових стандартів бухгалтерського обліку, а і як необхідність побудови нових, більш сучасних систем обробки банківської інформації. Сьогодні в наших банках вони багатofункціональні, доповнені взаємопов'язаними підсистемами, з таким переліком задач, що багато в чому не поступаються пропонуваним нам західним.

Якщо порівняти шлях, яким проходили західні банки від мейнфреймів до сьогоднішніх розподілених систем обробки, то ми з вами рухалися від персональних комп'ютерів, від розв'язання локальних завдань на них до створення сучасних систем, переходу на ефективніші платформи, захищеніші операційні системи. Але кінцева мета, визначена для західних систем обробки, і та, яку ставимо ми для наших банків, збігаються: треба створити повнофункціональну систему, яка і вирішувала б проблеми автоматизації банків і, головне, забезпечувала б цілісність, безпеку даних, гарантувала, що всі ті завдання, які ставляться перед нею, будуть розв'язані.

Коротко скажу про основні напрями прикладання зусиль НБУ в 1997 році. Позиція Нацбанку досить сильна завдяки тому, що він робить ставку на інформаційні технології. Торік основні наші успіхи були пов'язані з подальшим розвитком фондового ринку, удосконаленням автоматизованих робочих місць (АРМів), які обслуговують операції на ньому. Збулося те, про що ми ще недавно лише мріяли. Державні цінні папери повнофункціонально використовуються як грошово-кредитний інструмент НБУ. Вдалося багато в чому розв'язати для держа-

ви проблему дефіциту бюджету.

Наступними кроками у нашій роботі буде перехід до технологій термінових платежів (online-режим) та обслуговування депозитарію НБУ в цьому режимі. Ще один великий блок питань — це подальший розвиток системи електронних платежів (СЕП). За рік, що минув, найбільші українські банки, які мають республіканську мережу, перейшли до обслуговування консолідованого кореспондентського рахунка. Цей процес вже в основному завершений. Приміром, акціонерний комерційний агропромисловий банк “Україна”, який має близько 600 філіалів, створив власну платіжну систему, проводить розрахунки через свою розрахункову палату, має один кореспондентський рахунок. Збільшилася ліквідність банку за рахунок ефективнішого регулювання ним коштів. Є ще багато інших прикладів, коли банки, які мають не таку розгалужену мережу, поліпшили механізм управління ресурсами, працюючи з НБУ через один кореспондентський рахунок. Ми цей процес не прискорювали, він розвивався еволюційно: без зайвого примусу і без ніякої заборони.

Але я поки що не сказав про основне завдання, яке постало перед НБУ і нами усіма — це розв'язати проблеми переходу банків на новий План рахунків.

Перший день пленарних засідань був присвячений цьому важливому питанню, особливостям переходу, тим змінам, які повинні бути внесені у всі інформаційні банківські технології, починаючи з внутрібанківських (ОДБ) і до СЕП. Виступили з доповідями представники НБУ. Фахівці департаменту інформатизації Ігор Новак та Ірина Івченко докладно розповіли про революційну перебудову СЕП, пов'язану зі змінами форматів платіжних файлів та посиленням системи захисту при переході на новий План рахунків. Олександр Пекач, заступник начальника управління методології реформування бухгалтерського обліку департаменту бухгалтерського обліку, розповів про перехід банків України на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та зокрема зупинився на рекомендаціях для розробників банківського програмного забезпечення. А начальник відділу комп'ютерних

технологій бухгалтерського обліку департаменту інформатизації Тетяна Гримова висвітлює проблему автоматизації переходу банків України на міжнародні стандарти.

Із доповіді Тетяни Гримової:

— Кілька місяців тому, коли ми почали говорити про реформування, багато хто з розробників не поставився до проблеми з достатньою серйозністю. Тоді здавалося, що можна обійтися, не докладаючи надзвичайних зусиль. Зараз уже всі розуміють, який перед ними обсяг роботи, аби ці нові системи дійсно допомогли здійснити задумане. Без належної банківської системи перехід на міжнародні стандарти просто буде неможливим. Повісивши мову про банківські технології автоматизації, зроблю маленький аналіз ринку програмних продуктів в Україні. Вони поділяються на три групи. Перша — це західні системи автоматизації на сучасних платформах, створені не одне десятиліття. В основному використана архітектура "клієнт—сервер". Є вдалі й невдалі спроби їх впровадження в Україні. Найяскравіший позитивний приклад — обнадійливий досвід у цьому Першого українського міжнародного банку.

Неважко пояснити причину невдалих спроб — тим банкам, котрі починали першими, було самотньо, складно було нести подвійний тягар звітності, вникати в незнайомі досі, навіть де в чому незрозумілі принципи.

Сьогодні ми вже всі підійшли до цього порогу. І багато хто зрозумів, що навіть купивши дуже дорогу західну систему, не матиме гарантії, що розв'яже власні проблеми одразу і назавжди. Це лише база, на якій можна побудувати свою систему автоматизації банку.

До другої групи належать багатовалютні багатофункціональні розробки — автоматизовані банківські системи. З'явилися ще, правда, "несміливі" вітчизняні спроби. Їх автори вчать на власних помилках, тут же виправляють їх, і, головне, ростуть у цьому процесі. Сюди я б віднесла і розробки країн СНД — це російська DiaSOFT, RS-Bank, білоруська Мьюбіус. Але вони, на жаль, не допомогли нам розв'язати свої проблеми, можливі лише спроби допрацювати ці програмні продукти під наші умови. І третя, найчисленніша група — це ті оновлені ОДБ (операційний день банку), які нам допомогли пройти хорошу школу при створенні власної платіжної системи. Завтра нам уже потрібно не просто система бухгалтерії, а та, яка дасть можливість проаналізувати роботу банку, дасть змогу сформулювати звітність із одночасним веденням бухгалтерії. І найголовніша вимога тут полягає в тому, що система автоматизації банку повинна уміти формувати звітність без права втручання в неї. Цим ми усунемо проблеми достовірності інформації.

Яку систему треба добирати комерційному банку — доопрацювати задіяну сьогодні, купити нову, писати іншу? Цього за вас не вирішить ніхто. А виходить треба з того, що ви

маєте на сьогодні: технічної платформи, кадрового забезпечення тощо.

Можна стверджувати без перебільшення, що дуже багато хто із присутніх на конференції представників українських банків приїхав до Ялти саме для того, щоб обговорити складнощі переходу на міжнародні стандарти бухгалтерії. Адже, як прозвучало від мікрофона, це наше основне поточне завдання на нинішній рік і на кілька перших місяців наступного.

Тому з таким неослабним інтересом, у такій тиші слухав зал доповіді представників центральних та національних банків країн — членів СНД, держав Балтії. Оскільки вони пов'язані спільною темою, тези виступів у цьому звіті ми дамо єдиним блоком.

Із країн колишнього СРСР Білорусь першою перейшла на новий План рахунків.

Із доповіді Людмили Стефанович, начальника управління методології банківських розрахунків Національного банку Республіки Білорусь:

— Ми приїхали сюди з подвійною метою: ознайомитися з новими розробками в банківських технологіях, а ще поділитися досвідом, бо перехід на новий План рахунків — це не самоціль Нацбанку України чи нашого білоруського Національного банку. Це не тільки наша проблема, а й усіх комерційних банків теж. І для країни в цілому, адже це необхідна умова для того, щоб залучити іноземні інвестиції. Коли до нас приїдуть інвестори, перше, що вони просять, це показати фінансові звіти, чи відповідають вони міжнародним стандартам бухгалтерського обліку.

Але кожна країна має свої національні стандарти, і про це забувати не можна. Це закон про бухгалтерію, це податкове законодавство, це закон про бюджет, це План рахунків. Практично національні стандарти лягають в основу того, що можна прирівняти до міжнародних стандартів. Тому банки працюють і за міжнародними, і за національними принципами. Ми вже перейшли на новий План рахунків, побудований на цих принципах. У вас це ще попереду.

І у країнах Західної Європи, і в інших державах багато центральних банків вибрали таку ж структуру Плану рахунків, на якій зупинився й Національний банк України — це структура поділу за класами. Тобто кожен клас визначає ту велику економічну операцію, яку вестиме банк. Я зупинюся на тонкощах впровадження, бо багато центрбанків інших держав, хоч і підготували нові Плани рахунків, так на них і не змогли перейти. Це надто велика організаційна проблема. Спільна для Нацбанку і комерційних банківських установ. Тут недаремно присутні фахівці з автоматизації. Не кажіть, що це справа бухгалтера — як він зробить

аналітичний облік. Крім вас, програмістів, йому в цьому ніхто не допоможе. Поставтеся до цього з максимальною відповідальністю й акуратністю. Зараз важливо звернути увагу не стільки на швидкість обробки інформації, а на те, як виконавцю потім працювати з програмним продуктом, який ви будете розробляти чи доопрацьовувати. Найперша проблема у даному випадку — це побудова рахунків аналітичного обліку. П'ять знаків із наданих вам чотирнадцяти — обов'язкові. Для самостійного рішення залишаються дев'ять знаків. І ось тут слід зрозуміти всі вагання, які ляжуть в ваші плечі. Самим доведеться вирішувати, що в ці знаки закласти — чи відповідального виконавця, чи особовий рахунок клієнта, чи номери клієнта, щоб інформація з одного боку була достатньо повною, але й не переповненою, якраз необхідною для користувача...

Із доповіді В'ячеслава Ставіли, начальника управління комп'ютерних технологій Національного банку Молдови:

— Я зупинюся лише на досвіді, набутому Національним банком. Перше, з чим ви матимете справу, це таблиці відповідності. Вони будуть необхідні, щоб перевести баланс старого Плану рахунків на новий. Тому ми зробили таблицю відповідності на рівні особових рахунків. Ці таблиці ми підтримували десь упродовж року, щоб мати можливість перевіряти один одного, чи правильно ми працюємо. На першому етапі у всіх вихідних формах, які ми друкували для наших працівників, поруч із новим рахунком подавали і старі номери рахунків. Навіщо? Щоб працівники банку звикли до нового Плану рахунків. Я вам скажу чесно, ось уже минуло два роки, але в нас бухгалтери при обговоренні балансу ще користуються термінами старого Плану рахунків. Поки що він їм зрозуміліший.

Далі ми створили відповідну програму, яка оперативну інформацію на базі цієї таблиці відповідності переводила зі старого в новий План рахунків і паралельно обробляла цю інформацію як на старому, так і на новому програмному продукті. Це для того, щоб ми отримали баланс, порівняли його, і були впевнені в тому, що новий програмний продукт дійсно працює правильно.

Лише через брак журнальної площі не цитуватимемо інші виступи із цього питання гостей із країн — сусідів України. Всі вони звучали широко й відверто. Бухгалтери й програмісти не хизувалися успіхами, не приховували прорахунків. Так само безпосередньо реагували на кожен виступ і слухачі, подеколи мало не зриваючись на оплески. Рефреном упродовж першого дня роботи конференції лунали у залі слова Людмили Стефанович: "Не соромтеся задавати запитання, бо коли конференція закінчиться, може так трапитися, що допомогти вам удома буде нікому..." Ак-

туальним цей заклик білоруської колеги був і для дня наступного, коли окремо від учасників пленарного засідання, яке не переривалося, відбувалося засідання постійно діючої робочої групи з методології автоматизації переходу банків України на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, де доповідачами були Тетяна Гримова та Олександр Пекач. Основне і єдине питання, винесене на обговорення вісімнадцяти фахівців, — необхідність сформулювати мінімальні технологічні вимоги, потрібні для того, щоб забезпечити перехід банків на міжнародні принципи. Ось тут ні запитань, ні емоцій не бракувало. Репортерський диктофон тому свідок. Напередодні конференції в НБУ відбулося засідання, де було визначено, що виставлятимуться чотири блоки вимог: до платіжних систем, щодо захисту інформації і стосовно звітності, а також до ведення бухгалтерського обліку.

Жодна із запропонованих членами робочої групи пропозицій не була відхилена. Лише на тихе запитання кореспондента, чому все ж вимоги розглядаються мінімальні, так само негучно було пояснено: не можуть фахівці з автоматизації так одразу демонструвати жорсткий підхід. На даному етапі вимог, необхідних для переходу, достатньо. Тут усім зрозуміло: чим далі розвиватиметься банківська система, тим детальніші вдосконалення в ній можливі.

Точка зору і рішення, прийняте членами робочої групи, були доведені до учасників конференції, які взяли участь у роботі секції з автоматизації переходу на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, де розглянуто ті ж проблеми, але значно ширшим колом: за участю ще й фірм, розробників та банків.

Упродовж цього тижня знайшли час і місце, де їм ніхто не заважав, члени ще однієї постійно діючої робочої групи — представники центральних банків. Так вони співпрацюють удруге (хоча конференція, нагадаю, четверта). Цього разу вони мали нагоду детальніше обговорити стан інформатизації у кожній із країн, проблеми, які постають перед центральними та національними банками та перед спеціалістами цих установ із автоматизації. Виокремилася тема, навколо яких ішло жваве обговорення, що подекуди переходило в дискусію. Перша — це організація розрахунків. Треба сказати, що кожна країна має свій підхід до цієї справи. І всіх це цікавило насамперед: хто від якої печі свій танок починає? Україна, наприклад, перестрибнула етап паперового клірингу, створивши відразу безпаперову систему бруто, а дехто якраз на ньому працює, інші кліринг роблять електронним методом.

Ця група на конференції створювалася для розгляду проблем міждержавних розрахунків, але коло цікавих для всіх питань поширилося.

Працівники НБУ — постійні члени робочої групи, про яку піде мова, Ірина Івченко, зав. сектором аналізу системи захисту департаменту інформатизації та Ігор Новак, заступник начальника управління комп'ютерних технологій, так прокоментували цю зустріч:

— Практично в усіх країнах колишнього СРСР, чий представник прибули в Ялту нині, роль центрального банку значно менша, ніж в Україні. У нас НБУ веде дуже активну політику, багато безкорисливої допомоги надає банкам. Так, стосовно платіжних систем: практично безкоштовно ми постачаємо комерційним банкам наше програмне забезпечення для входження в СЕП та засоби, які підтримують достатній рівень захисту інформації у внутрібанківських автоматизованих системах. Усі гості теж помітили, що у першооснові багатьох досягнень у масштабах країни — наполеглива й зацікавлена політика НБУ: це стосується автоматизації, організації розрахунків, інших галузей. У сусідніх країнах центробанки значно менше, ніж у нас, стурбовані проблемами комерційних банків щодо організації розрахунків та автоматизації їх діяльності.

Удекого викликало подив навіть те, що стільки часу приділено на конференції методології, допомозі банкам України при їх переході на новий План рахунків. Виходить, навіть цього в їхніх країнах не робиться: центробанк видав інструкцію, а решта — не його проблема. Наприклад, програмне забезпечення у Казахстані для кожного банку продається, коштує воно три тисячі американських доларів.

Українські банкіри й програмісти теж із неослабним інтересом слухали розповіді колег. Приміром, підкорила практичність вірмен: вони поки що не перейшли на новий План рахунків, а працюють за двома режимами: банки мають два ідентифікатори — робочий і тренінговий, тобто вони завжди мають можливість і працювати, і навчатися чи навчати. Ця ідея варта запозичення.

По-доброму позаздрили Україні її сусіди з приводу досить сильних розробників програм у всіх сферах автоматизації, якими є і фірми, і самі комерційні банки. У більшості країн-учасниць конференції власних розробок майже немає.

І наприкінці свого коментаря керівники підрозділів, які ділилися враженнями від засідання робочої групи представників центральних банків, зауважили: гості вважають, що конференція вже стає дуже масовою, охоплює надто великий

перелік проблем, і варто надалі вести роботу посекційно. І при цьому не залишити поза увагою актуальність обміну досвідом роботи між центральними банками. Ще одне істотне зауваження гостей стосувалося організації конференції: вони висловили побажання, щоб заздалегідь перед її початком розсилали потенційним учасникам докладний список питань, про які йтиметься. Щоб мати змогу підготувати й привезти пакет робочих матеріалів.

Один із днів цього форуму був присвячений обговоренню розвитку інформатизації та автоматизації у комерційних банках, створенню нових програмних засобів. Це був шанс для своєрідної реклами, яким сповна скористалися представники вітчизняних та зарубіжних фірм, пропонуючи найсучасніші комп'ютерні технології.

Окремою, особібно поданою через свою важливість та масштабність стояла в Ялті тема подальшого розвитку систем електронних платежів — системи масових розрахунків із використанням пластикових карток. Це проблема спільна для багатьох країн, і тому з неослабним інтересом було вислухано доповіді керівників АТ "Укркарт", Visa International, "ULYSSES", "Card Pay" та інших, Александра Цинцарски, керуючого директора фірми S&T Банксервіс з Болгарії. У ході обговорення виступів мова йшла про різноманітні підходи стосовно реалізації впровадження в Україні системи масових розрахунків.

На конференції також розглядалися питання гарантування інформаційної безпеки, реформи діючих платежів та аспекти побудови мережі передачі інформації НБУ. Стосовно телекомунікацій з доповіддю виступив Антон Лазаренко, головний інженер управління телекомунікаційних систем департаменту інформатизації НБУ. Перш ніж влатися в подробиці теми, Лазаренко нагадав присутнім, що сьогодні буде надано слово представникам трьох цікавих фірм — М.С.І., "Атлас" та RG data Ukraine — учасникам тендеру з телефонізації та створення мережі передачі інформації, оголошеного НБУ, коротенько відрекомендувавши кожен фірму.

Усього близько шістдесяти доповідей було прочитано у ході конференції. Багатий, цікавий матеріал, отриманий в Ялті, ще потребує осмислення учасниками цього форуму. Деякі порушені тут теми будуть відображені в наступних номерах "Вісника НБУ".



Світлана Компанієць,
"Вісник НБУ"

ОФІЦІЙНІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Про введення в обіг пам'ятної монети "Спаський собор у Чернігові"

Національний банк України з 24 червня 1997 року ввів у обіг пам'ятну монету "Спаський собор у Чернігові" номінальною вартістю 20 гривень, присвячену визначній пам'ятці архітектури Київської Русі — собору Святого Спаса, закладеному в 1033—1034 роках чернігівським князем Мстиславом Володимировичем.

Пам'ятна монета виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті — 31,1 грама. Діаметр монети — 38,61 мм, бокова поверхня рифлена, колекційна якість — "пруф", тираж — 5000 штук.

На лицьовому боці монети (аверсі) в центрі кола, обрамленого стилізованим рослинним орнаментом, розміщено зображення фрагмента копії фрески XI ст. "Свята Текля". Вгорі — зображення малого Державного герба України, по колу напис "УКРАЇНА", внизу написи: "1997" — рік карбування монети та у два рядки — "20 ГРИВЕНЬ" — позначення номінальної вартості монети. Слово "ГРИВЕНЬ" розміщено по колу. Ліворуч і праворуч від числа "20" розміщені позначення дорогоцінного металу, його проба та вага у чистоті. Вся композиція обрамлена по колу намистовим узором.



Зовнішній кант аверсу — випуклий, зображення та написи — рельєфні.

На зворотному боці монети (реверсі) в центрі розміщено зображення західного фасаду Спаського собору. По колу написи: ліворуч — "ЧЕРНІГІВ", угорі — "СПАСЬКИЙ СОБОР", праворуч — "XI ст.". Написи відокремлені один від одного солярними знаками. Внизу зображено стрічку з написом на ній "ДУХОВНІ СКАРБИ УКРАЇНИ".

Зовнішній кант реверсу — випуклий, зображення та написи — рельєфні.

Ескізи монети розробили художники Олександр Івахненко та Анатолій Сніжко, ліплення моделей виконав скульптор Роберт Котович.

Пам'ятні монети "Спаський собор у Чернігові" номінальною вартістю 20 гривень є дійсним платіжним засобом України і обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їхньою номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Пам'ятні монети "Спаський собор у Чернігові" реалізуються в Україні та за кордоном за колекційною ціною.



Про введення в обіг ювілейної монети "Юрій Кондратюк"

Національний банк України з 17 червня 1997 року ввів у обіг ювілейну монету "ЮРІЙ КОНДРАТЮК" номінальною вартістю 2 гривні, присвячену 100-річчю від дня народження видатного українського вченого у галузі космонавтики і вітроенергетики, одного з піонерів ракетної техніки і теорії космічних польотів Юрія Васильовича Кондратюка (Олександра Гнатовича Шаргея).

Монета виготовлена з мідно-нікелевого сплаву. Діаметр монети — 33 мм, вага — 14,35 грама, бокова поверхня рифлена, колекційна якість — "пруф-лайк", тираж — 20000 штук.

На лицьовому боці монети (аверсі) в центрі на тлі зодіакальної карти зоряного неба розміщено зображення малого Державного герба України як символ того, що Україна належить до космічних держав світу. Вгорі по колу напис "УКРАЇНА", внизу в два рядки — "2 ГРИВНІ" (слово "ГРИВНІ" розміщено по колу). Праворуч напис "1997" — рік карбування монети. Всі написи відокремлені один від одного зображеннями зірок.

Зовнішній кант аверсу — випуклий, зображення та написи — рельєфні.

На зворотному боці монети (реверсі) зображено портрет ученого і ліворуч від нього так звана "траєкторія Кондратюка" — схема польоту космічного корабля до Місяця, посадки на місячну поверхню і по-



вернення на Землю. Ця геніальна розробка українського вченого вперше була блискуче здійснена при посадці на місячну поверхню американського космічного корабля "Аполлон" 19 липня 1969 р. Над портретом Ю. Кондратюка і ліворуч від нього знаходяться стилізовані зображення зірок, під портретом розміщені дати "1897—1942" — рік народження і рік його загибелі на фронті під Москвою. По колу написи: вгорі — "ЮРІЙ КОНДРАТЮК", унизу в дужках —

"ОЛЕКСАНДР ШАРГЕЙ".

Зовнішній кант реверсу — випуклий, зображення та написи — рельєфні.

Ескізи монети розробили художники Микола Качубей і Анатолій Сніжко, ліплення моделей виконали скульптори Драгомир Зобек і Стефан Новотни.

Ювілейні монети "Юрій Кондратюк" номінальною вартістю 2 гривні є дійсним платіжним засобом України і обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їхньою номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Ювілейні монети "Юрій Кондратюк" реалізуються в Україні та за кордоном за колекційною ціною.



ІНФОРМАЦІЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ТОРГІВ НА УКРАЇНСЬКІЙ МІЖБАНКІВСЬКІЙ ВАЛЮТНІЙ БІРЖІ (з 16 червня по 15 липня 1997 року)

Дата	Курс	Обсяг продажу	Попит	Пропозиція	Кількість банків
німецькими марками					
За 100 DEM		Дані в тис. DEM			
17.06.1997р.	107.20	767.00	767.00	1848.00	14
18.06.1997р.	107.20	126.00	287.00	126.00	14
19.06.1997р.	107.2	168.00	168.00	522.00	15
20.06.1997р.	108.7	331.00	2832.00	0	17
23.06.1997р.	107.6	504.00	493.00	4905.00	14
24.06.1997р.	107.8	236.00	1162.00	11.00	15
25.06.1997р.	107.9	503.00	1339.00	138.00	15
26.06.1997р.	107.9	129.00	49.00	983.00	14
27.06.1997р.	107.9	312.00	312.00	800.00	9
01.07.1997р.	105.8	1950.00	390.00	6670.00	18
02.07.1997р.	106.6	251	1955	0	16
03.07.1997р.	105.7	1223	68	5050	19
04.07.1997р.	106.6	1080	1813	0	16
07.07.1997р.	107.00	634.00	654.00	509.00	15
08.07.1997р.	105.90	452.00	398.00	3532.00	15
09.07.1997р.	105.70	848.00	698.00	2491.00	12
10.07.1997р.	105.00	1041.00	320.00	4049.00	15
11.07.1997р.	106.00	250.00	2740.00	46.00	16
14.07.1997р.	104.70	1003.00	915.00	3456.00	11
15.07.1997р.	103.60	297.00	297.00	3807.00	13
російськими рублями					
За 10000 RUR		Дані в млн. RUR			
17.06.1997р.	3.22	260.00	5232.00	0.00	9
18.06.1997р.	3.208	1414.00	316.00	1898.00	14
19.06.1997р.	3.218	3893.00	12239.00	15.00	16
20.06.1997р.	3.218	1405.00	1505.00	0	13
23.06.1997р.	3.22	576.00	5944.00	0	12
24.06.1997р.	3.22	872.00	4598.00	200.00	13
25.06.1997р.	3.21	3332.00	3282.00	3834.00	12
26.06.1997р.	3.216	2647.00	6349.00	0	13
27.06.1997р.	3.225	4755	6182	3960.00	12
01.07.1997р.	3.207	1183.00	865.00	5183.00	10
02.07.1997р.	3.215	484.00	5600.00	44.00	12
03.07.1997р.	3.193	1486.00	431.00	5761.00	11
04.07.1997р.	3.194	1861.00	3906.00	0	12
07.07.1997р.	3.198	887.00	4864.00	0	10
08.07.1997р.	3.202	1185.00	4300.00	0	11
09.07.1997р.	3.214	527.00	7468.00	27.00	12
10.07.1997р.	3.206	145.00	143.00	1045.00	8
11.07.1997р.	3.206	584.00	584.00	45.00	9
14.07.1997р.	3.208	2417.00	3664.00	3.00	11
15.07.1997р.	3.214	394.00	2689.00	0	9
італійськими лірами					
За 10000 ITL		Дані в млн. ITL			
18.06.1997р.	10.80	5.50	0	55.80	4
25.06.1997р.	11.10	15.20	75.20	11.00	4
02.07.1997р.	10.80	0.00	0.00	307.50	4
09.07.1997р.	11.00	42.50	218.50	2.70	7

Дата	Курс	Обсяг продажу	Попит	Пропозиція	Кількість банків
доларами США					
За 100 USD		Дані в млн. USD			
17.06.1997р.	185.70	7.33	0.43	7.33	12
18.06.1997р.	185.70	24.82	0.1	24.82	18
19.06.1997р.	185.70	49.46	0.12	49.46	23
20.06.1997р.	185.70	3.9	0.24	3.9	10
23.06.1997р.	185.70	5.37	0.1	5.92	9
24.06.1997р.	185.70	22.33	0.44	22.43	18
25.06.1997р.	185.70	3.83	0.28	3.83	13
26.06.1997р.	185.70	0.09	0.09	1.16	8
27.06.1997р.	185.70	11.94	0.12	13.17	11
01.07.1997р.	185.70	0.99	0.99	0	7
02.07.1997р.	185.70	3.82	0.8	3.82	9
03.06.1997р.	185.70	32.62	0.18	32.62	14
04.07.1997р.	185.70	27.63	0.08	30.63	15
07.07.1997р.	185.70	3.50	0.32	3.50	9
08.07.1997р.	185.70	11.71	0.23	11.71	10
09.07.1997р.	185.70	16.51	0.12	16.87	11
10.07.1997р.	185.70	13.60	0.06	13.60	9
11.07.1997р.	185.70	4.58	0.05	4.58	10
14.07.1997р.	185.70	2.60	0	2.60	7
15.07.1997р.	185.70	10.87	0.15	10.87	12
білоруськими рублями					
За 10000 BYR		Дані в млн. BYR			
18.06.1997р.	0.562	2683.00	4054.00	2683.00	16
23.06.1997р.	0.574	1331.00	15318.00	0	8
25.06.1997р.	0.564	2793.00	1263.00	8980.00	17
02.07.1997р.	0.576	1940.00	9097.00	526.00	12
07.07.1997р.	0.574	4656.00	830.00	4656.00	7
09.07.1997р.	0.56	2308.00	2270.00	6101.00	13
14.07.1997р.	0.568	1734.00	8138.00	180.00	10
французькими франками					
За 100 FRF		Дані в тис. FRF			
17.06.1997р.	32.00	150.00	108.00	980.00	7
24.06.1997р.	32.00	765.00	100.00	765.00	12
01.07.1997р.	31.60	0	0	770.00	4
08.07.1997р.	31.10	426	42	926.00	6
15.07.1997р.	30.90	148.00	68.00	362.00	8
англійськими фунтами стерлінгів					
За 100 GBP		Дані в тис. GBP			
19.06.1997р.	303.00	49.00	508.00	24.00	9
26.06.1997р.	308.00	26.00	165.00	25.00	10
03.07.1997р.	309.00	24.00	142.00	24.00	7
10.07.1997р.	318.00	197.00	456.00	100.00	11

Цукорниця.

Росія. Петербург.

Фірма Сазикова. 1878 р. Срібло.

З фондів музею НБУ "Скарби України"



**Відімкніть
свої
заповітні
двері**



Передплатний індекс журналу “Вісник НБУ” і додатка до нього
“Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності” у Каталозі періодичних видань України – 74132